

Geschiedenis van de Middeleeuwen

1 De middeleeuwen: begripsbepaling

enkele mediëvisten: Constance de Serruce, Leopold Varmkönig, Henri Moke, Henri Pirenne (stadsgesch als soort gesch bedacht, vroege ME, gesch v b), François Ganshof (positivist), Jan Dhondt, Adriaan Verhulst (hist geografie).

- Lambert van Sint-Omaars (Graafschap VI)
- kannunik, encyclopedist van het Liber Floridus (veel illustraties)

Gent als getuige

Korenmarkt, voormalig postgebouw. Tussen 1898 en 1909 gebouwd, eclectische stijl -> neogotische en neorenaissance-kenmerken (Louis Cloquet)

Bewijs dat ME nog steeds populair zijn

1.1 De ambivalente perceptie van de middeleeuwen

Dark Ages?

- hedendaags taalgebruik
- door bronnensituatie:
 - voor 1000: grote bronnenarmoede (door orale traditie van toen + bij wissel regimes vaak opzettelijk verwijderen)
- mondiaal perspectief
 - ME in Europa = GROTE achterstand tov India, China etc id ME

-> vaak negatieve bijklank

De kathedraalbouwers?

- romantisch verlangen
 - vonden toen de ME kei tof: nostalgie naar tijd van ridders/kastelen -> boeken (Victor Hugo, Walter Scott), neogotiek, restauraties (Gravensteen olv Violet Le Duc -> meer 19de-eeuws dan ME)
- hedendaagse bestsellers (Naam vd Roos – Umberto Eco: tonen dat ME niet zo “dark” zijn)
- de middeleeuwen zijn “anders”

Grondslagen voor de gesch v W-Eur: op antieke, joods-chr en Germaanse pijlers

Processen die gestart zijn tijdens de ME en nog steeds het W-Eur karakter bepalen:

- urbanisatie en staatsvorming
 - wortels in 11^e-eeuws Europa
- koningschap en parlement: sacraal karakter vd koning, bemiddelaar tussen volk en God. 12^e eeuw: basis voor parlementaire verteg
- handelskapit + bankwezen
- religie en geweten
 - geweten: normen/waarden internaliseren. Verantwoording afleggen bij JEZELF
 - Kerk bouwt haar ideeën + struct uit -> nog steeds invloed
- universiteiten + rationeel-empirisch denken
- taalgebieden + lit: rol van Latijn

1.2 Het begrip “middeleeuwen”

Begripsgeschiedenis

- Petrarca (schrijver, 14de eeuw): tenebrae (nevelen “na de tijd van de antieken”)

- Giovanni Andrea dei Bussi (bisschop, 15de eeuw): media tempestas (= "stormachtige tussentijd")
- ➔ beide negatieve gevoelswaarde
- Du Cange (taalkundige, 17de eeuw): in zijn Glossarium (boek over verschil klass en ME-latijn): "Medium Aevum"
- Christoph Cellarius eerste gesch vd ME
- ➔ begrip ontstaan id Renaissance, kring vd humanisten. ME = tussentijd na antieken en voor nieuwe glorie vd Ren (snel ingang gevonden door ontplooiing Latijnse scholen)

Appreciatie vd middeleeuwen sinds humanisme?

- kath wereld: contrareformistisch onderwijs met nadruk op klassieke scholing (oa door Jezuiten, Bollandisten).
- Reformatie-wereld: middeleeuwen = hoogtij v kath -> geen aandacht voor
- Romantiek: nieuwe kijk op ME, vonden dat tof, nostalgie etc
- 19de eeuw: verwetenschappelijking
 - grote editieprojecten: Monumenta Germaniae Historica (Duits project voor Duitse ME-gesch: start vd professionalisering vd Duitse historici)
 - J. Burckhardt (1860): Die Kultur der Renaissance in Italien -> de Ren als wedergeboorte vh antieke ideaal, bevrijding uit het collectivisme
 - J. Huizinga (1919): Herfsttij der Middeleeuwen -> vond dat Burckhardt de scheiding ME-Ren te scherp had gemaakt
- ➔ er waren meerdere Renaissances: 12de-eeuwse, Karolingische, Italiaanse vd 16^e eeuw,...

1.3 Afbakening

5de – 15de eeuw

Begindata:

- 410: visigoot Alarik plundert Rome (+ Augustinus schrijft Civitate Dei)
- 476: generaal Odavakar wordt rex gentium ("Koning vd barbaren") -> paleisrevolutie, zet keizer WRR af en laat zich uitroepen tot rex gentium
- 481: Clovis wordt koning vd Franken (breidt macht in Gallië uit en laat zich dopen etc)

Einddata:

- ca 1450: boekdrukkunst
- 1453: val v Constantinopel door Ottomaanse sultan Mehmet de Veroveraar -> einde ORR
- 1492: Colombus ontdekt Amerika
- 1517: Luther begint Reformatie

Symbolische data vs grenszones

-> cesuren = arbitrair, relatief, geogr bepaald. Soc-eco evoluties niet vergeten.

1.4 Kritieken en alternatieve cesuren

Beginperioden

- Henri Pirenne: Islam en Europa: begin vd ME valt op moment dat islam haar eerste contacten legt met Europa -> zwaartepunt handel verschuift v MZee-gebied naar Noorden
 - Veel kritiek op
- Karel De Grote = begin ME
- Late Antiquity 400-600, en ME pas vanaf 7de eeuw

Een Nieuwe Tijd? (einddata)

- begin VMT = de ontdekkingen?
 - Niet vergeten dat er ook al vroeger ontdekkingen waren! Vb Genuezen eind 13de eeuw langs straat v Gibraltar richting India. Ontdekkingen begin VMT niet zo uniek

- begin VMT = reformatie?
 - Had makkelijker vroeger of later kunnen gebeuren (rol toeval) dus relatief. Er waren ook al vroegere kleine pogingen (Jan Hus,...)

Middeleeuwen tot...

- 12de eeuw? -> verstedelijking
- 18de eeuw? -> bevolkingstoename, industr, Fr Rev

Opdelingen

- vroege agrarische periode – omslagfase rond 10de eeuw – late geurb+commerc ME
- Rom-Germ spraakverwarring:
 - Haut Moyen Age – Early Middle Ages – VroegME
 - Moyen Age Central – High Middle Ages – Hoge ME
 - Bas Moyen Age – Late Middle Ages – Late Me

1.5 Een West-Europees verhaal?

Pro: zekere samenhang binnen W-Eur v al die ontwikkelingen

Contra: regionale verschillen, versch snelheden! (bv Italië: al veel snellere verstedelijking)

Redenen voor het succesverhaal?

1. Verdeeldheid en competitie: milit + econ concurrentie (door reg versch) -> innovatie
2. 12de eeuw: geleidelijke scheiding kerk-staat
3. opkomst 3de stand (burgerij eist vb verteg -> parl ontw)
4. typisch marktdenken: leidt tot kapitalisme + winstdenken

Confrontatie + overnames etc v Byz en Isl wereld blijven belangrijk! (vb Arab wetsch)

1.6 De mediëvist en zijn/haar bronnen

Zowel orale als schriftelijke bronnen

- verschriftelijking: geen gelijkmatig proces

Differentiatie:

- versch genres/types
 - kronieken
 - annalen
 - heiligenlevens
 - gestae (“stand v zaken”)
 - rekeningen etc
- versch dragers
 - papyrus
 - tablet
 - perkament
 - papier
- versch manieren v verspreiding
 - handschrift
 - druk
- versch talen
 - Latijn
 - Alle volkstalen (veel! Wel pas later, eerst overwegend Latijn)
- versch redactiemilieus
 - clericaal
 - adellijk
 - stedelijk
- versch doeleinden
 - religieus
 - historisch (kronieken, annalen)

- administratie

2 De late oudheid: breuk of continuïteit?

= overgangperiode

Gent als getuige

Sint-Machariuswijk:

- belangrijkste arch vindplaats v Romeins Gent
- samenvloeiing Leie-Schelde genaamd "Ganda"
- vooral sporen uit 2^e-3^e eeuw maar paar uit laat-Rom tijd: overbrugging late Rom – vroege Me
- gevonden: intaglio (techniques in art in which an image is created by cutting, carving or engraving into a flat surface -> soort gravures dus)

2.1 Teloorgang van milit en staatkundige bestuursstructuren

Keizerschap

- nooit meer zoals tijdens de Rom tijd. Nieuwe tijden wel een paar vorsten met die ambities (vb Jean Bédelle Bokassa v Centr Afr Republ, wou keizerl symb weer ontplooiën)

Belang Romeins verdedigingssysteem

- Limes = grenzen vh Rom Rijk, gordel v verdedigingstorens en garnizoenssteden.
Vb. Muur v Hadrianus
- Duces = leiders vd grenstroepenmacht (cfr. Franse "duc"!)
- Comitatus = mobiel veldleger met zwaar bewapende ruitery, de grenstroepenmacht.
Leider: dux (cfr. Franse "comte"!)
- ➔ ruggengraat vh rijk
- ➔ ! Opmerking. Was nooit een afgesloten wereld geweest: sterkte grenscontrole was eerder om te controleren, niet om buiten te houden.

Wegennet

- doel: communicatie tussen hoofdplaatsen – grenzen versterken + militaire greep versterken + romanisatie (+acculturatie) versnellen
- lange assen die Eur doorsneden

Bestuursniveau's

Herverdeling ingevoerd door Diocletianus (2de eeuw)

Rijk verdeeld in:

- 4tal prefecturen
- 12tal diocesen
- 100tal provincies

elke provincie verdeeld in civitates. Later: 1 civitas met een metropolitaan die vanuit dit admin centrum heerst over de provincie

Rationele staatkundige eenheidsvisie

- vanuit Rome georg + bestuurd: grote centralisatie
wel rekening gehouden met lokale structuren: makkelijke incorporatie ih Rijk
"bottum up" (ME: top down)

Vanaf uitbouw Rom imperium: Res publica = eigenaar vh rijk

- gebiedsuitbreiding is voor de abstracte staat, niet voor de veroverende heer (ME, patrimoniaal)

2.2 De chr kerk als erfgenaam vd Rom beschaving

311 christendom grotendeels erkend onder keizer Galenus (staken christenvervolgingen)

313 Edict van Milaan: erkenning onder keizer Constantijn

late 4de eeuw: staatsgodsdienst onder keizer Theodosius -> zo goed als samenvallen godsd/staat
Tussen Concilie van Nicea (325) en verzelfstandigd pausdom (6de eeuw): tijd vd PATRIARCHEN
1 in elk van deze belangrijkste steden:

- Antiochië
- Alexandrië
- Rome
- Constantinopel
- Jeruzalem
- ➔ Rome groeit uit tot de belangrijkste stad
- ➔ Rom Rijk werd opgedeeld in patriarchaten (= kerkelijk gebied waarover de patriarchen uitgebreide volmachten genoten)
- ➔ Kerk nam later bestuursstruct v Rom rijk over: konden als enige dergelijke eenheidsvisie opleggen -> "goddelijke wil" steunt hen
- ➔ In deze periode ook vastleggen vd geloofskwesties

Gehiërarchiseerd bestuur

- territoriale ambten (Rom: tijdelijke, niet-erfelijke functies in bep regio)
 - metropolitanen: later "provincies". Toezicht over de bisdommen
 - bisschoppen ah hoofd vd diocesen: later "diocesen", civitates. Toezicht over de parochiepriesters.
 - Parochiepriesters
- elitaire rekrutering: eerste bisschoppen, kerkvaders, etc behoorden tot de Rom senatorenstand
 - enigen met genoeg materiële rijkdom + intell vorming nodig voor opbouw nieuw kader
- hiërarchie opgelegd vanuit de steden

Culturele erfenis

- taal en schrift
 - Latijn via ambtenarij id Oudheid verspreid id belangr middens
 - Kerk neemt Lat over als internationale taal: 1 taal = eenheidsgevoel -> makkelijker rekruteren
 - Makkelijk: alles kon op schrift gesteld = niet meer over persoonlijk oraal moeten langsgaan
 - Ontstaan Kerkelijk schriftmonopolie: men wendde zich tot clerici als iets op schrift moest gesteld worden
 - literatuur
 - Veel Oudheid-lit v dichters/gesch/etc bewaard + gekopieerd id scriptoria v kloosters (conserverende functie ondanks heidense inhoud teksten)
 - recht
 - veel bewaard gebleven dankzij Kerk
 - Corpus Iuris Civilis (6de eeuw) v Justinianus: invloed op uitbouw nieuw burgerlijk+kerkelijk recht -> systematiek overgenomen door Kerk -> Ius Canonicum (kerkelijk recht, op zelfde rationale basis uitgewerkt)
- Vanaf 12de eeuw werd dit overigens de basis voor een juridische opleiding
- ➔ id microkosmos vd Kerk bleef een Latijnse geletterde cultuur bestaan, die verdrongen was id haar omringende wereld. Barbaren = magisch wereldbeeld, personaliteit vd macht (ipv res publica), orale tradities, ritualisering v bestuur/rechtspraak.
 - ➔ Kerk vertegenwoordigt zich als superieur, steunend op rol als verteg vd goddelijke wil

2.3 Naar een rurale samenleving

4de-6de eeuw: Europese bevolkingsdaling (oa door pest)

- stadsvlucht
- daling verbouwd areaal (door bevolkingskrimp + nieuwe landbouwecon: meer land laten braak liggen & minder opbrengende akkers verlaten)
- behoefte aan handelsverkeer verdwijnt
- dominantie grootgrondbezit: elites verlaten de steden (krompen door daling handel)
 - Kleine boeren zoeken bescherming bij grote bedrijven: opslorpen gronden
 - Hele econ draait rond EIGEN domein
 - Heer sprak recht op domein, inde belastingen,... -> onafh!
- autarkische (zelfvoorzienende) bedrijven, verhogen veiligheidsgevoel

2.4 Ondergraving vd overheidseconomie: it's the economy, stupid

Late Oudheid: grote rol staatsecon

- greep in in productieverhoudingen om genoeg belastingopbrengsten te verzekeren
 - belastingopbrengsten gingen naar leger, ambtenarij, elementair eten voor steden
 - gebruik v staatsdomeinen
 - bouw v wegen, havens etc
- kwetsbaarder naarmate Rijk groeide

MAAR: beveiliging grenzen met grote legers -> loodzware belastingsdruk

Groeiende onveiligheid door druk op de grenzen -> bevolkingsdaling

- afname economische draagkracht

Oplossing:

- muntontwaarding

= reële waarde v edelmetalen doen dalen: meer handel in natura (want: te veel broel toegevoegd bij het smelten v metalen voor zwaarte = vertrouwen weg)

goud enkel nog als relatiegeschenk

- beroepswang

= boeren en slaven erfelijk verbinden ad grond waarop ze werken (eenmaal een beroep = moet je blijven foh evah)

+ paar manufacturen etc

- noodmaatregelen, volstonden niet
- hoofdfactor neergang Rom Rijk: wegvallen econ draagvlak

Imperial overstretch

= tendens v rijken om zichzelf te ver uit te strekken, over grenzen v beheersbaarheid heen. Rijk overschat zichzelf en schat econ draagkracht verkeerd in. Rijk strekt uit, econ kan niet meer volgen. Efficiënt beheer = onmogelijk door schaalvergroting.

- Vgl Bill Clinton, 1992, it's the economy, stupid: gebruikte argument v imperia loverstretch tegen tegenkandidaat George Bush in de presidentscampagne (grote rol begrotingstekorten door milit acties overal ter wereld)
- The decline and fall of the Roman Empire – Edward Gibbon
- The rise and fall of great powers – Paul Kennedy: eerste die wijst op begrip Imperial overstretch
- Later nog vele andere werken hieromtrent

2.5 Het Romeinse immigratieprobleem: push- & pull-factoren

Edward Gibbon, 18de eeuw

- stelde de “invallen” voor als haveloze groep barbaren die Rom Rijk overspoelen en beschaving om zeep hielpen
- moeten we nuanceren! Allereerst:

Verskillende soorten immigratie

- invallen van confederaties
= groepen gewapende Germaanse stammen die Rom binnenvielen
- infiltratie door boeren-kolonisten
= vreedzaam, gingen op zoek naar ongecultiveerd land, kwamen van n et over de grenzen
- mengvormen

Rol grensverdediging (limes met garnizoentropen comitates): barbaarse huurlingenlegers. Immigranten gebruiken id grenstroepen. Eventueel tegen elkaar opzetten, naar eigen hand zetten. Vanaf 3de eeuw in stroomversnelling.

Pull-factoren (aantrekkingskrachten)

- van occasionele auxilia (barbaarse hulptroepen, ingehuurd, al vanaf Caesar) tot foederati id grensverdediging
 - foederati = bevolkingsgroepen met wie de Romeinen verdragen hadden afgesloten, vormden menselijke bufferzones id grensgebieden.
 - Nodig omdat men werkte met het nieuwe systeem van "strategische hoofden" = troepen niet meer over hele grens verdeeld, maar op enkele strateg plaatsen. Ruimte ertussen dus beschermd door die bufferzones v foederati.
 - Rom proberen actief niet-Rom te betrekken id grensverdediging
- huurlingenlegers en barbarisering v h leger en de legertop
 - voordeel huurlinglegers: betaald, gehoorzaam
 - infiltreren nu ook in gewoon leger willen hogere milit rang om geldvergoeding nog beter veilig te stellen
 - ook tegenstanders: Constantijn = wantrouwig + senaat = gevaar v dit syst in combinatie met bestaande verdeel- en heerspolitiek (die al lokale besturen incorporeerde etc)

Push-factoren (afstotingskrachten)

- schaarsheid tov Romeinse rijkdommen
- soc-polit situatie door Rom verdeel- en heerspolitiek: rijkdommen waren zeer ongelijk verdeeld. Romeinen sloten snel wisselende bondgenootschappen om zo de toch al wa bestaande concurrentie te verscherpen: barbaren tegen elkaar opzetten,... -> ONRUST! Onstabiel!
-> Rom Rijk = stabiel! Aantrekkelijk!
- Interne dynamiek vd Germaanse confederaties: dus onstabiel, veel concurrentie door Romeinse inmenging -> neiging om zich te groeperen in confederaties v versch stammen. Hiervan soms gewelddadige invallen.

2.6 De Oost-Romeinse Renovatio Imperii

(476: laatste keizer WRR afgezet door Odavakar -> ORR werd ergenaam RR -> Rijk terug in ere herstellen = renovatio imperii)

Begin 4de eeuw: Keizer Constantijn maakt v stad Constantinopel (voorheen Byzantium genaamd) de hoofdstad

- strategische ligging
- had problemen gekregen met Rom senatoren: verhuisde naar oosten met deel v financ sterke bev = los v bemoeienissen v Rome (oa qua religie)
- ambitieuze bouwpolitiek vb Aya Sofia
- snelle demogr groei

Keizer Justinianus 527-565 (1H6E): RENOVATIO IMPERII

- heroveringen:
 - N-Afr Oorlogen tegen de Vandalen (was de graanschuur, econ belang): gelukt, maar niet lang geduurd door opkomst islam
 - Gotische oorlogen tegen de Ostrogoten: Italiaans schiereiland proberen heroveren -> gelukt, maar weer niet lang geduurd. Hele ME lang blijven wel nog stukjes It onder Byz invloed, oa Ravenna
- Corpus Iuris Civilis = gecodificeerd + uitgezuiverd Rom Recht als basis vh wereldl recht
- Actieve godsdienstpolitiek:
 - Ziet nut godsdiensteenheden in
 - Zet zich in tegen ketterij, <3 katholicisme
 - Religieus legitim voor imperialisme/heroveringsoorlogen

Vanaf 632: ORR begint te botsen met de expanderende Arabieren -> verkleining ByzRijk
Byzantijnse Rijk naar naam Constantinopel = Byzantium

3 Migratie en protonatievorming in de late Oudheid en vroege middeleeuwen (volksverhuizingen)

Gent als getuige

- 1787: St-Denijs-Westrem, nabij landweg Ganda-Kortrijk: muntschat gevonden (midden 4^e eeuw tot Constantijn II 407-411)
- associatie met invallen v 406-407?
- Rom aanwezigheid in SDW gedocumenteerd via recente archeologische campagnes ("Ikea-site")

Weer opmerking: er was al continu een groot grensverkeer; Rom overwicht op burenen niet zozeer gefundeerd op technologische voorsprong maar op organisatie!

3.1 De barbaren

Terminologische problemen

- "volksverhuizing", "Völkerwanderung", "barbarian invasions" -> grote termen, zwaar beladen, creatie vh beeld v "wilden"
- barbaren = "iedereen die geen Grieks spreekt", voor Rom: "iedereen niet behorend tot Rom wereld"

barbaren = wilden

soms wel Rom bewondering voor hun militaire moed, hetzij afgedaan als een beetje naïef. Ook bewondering voor hun respect voor natuur, maar ideologisch: ongecivileerd

- allochtonen-discussie: ook weer 1 term die een grote categorie samenvoegt + uitsluit

Etnologische problemen

- stammen? -> egalitair
 - etnieën? -> hoog zelfbewustzijn, besef v eigen identiteit, saamenhorigheidsgevoel, hiërarchie
 - naties? -> gebonden aan polit invulling + staatkundige verbanden.
 - Romeinen spraken zelf van "gentes" of "nationes" -> allemaal wat moeilijk
- ➔ neutraal: volkeren

Geen schrift = geen kijk van binnenuit (weinig tot geen bronnen) -> aangewezen op Rom bronnen: vaak stereotiepen ("de wilden")

Etnogenese?

= grote evoluties mogelijk, smeden v allerlei verbanden (vb confederaties)
samenwerken v volkeren

- ➔ samensmelten v volkeren (vb Visigoten)

Volkeren van het noorden

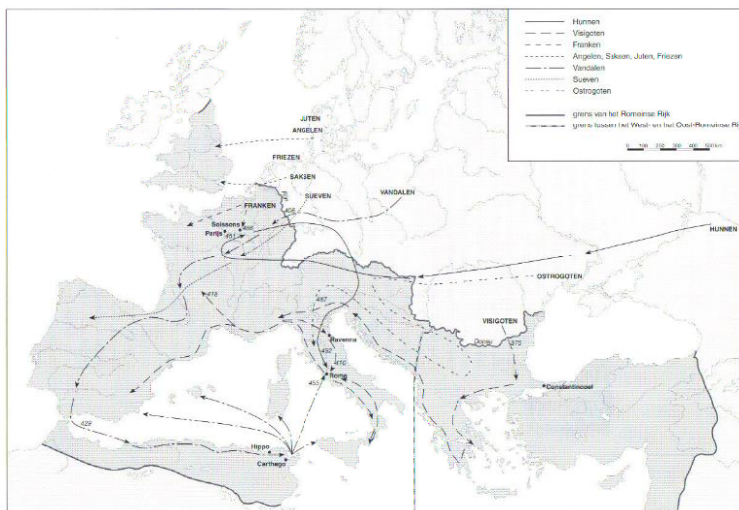
- sedentair-agrarisch
- 3-deling Kelten, Germanen, Slaven vooral gebaseerd op taal
maar: toch constructies (uit tijd Romantiek), er was geen Kelten-samenhorigheid
“wij de Kelten” of bij de Germanen
- Landbouw (gerst etc) en vooral veeteelt (meer belang aan geheet dan bij Rom)
- Gebruik v staal: metaalbewerking hoogstaand

Volkeren v oosten en zuiden

- steppenomaden (O) en woestijnnomaden (Z)
- origines: Altaïsch-Mongools (steppe) + bedoeïenen (woestijn) -> niet-IndoEur, Arabisch
- pastorale econ = niet-sedent met kuddes (paarden, schapen, kamelen) die meereizen -> geregelde contacten met de agrarische kernen
- plunder-econ: vooral op (niet in) grenzen met Rom Rijk (denk GONO!) (*soms ook gewoon geweldadige exploitatie v sedent groepen door gedwongen tribuutheffing*)
- zeer goede boogschutters, handig als mobiele wapentechn bij plunderen v kleine sedent kernen (hadden nood aan open steppe = maar kleine dreiging voor Eur)
- onderlinge solidariteit door manier van leven, cultuur v geweld

vb Hunnen, Avaren, Alanen, Magyaren

kaart met migratiestromen:

3.2 Overzicht

Dreiging vd **Hunnen**: grote push-factor! -> zet Goten aan om Italisch schiereiland binnen te trekken

(Visi-)Goten

- eind 4de eeuw: foederati id Balkan (mogen er leven, verdrag met Rom)
- loopt wat uit de hand: 410: 🙌 Alarik vd VG plundert Rome
- ➔ veroveren Rome
zet Augustinus aan om “De Civitate Dei” te schrijven: “Oke, stad v God op aarde
Rome is gevallen, maar er is belangrijker: een hemelse stad! Hoera!”
- ➔ trekken verder richting Gallië: Aquitanië
 - vanaf dan heten ze de Visi-Goten
 - integratie qua relig + milit
 - krijgen nieuw foederati-contract hier
- ➔ 5de eeuw: Franken veroveren Aquitanië -> Visigoten verder richting Iberisch Schiereiland

- blijven tot 8^e eeuw (711) Visigotisch koninkrijk hebben op Iberisch Schiereiland, daarna veroverd door Arabieren

Vandalen, Sueben, Alanen (confederatie)

- 406: hun confederatie trekt over dichtgevroren Rijn, richting Zuiden
- op moment dat Visigoten zich in Aquitanië vestigen, verlaten de Romeinen Iberisch schiereiland -> machtsvacuüm -> gevuld door confederatie
 - MAAR onderlinge strijd op Iberisch Schiereiland om de macht, later ook met de Visigoten (die er een weten te vestigen)
- 429: Vandalen steken over naar N-Afr
- 533: Oost-Rom campagne onder Justinianus tegen Vandalen, rijk valt (maar kort nadien dus weer ingenomen door Arabieren)

Burgundiones

- 1^e kwart 5de eeuw: trokken naar + vestigen zich in Midden-Rijngebied
- ca 450: Hunnen vallen binnen
 - verhaalstof voor Niebelungenlied, 1200
- Dominantie in Midden-Rhônegebied tot 534
 - Sluiten foederati-contract met Rom hiervoor
 - Hierna: overheerst door Franken

Franken en Allemannen

- Foederati (toestemming Rom): geleidelijke (steeds opschuivende) boerenkolonisatie
- Salische Franken: gebied rond Doornik (en N-Fr) (waren 1 vd versch Frankische geslachten) -> vestigen er een
- Alemannen: vestigen een in Boven-Rijn, N-Zwitserland, Oostenrijk
- Frankisch succesverhaal onder Clovis (481-511)
 - Zorgt dat Franken andere volkeren onderwerpen
 - Nemen bep termen vd Rom over: vb duces worden bij hen legeroversten (denk duc later in het Frans!)

Angelen en Saksen

- sinds begin 5de eeuw uit Z-Scandinavië en Noord-Duitsl naar GB getrokken
 - zowel boerenkolonisatie als militaire kolonisatie
- aldaar vermenging met Romano-Britten -> Germaanse taal
- verschillende koninkrijkes (o.a. Mercia id Midlands, Ussex, Wessex). Maar andere delen bleven ook nog Keltisch ipv Germaans.

Ostrogoten en Langobarden

- Ostrogoot Theoderik (493-526) als Oost-Rom ""pion"" in Italië
 - Beschermd N-Italië in ruil voor financ steun, waren gestuurd om de volkeren in It wa te kalmeren
 - Profileert zich bijna als een nieuwe W-keizer (chique cultuur etc): onafhankelijkheid + macht v Ostrogoten groeit -> O-R keizer niet blij! -> Gotische Oorlogen
- 535-552: Gotische oorlogen vs Keizer Justinianus
 - nadien: machtsvacuüm: ingevuld door Langobarden
- 2eH6E: Langobarden in N-It, tot Frankische overrompeling in 774
 - rest v It blijft Byz
- Miskende Langobardische cultuur
 - Andere vorm v christendom: arianisme -> gezien als ketterij = veel teksten vernietigd
 - **Paulus Diaconus**: auteur uit Oud-Langobardisch geslacht, "historicus", schreef kronieken over hun cultuur (leefde wel pas onder Karel de Grote)

Slaven

- ca 570: verwaarloosde gebieden Beneden-Donau, Balkan, Griekenland dmv plunderingraids: actieve koloniserende invallen
- bekering door Byz ontwikkelen Kerk-Slavisch (taal) om te kunnen communiceren via religie: meer controle!
- aanvaard door achtergestelde ligging (niet bedreigend gezien)

3.3 Organisatie van de barbaarse vestiging

Minderheden!

Vb Franken = maar 10% vd bevolking

Vestigen zich ofwel id centra -> poging invloed te krijgen op lokaal fiscaal leven

Ofwel als boerenkolonisatie

Hoe dan toch stempel gedrukt?

Militair: Comitatus/Gefolgschaft (comitatus zeiden de Romeinen ertegen)

= mobiele elites gegroepeerd (niet heel gestruct) rond leiderfiguur met bondgenoten, proberen macht te krijgen, buit te maken

vgl Rom clientela-relatie: wederzijdse verplichtingen en verwachtingen

door mobiliteit: agrarische overschotten te pakken krijgen

Koninkrijkjes naar Romeins voorbeeld

- hadden toch wel bewondering voor Rom. Zagen in Rom erkenning machtslegitimering (soms zelfs via huwelijk)
- streven naar prestige, roemruchtig verleden creëren (vb Franken: ontstaansmythe "wij stammen af vd Trojanen" -> plekje in Rom gesch)
- Romeinen gingen akkoord met die koninkrijkstichtingen voor de rustbewaring
Soms ook barbaren paaien met eervolle titels, hoge milit rangen,...

Religieuze machtslegitimatie

- zagen gouden combinatie relig-polit in zoals in Rom: vaak specifiek voor katholicisme gekozen (soms niet Rom-variant, vb arianisme vd Langobarden)
- christelijk patina: voorgesteld als chr herder, onderdanen behoeden voor zonden. Verschil met geestelijkheid: mocht dit met de harde hand doen, was zelf toonbeeld chr perfectie

Opvolgingsprincipes: erfelijk of electie -> vaak mengvormen

Kon soms tot opdeling leiden, in de praktijk alleen bij de Franken (Merovingers)

3.4 Segregatie of integratie?

Lang gedacht dat barbaren alles deden om zichzelf af te sluiten.

Mogelijke zaken die zouden leiden tot segregatie:

- gemengde huwelijken vermijden
- Rechtspersoonlijkeitsprincipe: recht voor jouw volk/origine v toepassing, niet het recht van de plaats waar je je bevindt (persoon > plaats)
- Arianisme en andere relig keuzes

-> in praktijk niet zo hard doorgevoerd, segregatie bleef beperkt!

Taal: men nam meestal taal over vd nieuwe woonplaats, wijst op integrerend aspect

Uitzondering: GB (Germaanse Angelen/Saksen), onze gewesten, Hongarije (Magyaren) -> de niet-Romaanse talen!

Protonatievorming: nieuwe samenhang

(ook door vermenging oude-nieuwe bevolking)

4 Het vroegmiddeleeuwse christendom

Gent als getuige

Sint-Baafsabdij (ruïnes)

- 629-639: Scheldebekken wordt geëvangeliiseerd door Amandus met steun v Dagobert I (haha!)
- toen gesticht: abdij v St-Pieters (Blandijnberg) en St-Baafs (ad Ganda-nederzetting = samenvloeiing Leie-Schelde)
- huidige ruïnes = restanten vd laat-10de-eeuwse kloosterkerk + 12^{de}-eeuws kloostercomplex

4.1 Vestiging van de katholieke Kerk

Laat-antieke religieuze voorkeuren: menselijke gedaante (+ algemene humane aspecten) v goden, leven na de dood (indivd redding)

-> christendom speelt dit extra uit

Chr specificiteit:

- universeel appèl: in principe open voor iedereen (ongeacht geslacht, afkomst,...dus ook slaven!)
- ethiek v caritas (= onbaatzuchtige naastenliefde), interne solidariteit,... -> zo tot individ redding komen
(christenen kregen besef v morele superioriteit)

De cruciale 4de eeuw:

- tolerantie in 311 (Galenus) en 313 (Constantijn)
- eind 4de eeuw: Theodosius: staatsgodsdienst geworden!

Concurrentietechnieken (tov andere religies) of ook: overredingstechnieken:

- lachen met andere relig, wijzen op hun inconsequenties
- agressiever: Justinianus tov het arianisme
Hypatia: vrouwelijke neoplatoonse filosofe met te vooruitstrevende ideeën = op beestachtige wijze vermoord door christenen

Kerkvaders: bijbelinterpretatie en leerzeg

- bisschoppen: Ambrosius v Milaan (4de eeuw)
Augustinus v Hippo (4^e-5^e eeuw): schrijver De Civitate Dei, heilgesch die chr suprematie bewijst
- geleerde: Hieronymus
 - schreef de Vulgata = Latijnse Bijbelvertaling
- paus: Gregorius de Grote
- hun autoriteit zou later verschuiven naar de paus

Orthodoxie en heterodoxie

- ➔ aflijnen wat kan (rechte leer = orthodoxie) en niet kan (ketterij, heterodoxie)
- ➔ vastleggen basisteksten + geloofskwesties bespreken
- vastlegging vd basisteksten
 - consensus bereikt id 2de eeuw
 - groep v teksten bepaald die de Bijbel vormen (rest: apocrief = net buiten de Bijbel gevallen)
 - Septuagint = joodse gesch, in het Grieks geschreven = OUDE TESTAMENT

- Evangelies over Jezus (Lucas, Mattëus, Johannes, Marcus) + brieven over wat volgelingen na Zijn dood deden (oa door Paulus) = NIEUWE TESTAMENT
- Gedachte: joden hadden oud verbond met God gesloten, christenen een nieuw = uitverkorenen.
- de drie-eenheid?
 - Monofysieten: Chr enkel goddelijke natuur, niks menselijks
 - Nestorianen: chr puur menselijke natuur
 - Arianen: chr wel goddelijke natuur, maar staat nog nét onder God
 - Monotheleten: erkenden Jezus' twee naturen maar stellen dat hij maar één wil had
 - BESLUIT: "leerstuk vd Heilige Drievuldigheid" = er zijn 3 goddelijke personen (HGeest, God, Jezus) die in hun wezen gelijk zijn, maar waarvan er maar, Jezus, twee naturen heeft: goddelijk én menselijk (qua goddelijkheid dus wel evenveel als God zelf, niet zoals arianen zeggen)
- Zuiverheid (wie is écht christen?) en spirituele elite?

Ondanks universeel appèl v christendom waren er groepen die vonden dat chr maar voor bep sprituele elite was, vb:

 - Donatisme: zuiverheid. Wie rol (vb sacrament geven) wil spelen in christendom, moet volledig smetteloos zuiver zijn -> verworpen omdat kracht sacrament in sacrament zélf zit, niet in persoon die het toedient
 - Pelagianisme: willen kerk voor de spirituele elite v zondelozen "iedereen beschikt over een volkomen vrije wil"
 - > discussie: bestaat vrije wil of niet? Zeer belangrijk om positie mens-God etc te bepalen.
 - Pelagianen: je kan ALLES zelf doen om perfecte mens te worden, je hebt volledig vrije wil
 - Augustus (en dus Kerk): je kan niet àlles zelf beslissen, aan sommige dingen kan je NIKS doen (geeft vb van de penis). Goddelijke genade is dan de bevrijding uit de boeien vd zondigheid.
- Afbeeldingen?
 - Vooral na confrontatie met islam
 - Iconoclasmie: met geweld alle afbeeldingen vernielen (naargelang overtuiging)
 - Oosten: verering v iconen en relieken -> verzet v conservatieve chr gemsch (Syrië, Anatolië), afbeelding = schending v 2de gebod, gesterkt door islam die dat ook niet oke vond. -> BEELDENSTORM
 - Westen: altijd van mening geweest dat er een onderscheid is tussen de afbeelding en de afgebeelde persoon
 - Besluit: het mag, maar enkel nog DIDACTISCH (er konden weinig mensen lezen = manier om aan gelovigen bep taferelen te tonen/leren)

4.2 Institutionele succesfactoren

Keizer en paus: veel discussie!

- Theocratie = absolute baas is God, maar wie verteg woord v God op aarde? Delicaat evenwicht paus-keizer
 - Oosten: sinds Constantijn bepaald: keizer = belangrijkste. Paus = 1 vd patriarchen
 - Westen: discussie
 - Caesaropapisme: keizer (wereld macht) oefent ook goddel woord-functie uit. Keizer is eerste gezant v god op aarde, sacraal figuur, "rex et sacerdos" (net als in Oosten dus)
 - Hiërocratische ideologie: opperste gezag op aarde = paus. Paus > keizer

- Twee-zwaardenleer van paus Gelasius (492-495) (dualisme)
 - = twee zwaarden v gezag, wereldl + goddel -> mag je niet mengen! 2 zwaarden gescheiden houden!
 - = wereldl sfeer -> vorstelijk gezag, geestelijke sfeer -> geestel/pauselijk gezag
- Rooms-Frankische alliantie -> erkenning van het Patrimonium Sancti Petri
 - = gebied waar de paus macht uitoefent + erkend/beschermd is door de vorsten, vrij groot gebied in centr-It, nu enkel nog Vaticaanstad

! al vrij snel dus verdelingen tussen ORR en Rome, oa door bovengenoemd iconoclasme, Langobardische dreiging en daardoor bezitsverlies vd Byz in It,... !

8^e eeuw: Pepijn de Korte met steun vd paus tot koning gezalfd, paus in ruil paar gebieden -> pauselijk-wereldl gezag dichter bij elkaar -> nog groter verschil O en W

Rijkdom

- heidense (alles niet-chr) schatten
 - vb tempels worden kerken (Pantheon)
- cultuur v schenkingen groeit
 - machthebbers/leken schenken ad Kerk (context zielenheil)
- redistributie: armenzorg (goederen uitdelen aan hulpbehoevenden)
 - ! niet de bedoeling om tot allemaal gelijken te komen: drijfveer was door eigen vrijgevigheid/naasteliefde eigen redding -> hemel te bekomen (egoïstisch: armen waren nodig, armen moesten er zijn voor zielenheil etc)
 - diaconie** = verweren v zielenheil adhv armenzorg + schenkingen
- gedecentraliseerde rijkdom, niet 1 fig/plaats met alle bezig
 - Eigenkirchen
 - = vorsten/rijke personen stichten op hun domein kerken/kloosters, maar domein blijft hun bezit (hoewel dus ook soort schenking)
 - = schenking bleef soort bezit vd familie, daardoor beschermd = soort verzekering/investering. Hemel verdiend + bezit wordt sacraal -> minder kwetsbaar
 - > groeiende alliantie Kerk-aristocratie
- kerkelijke tienden introduceren
 - gaat terug op bijbeltekst "je moet 1/10 v alles afstaan ad Kerk"
 - > steeds meer geïnstrumentaliseerd, systematischer gemaakt (pas effectief vanaf 9^e-10^e eeuw)

Organisatie

- Klerikale hiërarchie: nieuw!
 - Hogere/lagere wijdingen (vb misdienaar, exorcist)
- Sacramenten: greep op leven individ mensen
 - Moest wel op deftige manier gebeuren: rol bisschoppen (toezicht) parochies
- De bisschoppelijke verantwoordelijkheid
 - Rechtspraak
 - Waken over orthodoxie + wijdingen + goed gedrag priesters etc
 - Financ aansprakelijkheid
 - Leiden ve diocees = niet puur geestelijk, ook wereldlijke tint!
- Privileges voor de gewijden:
 1. privilegium fori = eigen kerkelijke rechtspraak. Gewijden mochten enkel berecht worden door kerkelijke rechtbanken (niet-wereldlijke)
 2. privilegium immunitatis: clerus had geen dienstplicht + moest geen belastingen betalen
- Metropolitanen, aartsbisschoppen, pausen
 - Metropolitan = de eerste echte bisschoppen, hoofd ve kerkprovincie

- Aartsbisschoppen = ah hoofd ve kerkprovincie. Aanvankelijk eretitel toegekend door de paus aan hoofden v “gevaarlijke” provincies of met bijzondere, gewichtige taak v geloofsverspreiding: verdringen later de metropolitanen.
- Boven de metropolitanen had zich nog een hiërarchische laag gevormd: de 5 patriarchen (“aartsvaders”), erenamen voor de bisschoppen vd 5 belangrijkste steden vh chr: Rome, Antiochië, Constantinopel, Alexandrië (sinds 4^e eeuw), later Jeruzalem erbij
- Oorspronkelijk 5 patriarchaten, maar die van Rome begint veel belangrijker dan de rest te worden -> wordt de paus
- (Oecumenische) concilies en synoden
 - concilies = grote kerkvergaderingen, oorspronkelijk vd patriarchen -> raakt in onbruik door moeilijke communicatie. Later: slaat op bijeenkomst v rooms-kath bisschoppen olv de paus v Rome
 - Oecumenisch: indien betrekken vd versch Kerken (naast Rom ook O) -> verminderen steeds meer in aantal
 - Synoden = kleiner, voor snelle besluiten. Meestal provinciaal of qua bisdom. Vaak georganiseerd door de koning -> wereldl link
 - “Lateraans concilie” = concilie id pauselijke residentie v Rome, het Lateraan (eerste in 649)

4.3 Het kloosterwezen

Syrische en Egyptische experimenten uit 3de-4de eeuw: gelovigen die zich terugtrokken,... 4de eeuw: aanvaarding christendom = wegvallen martelaarschap. Het wordt steeds moeilijker om de ideale christen te zijn: vraag dient zich aan op welke extra-wijze leden vd chr maatsch men nu nog moet steunen, wie men moet onderscheiden als “heiliger”?

- ➔ zoeken nr nieuwe vormen v ideaal chr leven
- ➔ manieren om toch nog zeker “prestige” te verwerven

Eremitisme

- vroege 4de-eeuws “klooster”wezen
- men trok zich terug id woestijn, kluzenaarsleven
- vb Heilige Antonius, Pelagia, Simion de Stillet
- ➔ probleem: wordt te populair! Kluzenaar wil alleen zijn en is moeilijk met zo veel... evolueert naar vorm van samenleven, namelijk:

Cenobitisme

- letterlijk “samen aan tafel”
- extremen eremitisme bewaren (ontnemen v genot etc), maar toch in groep (anders niet praktisch haalbaar)
- “zuiver” (cf pelagianisme)

-> mondt uit in een breder kloosterwezen

Het monastieke ideaal (cf. pelagianisme): via onthechting v materiële en fysieke behoeften wijsheid en geestelijke vrijheid bekomen. (duidelijke link martelaarschap: impliceren beide een soort zelfopoffering)

Monniken, clerici, vrouwen

- monniken moesten geen clerici zijn, maar na een tijd evolueren ze daar wel naartoe (sommigen worden priester,...)
- vrouwen mochten geen clerici worden, maar waren wel welkom in kloosters

Westerse tradities

- experimenten in Gallië: Martinus van Tours (4^E) en Cassianus (5^E, ascetisch, ‘woestijnideaal naar stad brengen’)

- de Ierse traditie
 - Ieren raken aangetrokken tot chr, willen het invoeren, hebben bisschoppen nodig -> en dus steden, maar was ruraal gebied! (vanwaaruit bisschoppen konden "regeren")
- oplossing: kloosterwezen (past beter bij ruraal land)
 - ideaal v peregrinatio: soort ballingschap. Chr gedachte: ziel v mens verblijft ook maar in ballingschap, pas opgeheven bij overgang naar eeuwige leven -> chr mens moet ook rondtrekken, geloof verkondigen! + door vrijwillig verlaten eigen gemensch = "zelfgekozen sociale dood" = zelfopoffering
 - Proberen in gure omstandigheden overeind te blijven (zekerheden achter zich moeten laten) + missionarissen
 - Saint Patrick (ca 450)
 - Missionerende monniken steken ook over: vb Columbanus, sticht belangrijke kloosters id 6de eeuw
- de benedictijnse traditie
 - in Italië, rond Benedictus (inspiratie bij oa Cassianus)
 - "nood aan een goede regel" = De Regel v Benedictus
 - ideaal vd stabilitas loci = monniken moeten in klooster blijven (>< Ieren), zich opsluiten
 - ideaal ora et labora = gebed (liturgische diensten) en werk -> dé levensinvulling vh klooster + zelfvoorzienend zijn, geen inmenging v buitenaf
 - kuisheid, nederigheid, gehoorzaamheid tov abt (vaderfig binnen klooster), kuisheid, armoede (persoonlijk bezit afweren)
- afgesloten vd wereld
- sterke nadruk op gehoorzaamheid
- hierdoor makkelijk te controleren: Kerk promoot dit, vindt het tof
 - continentaal succes

ook veel mengvormen: pas vanaf 10de eeuw duidelijk gedefinieerd
 ! opmerking: aristocratische kloosters vaak minder strikt door adelleefmilieu. Ook: gebruik om afgezette koningen/"staatsgevaarlijk" beschouwde personen weg te steken in kloosters !

4.4 De vroegste "kerstening" (verbreiding vh geloof)

Na implosie Rom Rijk: moeilijk voor chr, want deels vervlochten

Nieuwe koningen + volkeren: kiezen relig, velen chr, maar anderen ketterij

Soms vroég men zelf buiten Rom Rijk "kom ons kerstenen"

Vb Georgië

Vb Egypte + Ethiopië: Koptische Kerk

-> deels andere varianten dus wel

- Apostelische opdracht: opdracht tot verspreiding gegeven ih Nieuwe Testament -> missionarissen. Chr doel = universeel zijn, grote gemensch vormen
- Keuze v Clovis: heel veel betekend!
 - Waarom? Wou goedkeuring senatoriële elite in Rom, vooral
 - zorgt voor grootschalige bekering vh Frankische Rijk
 - relig argument om oorlog te voeren tegen arianisme v Visigoten+Langobarden
 - draagt bij tot vergoddelijking (toevoegen sacraal element) wereldl macht
- Gefolgschaft en elitebeking
 - Gefolgschaft = "gevolg" rond één heer. Als kopman zich laat bekeren, doet iedereen die aan hem hangt ook -> polit redenen
 - Echte diepe bekering natuurlijk maar zeer geleidelijk

Missionarissen en militairen

Door koppelen nieuwe relig aan milit doeleinden: relig legitimatie geven + bij verovering meteen kerstenen

- Amandus (7e): missionaris vd Frankische vorst, bouwde vaak abdijen. Kerstende id 7de eeuw Vlaanderen.
 - Willibrord (7^e): Franken geholpen bij bekering vd Friesen (= volk in heel groot kustgebied, oa Utrecht)
 - Bonifatius (8^e): Franken geholpen bij bekering vd Saksen (op Duitse grond) -> niet heel succesvol, vrij oppervlakkig. Pas echt gelukt onder Karel de Grote
Legende: doodgeslaan door Friesen. Had zich geprobeerd te beschermen met een bijbel -> er bestaat een bijbel uit die tijd met een deuk in = reliek
- ➔ W & B = Britse roots; "goede" mission werden gezocht op de Britse eilanden, vb Ierse traditie v peregrinatio

Christelijke toe-eigening

= overname uit andere relig. Aanwezige relig infrastruct nieuwe betekenis geven ipv te vernietigen (gebeurde natuurlijk ook wel is)

vb Pantheon

vb heilige boom omhakken en met hout ervan een chr kapel bouwen

Syncretisme

= samengaan v versch relig tradities

- Constantijn als Sol Invictus (zonnegod) vereerd: hing oorspr die cultus aan, feestdag ervan op 25/12 + komt terug in "zondag". Isiscultus (ook toen populair) dan weer geleidelijk verdrongen door Maria.
- jaarindeling: chr jaartelling, maar heidense maanden (maart – Mars) en weekdays (vrijdag – Freya, donderdag – Thor)
- Merovingische grafgraven: "dubbele verzekering" = chr én oudere graftradities

Rol van heiligen bij syncretisme?

- patroonheilige = verwijzing patronus – cliënt Rom Rijk?
- Heiligenverering = verwijzing veelgodendom?

Wie waren het?

- aanvankelijk: martelaars door chr vervolgingen
- na aanvaarding chrdom: heiligen onder aparte categorie = de belijders. Ook ontstaan reliekverering (+ in O: iconenverering)

De magie van het christendom (ook weer link met oorsp tradities)

- relieken, mirakelen, exorcisme, belang bomen in leven v heiligen (vb St-Hubertus), talismannen (kruisjes),...
- vooral belang in kleine, rurale parochies
- boeteboeken: opsomming v mogelijke boetes, waarschuwingen tegen versch vormen v ketterij. Lijsten v alle mogelijke zondes.
- Hervorming 11de eeuw: sterk inperken v dit alles, maar nooit volledige grip gekregen: vb aanbidding heilige windhond in buurt Lyon (onbelangrijk maar zoooo tof)

5 “Mahomet et Charlemagne”? De vroegmiddeleeuwse samenleving en economie

(titel: knipoog naar gelijknamig boek v Pirenne: veel discussie rond)

Gent als getuige

Bisdomkaai en Reep

9de eeuw: ° portus van Gent = halfcirkelvormige omwalling aansluitend op Nederschelde

- hierbinnen: haven of aanlegplaats (wrs rond huidig Bisdomplein)
- Nederschelde: belangrijk voor handel maar ook tijdens late ME de begrenzing vd oude stad Gent én rijksgrens Fr koninkr – Dui koninkr

5.1 Een maatschappij in beweging bijna constante staat van oorlog!

Situatieschets 6de eeuw:

- pest
- migratiebewegingen
- bevolkingsdaling
- bosuitbreiding

Situatieschets 7de eeuw:

- reorganisatie
- herstel vh socio-eco verval
- demografie geleidelijk toename

Aftekening vd aristocratie

- evolutie ih Gefolgschaftwezen: eerst dus nog hechte/direct-persoonlijke band leiders/chiefs – krijgers -> zal alleen bij oorlog nog zo zijn, want alleen dan had het nog bestaansgrond
- opkomst rijksbelang -> belangrijk om structuur + gift-exchange oke te houden
vorst moest buit niet enkel meer verdelen onder zijn gefolgschaft, maar ook het belang vh “rijk” en de Kerk kwam op
ook opkomst v ambten verdelen -> betere organisatie
- opkomst vazalrelaties: gronden in ruil voor bescherming en trouw. Belang v wederzijdse trouw tussen lieden v verschillende maatsch posities. (-> versnippering vd gronden)
! verschil met Gefolgschaft? -> was heel hechte relatie, gevolg woonde vaak zelfs bij heer in. Vazalrelaties waren meer toegesneden op de zeer vergrote geopolitieke schaal v toen
- “adel” als combinatie v geboorte + levensstijl (macht, rijkdom)

Degradatie vd “vrije weerbaren”

- belang v vrije weerbare mannen id laat-antieke tijd
 - vormden toen nog meerderheid bevolking + beschouwd als belangrijkste categ: rechtspraak (dmv oude tradities) en soldaten
 - te zien aan bewaarde lijsten met wehrgeld: “boete” als je iemand vermoordde, steeg naargelang soc positie v die persoon
 - vrije weerbaren kunnen zich in ME niet meer volhouden: raken gebonden ad vorsten (oa door onveiligheid)
- dienstplicht en militaire specialisatie: eerst nog algemene dienstplicht, maar om 2 redenen steeds minder haalbaar:
 1. moeilijk voor vrije boeren om lange campagnes etc te combineren met leven op het land
 2. opkomst cavalerie (wordt belangrijker dan infanterie, waarin boeren-krijgers grote rol speelden): niet iedereen kan zich die uitrusting+training

permitteren -> vrije mannen leveren in toerbeurt dienst of rusten
gezamenlijk een ridder uit

- was langdurige evolutie, 9de eeuw Karel de Gr al eerste paar maatregelen
- ➔ einde vrije boeren-krijgers
- ➔ degradatie v hun positie (minder belangrijk dan vroeger)
- rechtspraak: overname door scabini
 - = soort rechters, aangesteld door de vorst (ipv de hele gemesch vrijen als rechter, cf wehrgeld/oud gewoonterecht)
- opkomst v horigheid
 - gevoel v onveiligheid bij boeren stijgt sterk: deel opbrengst aan heer in ruil voor bescherming
 - grootgrondbezit neemt hierdoor toe

Promotie van slaven

- Rom en barbaarse varianten
 - Rom variant = latifundia, huisslaven,... hiervan bleef enkel het landbouwbewerken nog echt bestaan
- Slaven als exportproduct iv vroege ME (door oorlogen)
 - Vooraf met islamwereld, vb Praag slavenmarkt, Venetië eunuchenmarkt
- Dubbelzinnig kerkelijk standpunt
 - = religie voor alle mensen, vele slaven hingen chr ook aan, maar slaven bleven tweederangschristenen (positie aan zichzelf te danken etc). Ideaal naastenliefde leidt wel tot meer vrijlatingen.
- Verbetering id slavenbehandeling: verhoogd aantal vrijlatingen (formele vrijlating = manumissio). Waarom?
 1. Kerk: naastenliefdeideaal -> past bij eigen morele verheffing om slaven vrij te laten
 2. Rom Rijk: slaven = vreemdelingen. Nu (door bevolkingsdaling en dalende xenofobie = versmelting) steeds meer autochtonen of verwante culturen -> verkleint afstand meester-slaaf
 3. Arbeidsschaarste:
 - Ofwel leidt tot zoeken naar arbeidsbesparende techn (watermolen etc) -> helemaal geen slaven meer nodig
 - Ofwel proberen grootgrondbez zo veel mogelijk land toch in cultuur te brengen: geven slaven stukje grond met huis om te bewerken. -> verkleint afstand slaaf-horige -> slavernij begint te verdwijnen

5.2 Het domaniaal stelsel (hofstelsel)

= organisatiestructuur waarbij landbouw georg werd vanuit steeds groter wordende domeinen + steeds meer eisende heren

Grondheerlijkheid: basis vh systeem

Belangrijke grootgrondbezitters, vorst was dé heer, maar die grootgrondbez waren ook heer als ze rijk genoeg waren -> kregen hierbij heerlijke privileges

Domeinen/vroonhoven

- Saalland/heerland (=stuk grond onder rechtstreeks bestuur vd grondheer, met klein bestuurscentrum "saale" = admin, hof, curia voor rechtspr) vs hoevenland (= alle lapjes grond toegewezen ae horige)
- Regionale verschillen (vb lang niet doorgedrongen in Francia en Catalonië, vb pauselijke staten liever indirect via erfpacht)

Principes v surplusextractie en arbeidswang

- Arbeidsdiensten: horigen verplicht op heergrond te blijven, konden grond niet meer verlaten, enkel nog met toestemming vd heer

- deel agrarische en niet-agrarische opbrengsten moeten afstaan (+ heer kreeg deel v erfenis bij dood v 1 v zijn horigen)
- geldbetalingen (uitz)

Waarom nood aan dit systeem?

1. weinig bevolking -> arbeidsschaarste
2. gebrekkige handel
3. wegvallen belastingsinkomsten

-> nood aan agrarische opbrengst en dus wegvallen pure subsistentie-economie: overschotten creëren en afnemen vd boeren

Polyptieken als bron

= opsommingen vh aantal hoevelanden ve abdij (soort inventaris)

- Karolingische abdijen: oudste bronnen
- Duidelijke grootschaligheid en interne specialisatie
- Representatief? Want slechts 1 vd weinige bronnen in 1 vd vele regio's, én een kerkelijk domein = wrs ideaalsituatie.

➔ dit alles zorgde voor econ+demogr expansie én eerste aanzetten tot specialisatie

5.3 H. Pirenne: "Mahomet et Charlemagne"

Van collegenotities uit 1889 (toen hypotheses gevormd, opgeschreven door zijn studenten) tot postume monografie (1937)

"L'islam a rompu l'unité méditerranéenne que les invasions germaniques avaient laissé subsister" -> W-Eur plooit terug op zichzelf

- langeafstandshandel in Middellzee kende volgens Pirenne een breukmoment door opkomst islam id 7de eeuw, hierdoor verschoof handel naar Rijn&Seine (W-eur plooit terug op zichzelf)
- beschouwt dit als begin ME, dat hierdoor de Karolingers hun eigen feodale instituut moeten hebben
- tegenwoordig: was slechts degeneratie. Markt was al vroeger vervallen of gestagneerd, vooral door lagere bevolkingsdruk. + Middellzee blijft belangrijk
- we zien ook wel enige techn vooruitgang + econ die zich aanpast: v marktecon naar morele econ (gift exchange etc)

5.4 De islam en het einde van de Mare Nostrum

622: begin Arabische jaartelling: Mohammed trekt naar Mekka

Religieuze karakteristieken

- koran en hadith (uitspraken + handelingen vd profeet, aanvullende teksten)
- djihad ("heilige oorlog", oorspr breder: "opofferingen voor het geloof")
- sharia = geheel v islamwetten, ook voor staat! -> kerk en staat hand in hand, onder leiding vd kalief die de volledige umma (geloofsgemensch) leidt (wel geen hierarchische geestelijkheid)
- sunnisme en sjiisme
 - gaat terug op eerste opvolging Mohammed. Nageslacht?
 - Sunnieten = de soena volgen ("gebruiken vd profeet")
 - Sjiieten = "de partij v Ali", neef v Mohammed getrouwd met dochter Mohammed: familiale traditie

Eén cultuurtaal: Arabisch -> supersnelle verspreiding

Van Indusdelta (Pakistan) tot Spanje in één eeuw

- N-Afr: stichting Kairouan (670) en gewelddadige conflicten met berberbevolking
- Iberisch Schiereiland (vanaf 711): geleidelijke islamisering en tolerantie (tov christenen en andere godsdiensten "vh boek")

Dynastieke twisten: kalifaten (=wereldlijke opvolgers v Mohammed)

1. 660: Ummayaden stichten kalifaat in Damascus
2. 749: Abassieden stichten kalifaat in Bagdad
3. 929: Ummayaden stichten kalifaat in Cordoba -> tegenkalifaat tegen Abassieden
4. 969: Fatimieden stichten kalifaat in Caïro (als enige wel sjieten: die dochter v Mohammed heette Fatima)

Relatieve relig tolerantie + econ bloei + cult realisaties (vb Griekse teksten bewaard dankzij isl geleerden) + intensieve handel

5.5 De West-Europese handel

Kritieken op Pirenne: fout! Herzien definitie "economie"? Pirenne: zeer traditoneel, geld in ruil voor goederen. Anderen zien econ ruimer, vb Mauss & Malinovski: vb moral economy = via goederenuitwisseling relaties onderhouden dankzij wederkerige verantw. iedereen heeft problemen = solidariteit. Wel sociale gradaties.

Economie v "gift exchange"

- antropoloog Grierson: gift kan ook een luxe-iets zijn zoals een vrouw. Vorm v ruilhandel, heel breed.
- Geven = verwachting v teruggeven

De vraag naar luxegoederen: internationaal, voor aristocratie (-> veel goud vloeit af naar islamwereld)

Invoering vd denarii (7de eeuw) voor regionale handel

= zilvermunten als alternatief voor goudmunten met kleine waarde. Zilver ipv goud, want verkrijgbaar in Eur

Waarom?

- reactie op afvloeiing goud nr islamwereld
- tegemoetkomen aan nieuwe behoefte voor kleine transacties, regionale betaalmiddelen

Friezen en Scandinaven: Dorestad (Friezen) als draaischijf vd N-Eur handel

- Friezen = tussenhandelaars tussen Scandin en Frankisch rijk

5.6 De vikings, factor van verval?

Letterlijk: mannen uit vik die iets doen

Maar wat doen ze?

Koopvaardij

- handel in eigen ruilwaar (pelzen, pek, honing, was)
- lange-afstandshandel met Byz en Arab via Rusland (Russen = rossmen = zeelieden) vb in Haitabu, Sleswijk, ad grens v Dui-Denemarken: zijn sporen teruggevonden ve halfcirkelvormige versterking/muur. Dit soort structuren ook op andere plaatsen teruggevonden, bv in Gent de portus wrs vikingarchitectuur (Gent als getuige)

Plundering

In hun "grensgebieden"

- vanaf 2^{de}H9e eeuw: wegvallen centraal gezag -> start plunderingen
- voornamelijk langs rivieren: "oorlogsbuit"

Streven naar kolonisatie: N-O Eng (9de), Normandië (na 911), Z-It (11^e)

Evaluatie

- kerkelijke stereotypering: viseren v abdijen en kerken -> meeste rijkdom -> echte diabolisering vd vikings vanuit de Kerk
- door stelen en smelten kerkschatten = weer edele metalen id econ yaaay

Niet enkel Noormannen: ook Magyaren, Saracenen (N-It)

Term: palimpsest: perkament, iets op geschreven en weggekrabd -> je kan onderste tekst met speciale lamp nadien nog lezen.

6 Merovingers en Karolingers

Gent als getuige

Geraard de Duivelsteen

- huidig: rond 1900 gerestaureerd
 - 13de eeuwse versterking v een 13de eeuwse Gentse burggraaf
 - oorspr: grafelijke burcht die Nederschelde en laat-karol portus controleerden. Oudste machtsbasis in Gent (ouder dan 10de eeuw)
- Al rond 864-865 kwam Karel de Kale vanuit zijn residentie in Petegem de verdedigingsmaatregelen vd samenvloeiing van Leie&Schelde controleren vr tegen de Noormannen

6.1 Vooraf

politieke recuperatie vd gesch: nationalisme,...

Clovis en de Franse natie? (Front national etc)

Karel de Grote als stichter v Eur?

➔ zie blad stucu

6.2 Merovingers: “vadsige” koningen en hofmeiers

Het Salische patrimoniale beginsel (enkel mannen erven) en de opdeling vh rijk (er waren telkens twee, drie of vier Merov koningen)

Verandering van koers: Chlotarius II en zoon Dagobert als onderkoning -> 2 rijken

- vroegste aftekening/opdeling Neustrië en Austrasië (Oost-Frankisch Rijk) (623) (fr-duitse as)
- sinds dan tot Karolingers: die 2 Merov rijken

Stijgende macht hofmeiers (hoffunctionarissen, maiores domus)

- Austrasië: sinds 7de eeuw hofmeier-abmt in handen vh geslacht vd Pippiniden
- Rond 700: Pippiniden verwerven hofmeierambt in Neustrië

Karel Martel: reële macht en dubbelzinnige reputatie

- na strijd in eigen clan + dood vorst Chilperik II (die ook al marionet v hem was)
- dubbel hofmeierschap id 2 rijken: Merovingische koningen worden marionetten
- slechte reputatie bij de Kerk: confisqueerde kerkbezit, vernielde kloosters
- Slag bij Poitiers 733/734: hield moslims tegen om niet verder op te rukken naar het N. Vastleggen Fr macht in Aquitanie, Bourg, Provence
- Wegvallen sacrale legitimiteit vd macht: want Karel Martel heeft het eig gewoon zo wa opgeëist
- zoon Pippijn III de Korte:

Pippijn III de Korte wordt...

6.3 De Karolingers

750: Koning Pippijn I

- sacraal koningschap in ruil voor erkenning+bescherming pauselijke territoria (Paus Zacharias)

territoria eigenlijk nog van Byzantium -> nog meer verwijdering Rom-O

- belang religieuze legitimiteit, verheven boven al die graven en heren etc

768: zoon Karel krijgt titel van Karolus rex (“koning vd Karolingers”)

- expansiepolitiek
 - 770: Langobarden overwonnen + geannexeerd (waren arianen! relig legitim), later erkend als onafh koninkrijk onder zijn zoon
 - 780: Byzantijnse gebieden (Venetië en Istrië)
 - 9de eeuw: Friezen en Saksen -> bekeringsoffensief
 - versch perifere gebieden (778: slachting door moslims in Roncevaux: verhaalstof voor Roelandslied, in 11^e eeuw pas opgeschreven)

- 800: keizerskroning door Paus Leo III (herinnering aan Rom rijk)
- Succesfactoren:
 1. militair overwicht (ridders te paard, chique uitrusting = duur = veel inkomsten nodig: vazaldomeinen)
 2. confiscatiepolitiek en introductie vazalliteit (trouw!)
 3. charismatisch leiderschap vd eerste Karolingers
- Kerk en politiek
 - Ruilrelatie bescherming-legitimatie
 - Gronden: van confiscatie naar beneficia
 - Karel Martel confisqueerde Kerkgronden en gaf ze aan belangrijke lieden voor ruilrelatie bescherming-legitimatie
 - Latere vorsten maken er beneficia-vorm van: grond aan kerk geven om zo beschermd te zien (boeren deden dit ook). Deden juridisch dus afstand vd eigendomsrechten maar kregen wel gebruiksrechten terug. (hb p 132 oF CF INFRA)

6.4 Karels erfenis

813: Lodewijk de Vrome gekroond door Karel

- religiepolitiek focus: toch iets minder krachtig dan zijn vader
- begin splitsing binnen de dynastie

823: Keizer Lotharius vastgelegd als opvolger: twisten binnen koninklijk geslacht bij opvolging

840: dood Lodewijk. Mislukte machtsafdwinging door Lotharius: broers Karel de Kale en Lodewijk de Duitser waren hiermee niet akkoord!

842: De Eden van Straatsburg: alliantie tegen Lotharius

- Lodewijk de Dui & Karel de Kale zweren trouw aan elkaar ipv Lotharius (had het wat hoog id bol gekregen)

843: Verdrag van Verdun

- tussen Lotharius en de 2 broers
- Lotharius = Middenrijk (veel belangrijke plaatsen voor ontw macht, vb Aken en Italië-Rome)
- Karel de Kale: West-Frankisch Rijk
- Lodewijk de Duitser: Oost-Frankische Rijk én keizerskroon -> symbolisch belang

Nadien: keizerskroon als speelbal. Van 881 tot 1806 in Duitse handen!

Middenrijk verbrokkelt

6.5 Neergang vd Karolingische rijksorganisatie

Hertogen, markgraven, graven -> versnippering vh gezag

- Grote autonomie: hadden ook privileges qua rechtspraak, fiscaliteit (soort belastingswezen) (bannum en regalia)
- versterkt door gebrekkige communicatie

Dragers v ambten integreren id inheemse (adel)bevolking: kinderen v ambt dragers laten trouwen met adelkinderen etc -> "nestelen" in het ambt, beter en duurzamer gezag kunnen uitoefenen

Ambt wordt erfelijk -> negatief voor rijkseenheid

7 Politieke cultuur id Karolingische Tijd

Gent als getuige

Sint-Pietersabdij

- 815-840: Einhard lekenabt
 - moest abaciaten, abten vervullen overal op belangrijke posten in rijk -> keizerlijke kloosterpolitiek verspreiden
 - lekenabt = aristocratische, goed geschoolde leek maar toch abt
 - later ook v St-Baafsabdij
- biograaf v Karel de Grote (voorbeeld: Suetonius, biograaf vd Rom keizers)
- Karolingische Ren: periode v culturele bloei vd koninklijke abdijen alsook intellectueel. Vb. Livinus-evangelium uit St-Baafsabdij (rechts)

7.1 Familiale en politieke netwerken

Verwantschapsstructuren: eer en bloed

- groot belang bloedverwantschap, familiebanden
 - dmv eer, kracht, moed bloedverwantschap kan je een plaats id maatsch bevorderen: combinatie v eer hebben verdiend én "goed bloed" is belangrijk
- interne twisten: oa door erfenisregeling versnippering (wou men tegengaan)
- familiale solidariteiten: weergeld (boetes tussen clans bij moord: gewoonterechtelijk bepaald naargelang positie vermoord persoon) en veten (tussen versch families, oog om oog tand om tand-principe)
- conflictregeling zonder staatsgezag
 - geen instellingen, eigenlijk geen echt centraal gezag: gewoonterecht bepaalde alles, vetes werden tussen clans uitgevochten.
 - Koning greep alleen in als de bereikte verzoening niet gerespecteerd werd.

Beneficia "gunsten":

- uitbesteding landbeheer door Kerk: Kerk laat (vergelegen) stukken grond exploiteren/bewerken door anderen in ruil voor tienden of andere bepalingen (vb niet mogen doorverkopen)
- kleine boeren: gebruiken ipv eigenaar in ruil voor bescherming (schenken grond ad Kerk om het zo beschermd te zien, staan eigendomsrechten af maar krijgen wel gebruiksrecht id plaats. Soms ook tienden betalen etc. naar voorbeeld van wat Kerk zelf deed)
- koninklijke beneficia: om overerving tegen te gaan -> "beloningen" (tijdelijk landbezit in exploitatie) verdeeld via Kerk -> Kerkelijke bescherming (vorsten geven grond aan Kerk, die de Kerk dan weer aan gunstelingen vd vorsten moet geven -> grond = beste vergoeding in geldarme economie)
- probleem: werd na een tijd gezien als eigen bezit -> toch weer vererving
- verzwakking koningschap door vererving (ook: vorst zwakker tov heren met geconcentreerd groot grondbezit)

Vazalliteit

> vasus = "lager hofpersoneel" (Merovingische periode) -> geleidelijk aan grotere machtsrol.

Worden vrije mannen in dienstrelatie met hun heer, die in ruil voor wapenrusting+deel krijgsbuit mee vechten.

!!!! NIET zoals een relatie horige boer-vorst! Horige is niet vrij!

Kenmerken:

1. Tussen vrije, juridisch gelijke mannen met versch politieke en soc-eco macht (wel altijd 1^e > 2^e etc)
2. Wederzijdse trouw en bescherming: "diensten"
3. Voorwaardelijk en verbreekbaar (bij inbreuk)

4. Rituelen en eden: geen contracten (schriftarme cultuur), maar ceremonies, zweren voor groot publiek of op heilige voorwerpen (hierdoor ook goddelijke sanctie bij verbreken)
5. Exclusiviteit: maar 1 heer dienen -> beloning en/of binding leenheer/leenman dmv steeds vaker landleen, of oorlogsbuit, of een ambt

Uitgifte v leen: opkomst landleen

! Niet voor iedereen dus !

Basis voor feodaliteit: beneficium + vazalliteit

Feodaliteit = modern begrip voor bepaalde maatschappijvorm

- vanaf 11^e eeuw: veralgemeende opkomst feodale verhoudingen (koningen, hertogen, graven, lokale banheren, milites-soldaten,...)
 - waarom pas dan? Omdat toen de versnippering vd macht begon. Feodaliteit was dan contract tussen vrije mannen, maar gewoon in versch machtsposities, die elkaar wederzijdse trouw en bescherming boden, bekrachtigd met een leen (en die rituelen etc)
- dienstrelaties bekrachtigd met leen (grond, ambt, tolrecht, geld), leeft door tot in late ME
 - vroege ME kreeg enkel topplaag grond als leen, later bijna al de leenmannen
- patronage reguleert geweld en conflict
- historiografische debatten:
 - F-L Ganshof 20ste eeuw: juridisch “féodalité”
 - M. Bloch 20ste eeuw: maatschappelijk “société féodale”
 - D. Barthélemy 2012: geen feodale revolutie rond jaar 1000: ziet systeem al ontstaan bij Karolingers (is ook zo)
 - J. Dumolyn 2003: laatmiddeleeuws “staatsfeodalisme” = ook id opkomende staten is feodaliteit van belang

7.2 Keizerlijke ideologie

Ideologie

Keizerskroning: kerstavond 800

- door Paus Leo III: toen in een crisis, kon aristocratie niet meer onder duim houden. Vraagt steun aan Karel
- maken afspraak: oke, maar dan is er terug een keizer

Naar Romeins en Oudtestamentisch model: Alcuinus als hofideoloog

- Rom: paus + keizer Constantijn -> terug een keizer
- Bijbelse lading vb bijnamen: Karel vgl met koning David, Lodewijk de Vrome met koning Salomon
- Keizer beschermt geloof en toont zo uitverkorenheid door God

Renovatio Imperii Romanorum

- al eerder bij O-R keizers 6de eeuw
- duidelijk verwijzen naar Rome (paus – kath), nadruk op Rome, Westen
- opgeven opnieuw eenmaken Rijk: enkel West-Rom doen herleven is genoeg (dus OR we willen geen oorlog geen nood xxx)

Propaganda

Architecturale propaganda: paltskapel te Aken

+ muntslag (propaganda dmv muntje met RIR erop en KDG en kruis en klassiek tempeltje)

- Aken voorgesteld als nieuwe Rome, maar dan symbolisch, want was geen polit/admin centrum: geen centraal gezag, ambulante vorst
- Paltskapel: octagonale architectuur, geïnsp op arch Byzantium (keizerlijke omgeving)
- Is kopie van O-kerk San Vitale in Ravenna

Literaire propaganda

- Einhard: Vita Karoli (naar voorbeeld v Suetonius): biografie v KDG

- Rijksannalen: nieuw soort geschiedschrijving, soort kronieken + gesch ook wat herschrijven/herinterpreteren zodat het propaganda is (vb wegmoffelen feit dat Karel Martel kerkgoederen in beslag nam)
- Karolingische minuskel: handig, heel leesbaar nieuw schrifttype tov Merovingisch handschrift
oorsprong Times New Roman

Keizer als wetgever

Instelling keizerlijke kanselarij

- monniken + ambtenaren die allerlei uitvaardigingen en verordeningen vd keizer na bijeenkomsten ofzo, op schrift stellen -> duidelijk Karolingisch beleid
- Karel = ambulante vorst (oa door oorlog): kanselarij bleef beperkt want niet gecentraliseerd. Verplaatsing versterkte zijn gezag wel, want zo heel zichtbaar
- Uitvaardigen v capitularia = lijsten v keizerlijke besluiten, op schrift gesteld door kanselarij
Boeiende bronnen: verwijzen naar wantoestanden
Tonen wederkerige problemen = niet zo efficiënt bestuur (door uitgestrektheid rijk?)

Rijksorganisatie naar Romeins model:

- Grensmarken: sterk militair bestuur id grensgebieden
- graven: ambtsdragers die koninkl gezag vertegenwoordigen, rechtspraak en militair etc namens hem
- zendgraven: communicatiespecialisten, uitgezonden om keizer op de hoogte te houden), koningen,...

Kerk vs staat

- Kerk = grote rol bij organisatie v bestuur: vele kerkelijke figuur waren ook politici
- Zéér delicaat evenwicht: mondt in late ME uit in Investituurstrijd

Res publica vs private machtsuitoefening

- ➔ men ontwikkelt ideologie vd "staat", ideaal dat privébelangen overstijgt (Germ cult: persoonsgebonden machtsverhoudingen, niks overstijgends)
- ➔ probleem: lokale machthebbers blijven "hun" stuk grond te hard als iets privaat zien -> machtsverbrokkeling (ook moeilijk om staatsideologie op te leggen in geldarme econ)
- ➔ hoofdprincipe v alles: aan koning gebonden dmv eed v trouw

7.3 De Karolingische renaissance

Vroegmiddeleeuwse intellectuele dynamiek id periferie

- Vroege ME = weinig intell dynamie, enkel in Eng maar niet op continent
- Beda Venerabilis (geleerde, geschiedschrijver, monnik, Eng: schreef "kerkelijke gesch v h volk der Engelsen" en "overzicht vd natuurwetsch" naar voorbeeld Plinius de Oudere)

789: Admonitio generalis

- capitularia-besluit
- verbreding v h Karolingsch onderwijs + religieus reveil
- echt programma, intell niveau v h rijk opkrikken
- oa heropwaardering Latijn -> niveau eredienst opkrikken, schrift verbeteren (Karol minuskel) -> betere schriftinfrastructuur v h rijk
vb pogingen om de correcte tekst vd Vulgata vast te stellen
vb deftig exemplaar vd Regel v Benedictus importeren en vastleggen
-> alle teksten verplicht id Karol minuskel
- niet overdrijven, KDG kon zelf niets schrijven en het bleef allemaal vooral beperkt tot de geestelijkheid (vooral stichting kapittel- en kloosterscholen)

Zeer filologisch: Karolingisch "humanisme"

- teksten verzamelen en kopiëren om Latijn in ere te herstellen
- Einhard 9de: biografie KDG

- Hrabanus Maurus 9de: bisschop, encyclopedist = kennis bijeenbrengen
- Walafrid Strabo (late 9de):
 - poëzie + echte literatuur (naar model oudheid)
 - didactische poëzie
 - vb trakaat/gedicht over tuinieren en hoe: allegorie! Kloostertuin = symbool v monniken, hoe met hen omgaan (als kloosteroversten)? Hun seksualiteit vb?
- Johannes Scotus Eriugena (late 9de):
 - filosoof, soort visie op de kosmos (bijna hollistisch) -> Kerk niet blij mee.
 - Inspiratie uit Griekse bronnen: neoplatonische theoloog
- Gerbert van Aurillac (1000):
 - Latere paus Sylvester II (door Otto III aangesteld)
 - Grote kennis v quadrivium (wiskunde etc) door Arabische contacten
 - Intell vernieuwing: opgeleid op Iberisch schiereiland -> Arabische contacten: Aurillac introduceert die kennis in het W

8 De tijd van de seigneuries. Rurale en economische groei en sociale dynamiek, 10de-13de eeuw

periode waarin de steden zich ontwikkelden

Gent als getuige

St-Denijs-Westrem (vroeger Maalte), Ikea-site

- opgravingen: boerenerf uit 10^e-12^e eeuw gevonden
- tweeschepig hoofdgebouw + 3 bijgebouwen/schuurtjes
- behoorde wrs tot groter nederzettingscomplex: getuige hiervan zijn vier waterputten met houten bekisting (onder)
- ook sporen van 12de eeuwse windmolen

8.1 Bevolkingsgroei

Bronnenprobleem

1086: Domesday book

- boek opgesteld na verovering Engeland door Normandiërs (Willem de Veroveraar): liet lijsten opstellen met beschrijvingen v dorpen (bevolkingsaantal oa) om veroverd gebied in kaart te brengen

Verdubbeling Europese bev: van 30-40 tot ongeveer 70-80 miljoen (tussen 1000 en 1300 bereikt)

- ➔ bevolkingsexplosie? Discussie: wrs eerder gestaag
- ➔ in elk geval: vanaf ongeveer 1000 kritische massa, gezien als medehefboom voor de grote verandering v die tijd

Meeste groei in Zuiden en Westen v Europa

8.2 Agrarische ontwikkelingen

Kenmerken toename voedselproductie:

Intensivering (oude gronden beter benutten)

- bemesting? Geen verstand van, gebeurde eerder onbewust (braakliggende grond laten begrazen door vee -> mest, wel in Parijs mergel op akkerland bewust en ook peulvruchtafval)
- vergraning: meer areaal voor graan gebruiken: minder vee erop (men zet ze op stal, beseft dat dit logischer is, dan kan men meer grond voor voedsel gebruiken -> meer calorieënopbrengst)

- braakprobleem terugdringen: 11^e eeuw oplossing: drieslagstelsel
 - + telkens 1/3 vd grond braak waar onkruid wordt afgevreten (vee), 1/3 wintergraan, 1/3 zomergraan
 - niet in alle regio's nuttig
 - vb Nederlanden: gemeenschappelijke "open field-systeem" = hagen en afsluitingen vermijden om zo groot mogelijke opp te kunnen benutten. Nadeel: minder goed kunnen inspelen op de markt -> dan ook afgeschaft naarmate marktgerichtheid belangrijk werd (volle ME)
- handelsgewassen: toename marktgerichtheid in loop 13^e eeuw
- risterploeg en paardentractie: efficiënter (ijzer) + ossengebruik vervangen door paarden = meer kracht/wendbaarder, wel kieskeuriger qua voedsel
- rol van:
 - omgevingsfactoren: aanwezigheid v ijzer, paarden?
 - Psycho-sociale factoren: grootgrondbez bezit v ploeg, als boeren willen overschakelen naar nieuwere = afhankelijk vd grootgrondbez-heer
 - Rendabiliteit vd vernieuwing: kapitaal nodig! Kleine boeren = te riskant voor hen om te investeren

Extensivering (nieuwe gronden zoeken)

- ontbossing
 - het bos id mentaliteit: gevaarlijk (struikrovers, marginalen), wel belangrijk voor jacht (vorstelijk)
 - koninklijke wouden: legenden, "magie"
 - regale wildernisrecht: koninkl recht op onontgonnen gronden
- klei- en veengronden ontginnen (vb Meetjesland, Zeeuws-Vlaanderen)
 - Vlamingen: uitzonderlijke kennis hieromtrent! Gingen helpen in andere landen.

Verval van het domaniale stelsel

- aristocratische opdelingen (erfversnippering)
- karakter vd schenkingen: v tijdelijk naar permanent
- bevolkingsstijging -> grondschaarste en arbeidsoverschot: pacht en loonarbeid
- geleidelijk verdwijnen van de pure horigheid (immobiel houden v arbeiders werd overbodig)
 - pacht evolueerde naar erfpacht: pacht werd overgeërfd, maar de pachtsom lag vast en werd dus steeds minder waard = boeren steeds meer te zeggen (heel relatief natuurlijk)

8.3 De banale revolutie, vroege 11^e eeuw

Het Karolingische drama: patrimonialisering en vererving van ambten en lenen -> verbrokkeling en feodalisering van de samenleving

-> ontstaan nieuwe politieke eenheid: kleine, lokale banheerlijkheden of seigneuries

Toe-eigening van koninklijke prerogatieven: de lokale bannus (banheren) -> koninkl voorrechten

- rechtspraak: gaf banheren oa het excuus om random personen te arresteren of goederen in beslag te nemen
- terugdringing allodiale rechten: boeren die nog eigen eigendom hadden terroriseren zodat ze grond afgeven (cf rechtspraak)
- belastingen (taille/exactiones) en hand- en spandiensten (bv verplichte hulp bij werken aan kastelen)
- kostbare kapitaalgoederen (molens, bakovens, ploegen) als monopolie exploiteren
- malae consuetudines: "slechte gewoonten" = het geheel v rechten dat voortvloeide uit de banale heerschappij: lokale banheren gaven slechte (vaak gewelddadige) invulling aan gewoonterecht. Later geen pejoratieve term meer omdat het als gewoon werd ervaren.

Wikipediastukje says it all:

De banale revolutie is het ontstaan van lokale banale heerschappijen in West-Europa vanaf de late tiende eeuw die de koninklijke macht verzwakten.

Vanaf de late negende eeuw stokten de veroveringen van het Karolingische rijk, dat daarnaast te maken had met de nodige opvolgingsproblemen. Bij het ontbreken van een geldeconomie poogde men loyaliteit te bereiken met de uitgifte van ambten, inkomsten en land in leen. Met de middelen van die tijd konden koningen niet voorkomen dat vorsten dit niet meer als leen, maar als erfelijk bezit gingen beschouwen. Vanaf de late tiende eeuw herhaalde deze patrimonialisering zich op een lager niveau en usurpeerden onder meer *vice-comites*, *vicarii* en *capitanei* het *bannum* en de *regalia* van de hertogen, markgraven en graven.

De creatie van lokale banheerlijkheden of *seigneuries* had tot gevolg dat mensen veel efficiënter geëxploiteerd konden worden. In de Vroege Middeleeuwen was er wel sprake geweest van heerschappij van de aristocratie, maar dit *dominium* beperkte zich tot diegenen die deel uitmaakten van het domein van de heer. Daarbuiten bevond zich echter een grote groep vrijen die formeel wel onder de *bannus* van de koning vielen, maar in de praktijk was de koning vaak te ver weg en diens macht te diffuus.

De banale revolutie maakte dat ook de vrijen te maken kregen met een heer. Deze banheren legden zich allereerst toe op de lokale rechtspraak. Daarnaast legden zij belastingen op en verplichtten hun onderdanen om werkzaamheden voor hen te verrichten. Dit kon met buitensporig geweld gepaard gaan, zodat dit recht wel aangeduid werd als *malae consuetudines* (slechte gewoonten). Waar in de Vroege Middeleeuwen grof geweld slechts was toegestaan in geval van oorlog, vete of bij slaven, eisten edelen in Catalonië zelfs het recht om onderdanen slecht te behandelen (*male tractare*). Met behulp van mottekastelen en kleine krijgsmachten (*militēs castrī*) werd de macht van de lokale heren bestendig.

Basis: versterkingen & krijgslieden

- motte = kunstmatige (soms natuurlijke) hoop aarde als heuvel, met daarop een houten of stenen versterking (donjon) -> mottekasteel, meestal eerder geïsoleerd
- castra (It+Z-Fr) = versterkte stadjes/dorpjes met daarbinnen een kasteel
- rekrutering bij lagere aristocratie, vaak zelfs onvrijen als privéleger de heer beschermen, beroepssoldaten in dienst vd heer -> niet meer op adelheid maar op milit capaciteit
- veralgemeend belang feodo-vazallistische belangen: op den duur waren alle lokale heren vazallen van de koning die hun graafschap (of ander gebied) in leen hadden vd koning, hoe autonoom ze ook opereerden. Banheren gingen dan zelf weer feod-vaz relaties aan met hun milites.

Regionale verschillen en overeenkomsten (bv in Duitse Rijk veel later, feodaliteit kwam daar pas na de seigneuries in hun plaats, oa door blijvende koninkl inspraak bij ontginningen)

12de eeuw: versterking koninklijk of regionaal gezag

- feodo-vazalrelaties zorgden voor eerste controle op banheren
- vanaf 12de eeuw: meer streven naar centraal gezag: koningen streven ernaar "publieke" kerntaken (rechtspraak, geweldpleging, bestuur, wetgeving) te monopoliseren en centraliseren -> opruimen vd autonome seigneuries

8.4 Van milites naar ridders

milites = puur strijders

ridders = iets meer erbij

Sociale mobiliteit binnen de cavalerie?

Ridderschap groeit uit 3 ingrediënten:

1. groeiend tactisch belang vd cavalerie
2. vorming v bereden militia's door banheren
3. klerikale reactie hierop: ridders voorstellen als strijders in dienst vd Kerk

Dreiging v anarchie

- ➔ Kerk en co hadden gevoel dat men de grip verloor op de banheren en hun wangedrag: Kerk grijpt in
- ➔ Ongebreideld geweld in toom proberen houden
- Pax Dei: Godsvredes = bepaalde groepen willen beschermen (vb clerici: "zondig als je hen vermoordt", weduwen, vrouwen)

- Treuga Dei: Godsbestanden: op bepaalde dagen/perioden v/h jaar niet gaan strijden (vaak kerkelijke feestdagen etc)

De ridderlijke subcultuur

- ➔ men wil de milites deftiger maken, moraal in krijgen
- ➔ belang talent, loyaliteit
- identificatie door hogere aristocratie
- ceremonieel en ritueel
- kerkelijke invloed: Miles Christi
 - vroege ME: "miles christi" betekent kloosterling/clericus, niks militair
 - volle ME: miles christi = militair strijder met christelijke idealen
- ridderorden vs toernooien (manieren om getraind te blijven, Kerk vindt dat negatief, zien liever ridderorden dan toernooien) (ridderorden zoals Tempeliers, Johanniters, Teutoonse Orde)
- speciale klederdracht: veel kritiek op! snobs! Ijdel!

12de eeuw: ridderorde wordt meer gesloten groep met interne rangordening

- rangordening: hoogste baanderheren (mochten met banier gaan vechten, wee), laagste schildknaap
- rangordening bepaald dmv adelafkomst of niet
- tendens tot afsluiting: ridderschap wordt erfelijk -> prestatiecriteria toch weer verdrongen door bloedverbanden. Elke zoon v ridder werd dus aspirant-ridder = schildknaap
- inauguratieceremonie, levensstijl,... = superduur -> er vielen wel eens mensen weg omdat ze het niet meer konden betalen

Regionale verschillen in assimilatie adel-ridderschap

- Fr en Sp: veel lage adel
- Dui: vooral onvrijen
- It: link opkomst steden: weinig adel
- Eng: ook niet veel adel

8.5 Strijders en werkers: culturele stereotypen

1027: Adalbero van Laon: "Carmen ad Rothbertum" (voor Fr koning)

= beschrijving ideale samenleving, met die 3 standen-verdeling. Standen moeten organisch zijn en samenwerken

Zij die bidden, zij die strijden, zij die werken

Hoofse cultuur

- geweldregulering
- ideaal strijden voor hoger doel, miles christi
- dienstbaarheid ad vrouw -> vrouw = personificatie hoger doel (veranderde in de echte maatsch niets aan de positie vd vrouw)
- literair (troubadours): Chansons de Geste (dichtvorm hoogdagen KDG, vb Roelandslied), hoofse lyriek (liefde), ridderromans (versmelting 2 andere: liefde + relig + strijd)

Boeren

- meerderheid vd bevolking
- rustici: dom, wild, barbaars,...(zo zag men hen)
- ambiguïteit: vb Versus de Unibove: gedicht over boer met 1 os -> toont sympathie voor boeren! Men zag hen enerzijds als lomp, maar ook wel als sympathiek en benijdde hen voor hun ongerepte/lieflijke karakter -> konden hooggeplaatsten te slim af zijn.
- Sociale realiteit: verbeteringen

- Gunstige verpachting: lastendruk verminderde, waren niet meer volledig rechteloos
- Monetarisering (+ door groei markt: nieuwe mogelijkheden)
- Lokale organisatie in dorpsgemeenten: verbeterd onderhandelingspositie + mondigheid: dorpsgemeenten krijgen rechtspersoonlijkheid + regelen “publieke” zaken zoals regelgeving, rechtspraak (dorpsrechtbanken) (maar echte zware misdrijven nog steeds naar hogere rechtbank)
- Parochiale organisatie: armenzorg
- Boerenmilities (ook lokale organisatie): georganiseerd gewapend verzet tegen heren -> waren helemaal niet zo hulpeloos!

Vooraf door dorpsorganisatie duidelijk: wereld is aan het veranderen! Verstedelijking op komst!

9 Religieuze orden tussen de 10de en de 13de eeuw.

Hervorming, diversificatie, vernieuwing

onthouden: hervorming = eerder terugkeer naar vroeger

Gent als getuige

Franciscanenklooster

- 1223 gevestigd in Gent, op plaats van huidig Justitiepaleis
- tot 1401 bewaarden zij de stadsoorkonden in hun klooster
- anonieme franciscaan schreef “Annales Gandenses”: kroniek over o.a. Guldensporenslag

Dominicanenklooster

- 1228 in Gent, in wat nu Het Pand is

9.1 Inleiding

Voortzetting bekering (gelinkt met politieke expansie)

- 10de eeuw: Denemarken, Noorwegen, Zweden, Bohemen, Polen, Hongarije
 - 11de eeuw: IJsland
 - 1125: Groenland
 - 14de eeuw: Oostzeegebied (Baltische regio, Finland)
- extra doel: overbevolking in Europa, met deze nieuwe gebieden verlichting

Karolingische erfenis

- Ordo monasticus (strikt ingevuld door monniken, strikte geloften, strikte geslacht) vs ordo canonicus (kannuniken: verbonden aan kapittels, soort instellingen verbonden aan orde -> maar moesten niet noodzakelijk als een monnik leven, minder strikt, iets wereldser, bv. wel trouwen)
- > onderscheid: lang geduurd alvorens praktisch & concreet uitgevoerd, lang zo halfslachtig, “ideaal” uit de traktaten
- Eigenkirchen: aristocraten stichten privékerken/kloosters (proberen hun rijkdom zo veilig te stellen door er kerkelijken van te maken) -> hadden veel invloed hierbij, zelf abtenposten uitdelen etc
- Bisschoppelijke macht: enorm, ook politiek

9.2 Traditionele monastieke dynamiek

910: stichting Cluny door Willem de Vrome (Bourgondië)

- Willem de Vrome besluit zich er niet te veel in te mengen (niet zoals de Eigenkirchen dus), wil terug naar vroeger

Kenmerking van Cluny-hervorming:

1. terugkeer naar Regel van Benedictus
 - op dat moment meest populair in Europa

- oa gevolg voor abtverkiezing: regel staat niet toe dat lekenheer (Eigenkirchen) zelf mensen aanduidt
- belang gehoorzaamheid
- 2. belang van ora-gebod: sterke nadruk
 - missen, liturgische zaken
 - ook architectuur: romaanse stijl = beste akoestiek voor liturgische gezangen etc
- 3. belang dodencultus
 - zoeken naar evenwicht met lekenwereld. niet meer "eigendom" v/e edelman, dus niet meer door hem onderhouden -> wat nu?
 - Oplossing: werpen zichzelf op als dé top qua liturgie. Laten mensen belangeloos schenkingen doen, in ruil voor zotte herdenkingsmissen ("investeer in uw leven na de dood")
 - Ontwikkeling Allerzielen: duidelijk maken v belang investeren in doden herdenken
 - Reliekverering zeer sterk
 - "professionals" vd dodencultus: bidden voor de doden werd een heus bedrijf
- 4. Kerkelijke exemptie: enige aan wie ze verantw moesten afleggen was de paus; geen lokale heren, bisschoppen,...

Het succes van Cluny

- Sterke abtsfiguren
 - Odo 10^e: grote rol expansie Cluny + benedictijnse hervormingen
 - Odilo 11^e: verspreiding dodencultus (oprichting Allerzielen) + uitbreiding netwerk
 - Venerabilis 12^e: teksten etc (12^e eeuw: Cluny begint het al wa moeilijk te krijgen, terugval bezig)
- verrijking:
 - dodencultus
 - relikverering: bedevaart, massa's mobiliseren,... (bestond al in vroege ME maar nu grote schaal). Truc: naar Cluny halen v beenderen apostelen (lagen oorspr in Rome, maar op deze manier toegankelijker). Relieken = bedevaartsaantrekkingskracht.
 - Wens om dicht bij kloosters begraven te worden = dicht bij botten van apostel Petrus ofzo (kan ook door genoeg schenkingen -> dodenbusiness)
- uitbouw netwerk:
 - Nieuwe stichtingen (door adel à la De Vrome)/opname bestaande abdijen. Maar: Cluny = centrum, alle andere instellingen blijven eraan verbonden
 - 1024: uitbreiding exemptie, niet enkel meer Cluny maar het hele netwerk
 - 12de eeuw: 300 monniken in Cluny, meer dan 1000 huizen voor de rest
 - bouwkunst: Romaans: akoestiek, geschikt voor grote massa's
 - Reconquista: doen mee aan de bekering (link polit expansie), zeker op Iberisch schiereiland. Creatie van christelijke trafiek in Moors-Iberië: aanleggen v trajecten v bedevaartsoorden (Santiago de Compostella)
 - Politieke macht: willen niets onder macht leken staan, maar zien zichzelf wel als macht/invloed over leken. Belangrijke relatie met paus. Vb Godsvredeweging: Pax Dei etc -> tegen feodaal geweld

Lotharingsche initiatieven, gelijkaardig als Cluny: Gorze, Brogne, St. Gallen

- kleinere schaal, zelfde principes:
 - vrije abtsverkiezing (los v wereld)

- onafh v leken (wereld)
- netwerkverspreiding
- relikverering
- terug naar regel

Ook blijvende aanwezigheid traditionele abdijen die Cluny maar niks vonden

9.3 Eremitisme en vita apostolica

1075-1125: sociale mobiliteit en economische bloei

- rijkdom stijgt: algemene maatsch, maar ook zeker Kerk (en Cluny en co)
- komt kritiek op: tegenstromingen die al die kerkelijke rijkdom in vraag stellen: "rijkdom is makkelijk in deze tijd, armoede = uitdaging!"

Vita apostolica: armoede en prediking naar voorbeeld apostelen

- weer vb van hervorming die eigenlijk terugkeer naar verleden is
- "Cluny is oke maar te rijk, te ver van de apostelen"
- principe: bewuste keuze voor armoede (enkel voor de rijken dus, anders niet bewust gekozen) + prediken, net als de apostelen het geloof rondtrekkend verspreiden

Minder belang voor OT, eerder Nieuw testament: humanisering van Christus en Maria

- fascinatie voor humanisering vh goddelijke, hoe had goddelijke ooit menselijk rondgelopen? (>< vroeger: strenge, gebiedende God, nadruk op OT want al die leefregels en geboden)
- opkomst sterke Mariacultus

Nieuwe vorm v eremitisme: voorbeeld vd woestijnvaders (eremum)

- op zoek naar een eigen eremum ("woestijn" -> bossen etc)
- kluizenaars op termijn te populair, uit voegen gearsten = niet meer eenzaam -> nieuwe instellingen/kloosterorden

Moelijke bestudering: eremitisme heeft weinig bronnen achtergelaten

Robert d'Arbrissel en de stichting van Fontevraud (Loirevallei)

- was rondtrekkend predikant, zag het als hét zotte om tussen vrouwen te slapen en er niks mee te doen (waren vaak ex-prostituees etc)
- eerst scepsis vanuit Kerk over deze praktijk, maar groeit uit
- van oorspr eremitische nederzetting uitgegroeid tot een vd belangrijkste abdijen voor koninkl/adel (vooral vrouwen) in Europa
- ook bekeren v zondaressen, vooral vrouwen daar

9.4 De nieuwe orden van de 12de eeuw

Al snel protest tegen uiterlijk vertoon + rijkdom van Cluny, zoals hierboven gezegd. Nieuwe orden hechten ook meer belang aan stabilitas loci.

Diversificatie vanuit eremitische initiatieven (groeiden daar uit)

Probleem v eremitisch succes en stabilitas loci

- stabilitas loci = belangrijk, aan 1 plek gebonden, Kerk vond dat ook tof want makkelijk te controleren

-> clasht met rondtrekkende eremieten/vita apostolica-leven en succes ervan uiteindelijk overheerst stabilitas loci > eremietinstellingen, door makkelijke beheersbaarheid

Nieuwe orden pleiten voor zuivering van traditionele monastieke idealen

Kartuizers

- 1084: stichting klooster Grande Chartreuse
- semi-eremitisch leven (aanvankelijk heel eremitisch, daaruit geëvolueerd)
- geslaagd om eremitische idealen toch goed te kunnen integreren, gulden middenweg:
 - streng dagelijks leven
 - aparte eremietencellen
- redelijke verspreiding

- illustratie van die nieuwe religieuze invulvormen van die tijd

Cisterciënzers

- 1084: stichting abdij Cîteaux
 - 12de eeuws succes: meer dan 500 stichtingen (illustratie v feit dat het toen goed ging met de maatschappij: er “konden nietsnutten zijn”)
 - Hiërarchische ordestructuur met Generaal Kapittel
 - Niet zoals Cluny met 1 moederabdij, er is een getrapte structuur: Cîteaux-abdij met dan dochters, en dochters daarvan etc
 - Eenheid id piramide sterk garanderen: allemaal exact dezelfde gebruiken, kledij, zang, liturgie,...
 - Generaal Kapittel = grote vergadering waar men besliste hoe dat eenheidsgedrag er dan wel uitzag
 - Eigenheid:
 - Belang labora (Cluny = te veel ora, te weinig labora)
 - Weigeren v tienden -> anders te afh v leken
 - Volledig zelfvoorzienend
 - Nieuw monnikenstatuut: conversi
 - = lekenbroeders. Beperkte wijding, moesten het werk (voor de zelfvoorziening) doen -> echte monniken zagen dat niet zitten (ora = labora voor hen)
 - grangiae = uithoven, het buitenbezit vd abdij. Conversi werden hier naartoe gestuurd en bewerkten het land voor de abdij.
 - Volwassen intrede: volledig overtuigd zijn van intrede (weigeren v kindoblaten = kinderen geschonken ad abdij, niet oke want geen vrije keuze)
 - Soberheid: weinig figuratief >< Clunysnobs
 - Mystieke traditie: monnik moet individ dingen lezen en nadenken, zo dichter tot God komen.
 - actief in grensgebieden (zoeken de woestenij op) + kruistochten (militair tintje te zien in hun architectuur: half kerk, half burcht)
 - Bernardus van Clairvaux: ijverde voor start 2^e kruistocht
- > zien zichzelf wel nog als aanhangers Regel Benedictus, maar geven er een meer zuivere invulling aan en “zijn dus beter dan Cluny”.

Reguliere kannuniken: nieuwe groep kannuniken

- nieuw, naast vroegere seculiere, leven volgens regel v Augustinus (Regula sancti Augustani, want Benedictus is voor monniken)
- premonstratenzers (Norbertijnen) volgens Norbert van Xanten (ex-rondtrekkende prediker/eremiet): net als Cisterciënzers in periferie, zelfvoorzienend
- dus verschil: reguliere kannunik = wonen samen in klooster+kloosterregel+persoonlijk bezit maar geen monnik. Seculiere kannunik = leven niet samen en mogen wel pers bezit hebben.

12de eeuwse nabloei in traditioneel benedictisme: kloosters doen extra inspanning om populariteit weer op te krikken

- Cluny nog steeds sterk, bouwt voor populariteit nieuwe kloosterkerk
- Duitse abdijen: ook rol gegeven vrouwen zoals Hildegard van Bingen (visioenteksten) en Herrade van Landsberg (encyclopedieschrijfster)

9.5 Bedelorden

Tweede apostolische beweging, ditmaal vanuit stedelijke milieus. Vita apostolica maar dan id stad en met versch focus.

Franciscanen

- 1200: Franciscus van Assisi = koopmanszoon -> stadsmilieu
 - wordt heel extreem in armoedenaleving
 - gaat op andere manier met natuur om
 - radicale imitatie v Christus: eerste die de stigmata heeft, “op wonderlijke manier verschenen” (kruiswonden v Chr)
- grote, snelle navolging + al snel pauselijke erkenning (gebeurde lang niet altijd: veel ordes = ketters volgens paus)
- 3 takken:
 1. minderbroederorde: extreem
 2. clarissen: vrouwenorde, naar “spirituele vriendin” Clara van Fr v A
 3. “derde orde” of tertiarissen: leken, semi-religieuzen, die kloosterleven willen zonder echt religieuzen/kloosterlingen te worden (beroep uitoefenen, trouwen,...)
- na dood Fr v A, erfenis niet goed geregeld: discussies na dood: splitsing:
 1. conventualen: gematigden, zeker qua armoede. Enorm succes, 1400 huizen
 2. spirituelen: extreem -> later verketterd. Ging wat te ver, Chr moet niet zoooo arm worden voorgesteld want als iedereen superarm wil zijn = problemen

Dominicanen

- 1216: Domenico Guzman
- ideaal armoede -> bedelarij via vrijwillige giften
 - sterke inzet op predikatie (meer dan Fr) -> dominicaan moet goed zijn met het Woord
 - strijd tegen ketterij (toen opkomend door al die nieuwe ordes)
- kettervervolging via het woord
 - inquisitie: Domini Canes, waakhonden
- strakke organisatie
- belang volkstaal: enkel via prediken in volkstaal kan je tot diepe indoctrinatie komen en diep doordringen
- actief in onderwijs (vroeg uniefs etc): theologische vorming en vulgarisering via de volkstalen
 - ook technische opleiding v predikers: volkstaal!!!!, spreektechnieken
- Jacobus de Voragine schrijft de Legenda aurea = collectie heiligenlevens, in de volkstaal!!!, wijd verspreid

Karmelieten

- niet zo'n grote expansie, maar wel ook in stadsmilieu

Augustijner heremieten: eremieten-ideaal

Begijnen: vrome vrouwen in los-vaste gemeenschappen die samenwoonden en leefden v hun eigen handenarbeid. Krijgen pauselijke erkenning mits ze zich aan een kloosterregel zullen houden (cf infra)

10 Keizer vs paus. Van Rijkskerk tot Gregoriaanse hervorming

Gent als getuige

Sint-Jacobskerk

- oudste Gentse stadskerk: Sint-Janskerk (nu St-Baafskathedraal), 9de eeuw (binnen oude portus-omwalling)
- uitbreiding stad + doelstellingen Gregoriaanse Herv -> 1093: oprichting

Sint-Jacobskerk

- typisch romaanse architectuur in Doornikse steen eigen ad Scheldevallei
- na deze kerk volgden nog St-Niklaas, StVeerle, StPietersdorp en

Stmichiels-parochies

- toont hoe paus invloed wil krijgen door oa inplanting parochies

10.1 Inleiding

Vooraf:

Laat-Karolingische verbrokkeling (9^e eeuw) -> Kerk is enige supranationale kracht

Verspreidt zich via monastieke levens -> eenheid is bewaard over politieke grenzen heen.

Investituurstrijd:

Europees gegeven gekenmerkt door relaties Duitse Rijk-pausdom (daar lag de focus omdat Duits Rijk zich als eerste kan herstellen id 10de eeuw, consequenties ervan in heel Eur. Maar dus ook conflicten in Fr en Eng en co)

(er komt eerst een herstelling van het koningschap, dan keizerschap, dan paus)

10.2 De opgang van het Duitse koninkrijk, 10de-vroeg 11de eeuw

Erfgenaam Karolingische Rijk (als Oost-Frankisch Rijk) ondanks ontwikkelingsachterstand (= geen canonisering, geen deftig Latijn,... want had nooit tot Rom Rijk behoord)

Was politiek braakgebied: geen bisdommen etc (zoals in West-Frankisch rijk, logisch want niet-ex-Rom), geen echte feodaliteitsontwikkeling,....

kan zich toch als eerste herstellen na verbrokkeling

➔ ontwikkelt macht

Complexe historiek:

- vroegste ontwikkeling staatsmacht
- groot territorium
- rijksidee vs territoriale vorstendommen (Hausmacht): hoe koppelen?
- Late ME: opkomst stedenbonden -> naast adel nu dus NOG een tegenwicht!

Gewicht van de stamhertogdommen met eigen Hausmacht

- Saksen
- Franken (Saliërs)
- Zwaben
- Beieren

Verloop:

- 919: uitsterven Karolingisch geslacht, einde v erfdeling koninklijke macht/erfopvolging -> alternatief zoeken: terug naar Frankische traditie v uitverkiezing vorst
- verkiezen v Hendrik I de Vogelaar (919-936) uit Saksen (had zich al bewezen in de strijd etc)
 - vestigt nieuwe dynastie: OTTOONSE DYNASTIE 919-1024
 - Hausmacht Ottonen: Saksen
 - beslist al snel terug uitverkiezing af te schaffen -> herinvoering erfstelsel
- Otto I (936-973) drukt hardst stempel op het Rijk
 - Expansieve politiek

- 951: belegering van Pavia: laat zich kronen tot koning vd Franken én Langobarden (Italië)
- 955 Lechveld: Magyaren verslagen -> grensgordel ter bescherming uitgebouwd (marken) tegen Slaven & Magyaren, ook missionarissen aldaar
- Campagnes in Z-It + Byz invloedssfeer
- 962 gekroond tot keizer, cf infra
- Interne machtsstrijd: neerslaan feodale vorstenopstanden
- Otto II 973-983
- Otto III 983/994-1002
- Algemeen: middelpuntsvliedende krachten in Dui (neerslaan feodale opstanden), tegenkrachten in It (tegen koning). Te harde focus op Italië, te weinig aanwezig in Dui
- Nadien: kleine tussenperiode met onderhandelingen, even Hendrik II uit Beiers stamhertogdom
- Dan: SALISCHE DYNASTIE 1024-1125
Genoemd naar de Salische Franken

10.3 Uitbouw van Rijkskerk en keizerschap

Koninklijke macht gegrondvest op kerkelijke organisatiestructuur ("prinsbisdommen")

- gebruik v kerkelijke machtsstruct, bisschoppen krijgen ook wereld macht -> prinsbisdommen
 - Rijkskerk-systeem: vorsten grondvesten macht op Kerkmacht
 - Vorst opnieuw sterke band met kerkelijke ambtenaren (ook al in kanselarij)
 - Keizer moet hand hebben in keuze bisschoppen
 - Waarom bisschoppen kiezen voor zijn postjes? Verbrokkeling tegengaan, bish gaan minder hun eigen familiale belangen nastreven dan gewone adel want geen kinderen + werldl én kerkl macht + kregen al inkomsten vanuit kerk
- ➔ Geestelijken als politieke pionnen benoemd en uitgestuurd

Samenwerking koning en Kerk:

- Markgraven (versterkte grensgebieden toegewezen aan aartsbisschoppen etc): missionering Slaven en Magyaren
- representatie: Ottoonse bouwkunst
vb kathedraal van Hildesheim
- ideologie: de Keizer als goddelijk vertegenwoordiger

962: herintroductie keizerschap: Otto I keizer gekroond door Johannes XII

- weer zelfde situatie: zwakke paus, samenwerken als ik u kroon?
- Keizer neemt pauskeuze in handen (omdat Johannes XII achterbaks en ambetant deed)
 - Kiest paus Leo VIII
 - Dieptepunt pausdom: stelt theologisch niks voor en compleet afh vd keizer (keizer had door aanknopen bij byz traditie ook veel macht in geloofskwesties)
- Aanknopen bij karol keizer traditie, byz voorbeeld: mengen in kerkel macht (caesaropapisme)
- Otto II trouwt met Byz prinses Theopanu (weer: bewondering etc Byz rijk)
- Otto III en Gerbert v Aurillac -> paus Silvester II
 - Extra symboliek door naamkeuze v "zijn" paus: paus v keizer Constantijn heette ook Sylvester -> wil erbij aanknopen, bewondering/fascinatie Byz Rijk

Keizerschap = koningskroon Dui Rijk, Lombardije, Bourg, leenheerschap over Polen, Hong, Bohemen en de Z-it vorstendommen. Ook aanspraak op "hele" christelijke wereld door band met paus en Kerk.

1048: Hendrik III kiest paus Leo IX -> kat in zak, hervormingsgezinde monnik. Start v problemen paus en keizer.

10.4 Gregoriaanse hervorming en Investituurstrijd

Eerst en vooral de vraag: welk recht heeft keizer om bisch+paus te benoemen?

(investituur = "het bekleden van de macht")

Belang monastieke hervormingsbeweging

- inhoudelijk: terugdringen lekeninvloed (cf Eigenkirchen en cf Cluny waar het niet meer zo is), vrije abtsverkiezing, godsvredes
- persoonlijkheden: abdijen als leveranciers v hervormers (voor paus)

Societas christiana als spiegel v monastiek ideaal (= volledig christenvolk doordringen v hervormingsgezindheid, herstel v oude waarden)

- vorming priesters (beter prediken, discipline) en uitbouw parochiesysteem+armentafels (altijd dicht bij jou)
- strijd tegen:
 - simonie = verkopen v kerkelijke ambten
 - nicolaïsme = priesters die met vrouwen samenleven
 - lekeninvestituur = macht/invloed v leken, benoeming v bisschoppen en pausen door de keizer
- strijdpunt: benoemingen v bisch+pausen terug kerkel -> dit aanvallen = aanval op fundament v Rijkskerk, want keizer kan zo zelf niet meer kiezen wie wereldl macht uitoefent in zijn rijk! (waren allemaal bisschoppen)
- kerkelijk waardenpatroon voor wereldl heersers

begin investituurstrijd:

Paus Leo IX (1048-1054)

- steunpilaren: Humbert en Hildebrand -> beide uit klooster-hervormingswezen
- Hervorming leidt tot besluit: vanaf 1059: invoering v pauskeuze door college v kardinalen (dankzij Humbert)
 - > keizer verliest greep!
- Dwarsboming macht keizer + Rom adel
- Openbare verkiezingen, aanvankelijk met "ongelijke" kardinalen (ongelijk stemrecht - nog niet helemaal zoals vandaag dus, ook nog maar klein college) (kardinalen = belangrijkste bisschoppen)
 - Veel kardinalen zelf v adel = geen echt einde investituurstrijd

Paus Gregorius VIII (1073-1085)

= Hildebrand

- 1075: schrijft Dictatus Papae
 - = paus moet alle macht over goddel zaken uitvoeren. Stelt imperium (Rijk) >< sacerdotium ("het heilige", kerkelijke wereld = vindt hij het belangrijkste)
- aanval op keizerschap en Rijkskerk: imperium et sacerdotium
 - soort tweezwaardenleer, maar verschil is dat niet God maar paus boven dit alles staat: paus heeft recht om zwaard v wereld macht uit te delen
 - > hiërocratische ideologie: paus = opperste macht, mag door niemand beoordeeld worden. Machtsaanspraken paus slaan op hele chr wereld
- Keizer Hendrik IV wil iemand benoemen zonder toestemming paus. Paus niet blij, dreigt met excommunicatie! -> zou legitimiteit vd keizer kosten...
 - 1077: voor de goede vrede: keizer Hendrik IV trekt naar Canossa op bedevaart, vergiffenis smeken aan paus
- 1085: sterft als onpopulaire banneling, maar geen einde investituurstrijd

Voorzetting Investituurstrijd

- Donatio Constantini opnieuw opgevestigd
= Constantijn die gebiedsmacht schenkt aan paus
legitimeert pauselijke macht
- Tegenpausen, tegenkoningen, banvloeken, interdicten, excommunicaties -> gedoe, ruzies
- 1122: Concordaat van Worms
 - eerst vrije bisschopsverkiezing, dan wereldlijke gezagsbekleding -> eerst door Kerk verkozen, dan mag koning kiezen om ze wereldl macht te geven indien gewenst
 - geen einde ad conflicten
- 1140: Decretum Gratiani: feitelijke erkenning vd tweezwaardenleer
= wereldl en geestl macht aparte zwaarden, met God erboven, verleent macht aan paus en keizer
- organisatorische vooruitgang:
 - uitbouw pauselijke curie
 - inschakeling v pauselijke gezanten (kardinalen), vb speculator = gezant vd paus die moet toezien of wereldl heerser wel geschikt is
 - organisatie concilies (zonder keizer erbij!)
 - heilig college v kardinalen wordt voornaamste advies- en bestuursorgaan
 - rituelen om superioriteit v paus te tonen, vb "stratoris officium" = ritueel waarbij wereldl heerser paus helpt afstappen v paard

Toppunt v pauselijke macht:

Innocentius III (1198-1216)

- 1215: 4de Lateraans Concilie: doel = lekenbevolking beter beheren
 - aansporing minstens 1x per jaar te biechten
 - joden verplicht zich te onderscheiden
 - invloed v Kerk op dagelijks leven = enorm

13de eeuw:

- ontwikkeling conclaaf (gesloten verkiezing, niet meer openbaar): kardinaalcollege werd te hard beïnvloed, dus nu goed afgesloten
- opkomst mythes rond pausin Johanna: "habet duos testiculos et bene pendentes?" -> MYTHE (ook die stoel die ervoor zou geweest zijn: was niet, kwam gewoon goed uit om de mythe te illustreren)
 - 9de eeuw: zwakke paustijd = per toeval wordt een vrouw verkleed als man opgemerkt omdat ze zo goed praat -> hebben we nodig want zwakke paustijd!
 - Bevalt tijdens mis, aiiii -> beide gedood

11 Europese koninkrijken en vorstendommen, 10^e-13^e eeuw

Gent als getuige

Gravensteen

- symbool bij uitstek vd macht vd graaf van Vlaanderen (leenman vd koning v Frankrijk)
- 10de eeuw: burcht opgetrokken in hout op zandduin
- rond 1000: stenen zaalgebouw voorzien
- 1180: belangrijke verbouwingen op initiatief v Graaf Filips van den Elzas (hoge donjon + voorbouw voor poort -> naam Filips gegraveerd op vierlob boven de poort)
- 19de eeuw: sterk gerestaureerd (uiterlijk hard veranderd)

11.1 Inleiding

Fundamenten vd monarchieën, staten en regionalistische ambities v vandaag gelegd

Rol van de Kerk in dit alles:

- missionering (gepaard met veroveringen)
- culturele erfenis -> ideologische traktaten
- sacrale waardigheid vd politiek -> vorst als goddelijke vertegenwoordiger (geen scheiding Kerk-staat!)

Korte herhaling:

Ottoonse dynastie (Duits Rijk, 919-1024) = zekere coherentie, mede door Reichskirche (= kerkelijke bezittingen, grond onder gezag relig+wereldl v bisschop). Conflict paus-keizer qua gezag -> Investituurstrijd

Salische dynastie (1024-1125)

12^e-13^e eeuw: Duitsl = gefragmenteerd door machtsvacuüm, lokale vorsten eisen steeds meer macht op. N-It = nog meer gefragmenteerd, steden verklaren zich onafh om handelscontacten te kunnen kiezen.

11.2 Het Duitse Rijk en Italië

12de eeuw: Zwabische dynastie vd Hohenstaufen

- Keizer Koenraad: zoon = Frederik I Barbarossa

Vorming+naamgeving Sacrum Imperium Romanorum (Heilig Roomse Rijk)

- tegenwicht pauselijke macht
- relig funderen vd politiek
- twee belangrijkste Hohenstaufenkeizers uit SIR: Frederik I Barbarossa (1152-1190) & Frederik II (1215-1250)
- Kruistochten
- Italiaanse focus, internationale conflicten
- Iconen uit Duitse gesch (romantiek)

Concessies in Duitse Rijk

- verwatering Rijkskerk
- Frederik I moest toestaan: Saksen en Beiren in handen v zijn rivaal-familie de Welfen onder Hendrik De Leeuw
- Rijk verwaterde door té internationale focus: conflicten met pausen, Byz keizers, koningen v Castilië, Fr, Eng

Frederik I Barbarossa 1152-1190

- stelt zichzelf voor als leider vd christenheid: bindt zo kleine territoriale vorsten weer aan zich
- ministerialen: soort ridders, ondersteunen koninkl gezag, charisma
- consolideren band met territoriale vorsten dmv Romeins Recht: fundeert zijn gezag hierop, dmv oa Codex Justinianus, koninkl suprematie versterken
 - uitvoeren dmv kanselarij
 - treedt zelf op als rechter, keizerl hof wordt rechtbank-middelpunt voor al die kleine vorstjes
- veel interesse in Italië: SIR zonder Rome, vreemd!
 - N-It: verwoest Milaan etc, maar steeds weer problemen in Dui waardoor hij moet terugkeren om daar te consolideren
 - Steden beseffen: we moeten samen tegen die keizer! -> Lombardische Liga
 - Frederik I kan It steden niet volledig onderwerpen, moet hen verregaande zelfstandigheid toestaan
 - + wrevel met paus door al die aanspraken op It
- doet mee aan 3de kruistocht

- ➔ resultaat: keizerl macht versterkt, maar territoriale vorsten niet uitgeschakeld (echte regionale politieke macht blijft verdeeld)

Frederik II 1215-1250

Was eerst koning in Z-It, daarna als opvolger Duitse Keizer opgeworpen.

- tijdens minderjarigheid: opvolgingskwestie:
 - troebele periode, Richard Leeuwenhart gevangen genomen: Engeland even Duits leengoed
 - opvolgingsstrijd Welfen (gesteund door It steden, Eng, Ned) – Hohenstaufen (gesteund door Fr) -> Europese betrokkenheid
 - resulteert in Slag bij Bouvines, 1214
- Welfen vs Hohenstaufen, met Europese vertakking (Slag bij Bouvines, 1214)
- huwelijkspolitiek en militaire macht: Z-It en Sicilië in handen vd keizer
- gecultiveerd, Italiaanse opleiding (te sterke It focus?)
 - vreemde in eigen rijk, opgegroeid in Italië
 - kosmopolitisch rijk: Byz invloed,...
 - geen ambulante vorst, resideerde echt
 - econ: handel ipv grootgrondbezit, dus minder belang adel
 - intell cultuur, kon schrijven
 - zorgt voor unief voor leken, om te functioneren in bureaucratie -> Z-It koninkr functioneert heel goed
- aanhoudende conflicten met pausdom (voornamelijk Innocentius IV)
 - FrII vond dat vorst baas was over paus, was pragmatisch, vond bijgeloofcultivatatie vd paus stom
 - met eerste paus nog oke
 - maar dan nieuwe paus Gregorius IX: vindt keizer niet oke, leiderschap christenheid is ad paus, niet ad keizer! Excommuniceert FrII!
- ➔ FrII geeft toe en gaat op kruistocht
- Fr II in Jeruzalem: heeft diplomatisch gesprek met sultan
- Laat zich kronen tot koning v Jeruzalem
- ➔ pausen stellen hem voor als antichrist,... (predikordes verspreiden de propaganda)
- ➔ opstanden id steden: Fr II kan hen ook niet onderwerpen
- verlies Duitse greep (door te harde focus op It): rijksministerialen verkiezen feodaliteit boven ontwikkeling ambtenarij
 - rijksministerialen = onvrije lieden die concrete machtsuitoefening bezaten maar meer en meer eigen koers gaan volgen. Hun macht wordt erfelijk gegeven, verkiezen feodaliteit boven ambtenarij.
 - Regenten = vervangen FrII wnr niet aanwezig (meestal kardinalen die toch maar eigen belangen nastreven)

11.3 Frankrijk

dmv relig charisma koningn versterken + belangrijke uitbouw bureaucratie

10de eeuw: veel verbrokkeling -> Karolingische dynastie ad kant geschoven:

987: Hugo Capet en de Capetingische dynastie

- Hugo Capet = 1 vd kleine vorstjes, primus inter pares.
- Les rois thaumaturges = magische kracht geven aan koningschap, konden genezen door handoplegging
- kruistochten

Sacraal karakter koningschap maar enkel regionale macht. Belangrijke gebieden:

- Koning: Ile-De-France, bekken van Parijs (maar daarbuiten dus wel symbolische macht)
- Normandië (sinds 911 gekoloniseerd door Noormannen)
- Champagne (economische macht: jaarmarkten)
- Vlaanderen (sterke grafelijke macht: vooral Filips van den Elzas + grote groei steden)

- Aquitanië: in handen vd Plantagentes, vanaf 1154 Engelse kroon
Geleidelijke concentrische uitbouw koninkl macht
Beperkte investituurstrijd: geen Rijkskerk

Versnelling vd Franse uitbreiding:

Filips II Augustus (1180-1223)

- uitbouw monarchie
 - inspelen op al spelende feodale verhoudingen, inspelen op al bestaande machtsverhoudingen
 - hofcultuur
 - bureaucratie + kanselarij uitbouwen
- territoriale uitbreiding (Artesië, Normandië,...)
 - 1229: ook Toulouse
 - later Languedoc op Aragon veroverd
- 1214: Slag bij Bouvines
 - slag tussen Welfen, Eng koning, graaf v Vl >< Filips II + Hohenstaufen
 - Filips II grootste overwinnaar: kan Normandië + Anjou inlijven + Artesië afpakken van Vl
- koninklijke ambtenarij: baljuws of sénéchals
 - baljuw = ambtenaren om belangen koning te verdedigen, regionaal uitgestuurd
 - gecentraliseerde koninklijke macht

Gotische kathedralenbouw als uitdrukking v koninklijke macht

Vb Reims

11.4 Engeland

Sociaal-economische parallellen met Karolingische Rijk

Organisatie

- opgedeeld in shires en hundreds (kleiner), geleid door een earl (ambtenaar vd koning), delen macht met sherrifs (gerechtsofficieren, rekenschap verschuldigd ad koning, voeren koninkl gezag uit id shires)
- volkstalige rechtspraak vastleggen in dooms = juridische teksten
- Exchequer = rekenkamer (vanaf 12de eeuw)

10de eeuw: duurzame integratie 7 koninkrijken vanuit Wessex

Machtsstrijd na dood Edward de Belijder

- troonkwestie: koning Edward duidt koning v Normandië aan als opvolger, maar Harold v Wessex was gedoodverfde opvolger. Kroont zichzelf dan ook
- ➔ Willem v Norm is niet akkoord!
- ➔ vechten
- Harold v Wessex + lokale adel >< Harald van Noorwegen + Willem van Normandië
- Willem van Normandie (de Veroveraar) wint bij Slag bij Hastings, 1066

Personele unie Normandië-Engeland: socio-culturele import

- Romaans-sprekende elite (lokale elite vervangen) -> invloed op Engelse taal
- Kathedralen en burchten -> Gotische stijl, burchtencultuur
- Feodaliteit: Willem v Norm introduceert Fr feod in Eng, geënt op bestaand systeem met earls = worden vazallen etc (iedereen in eerste instantie vooral trouw ad koning zweren, licht aangepast systeem)
- Bewaard: koninklijke rechtbanken
- Bisschoppen en abten worden troonvazallen + beperkte investituurstrijd

Bestuurssysteem gebaseerd op Angelsaksische traditie

Moest sterk bestuur zijn, watn "vreemde overheersers"

- Domesday Book 1086
 - Vroeg volkstalig recht was al vastgelegd id dooms
 - Die traditie nu verlengd ih Domesday book = in kaart brengen bezittingen vd bevolking
- Common Law
 - = eenheidsrecht voor alle vrije lieden. Oversteeg elk gewoonterecht, kon enkel besloten worden door koninkl rechtbanken, niet door lokale leenmannen/sherrifs.
 - Oudste nationale eenheidsrecht!

Vanaf 1154: dynastie vd Plantagenets op de troon

Hendrik II

- territoriale uitbreiding
 - door vader v Anjou + moeder v Normandië = groot gebied
 - door huwelijk: Aquitanië erbij
 - veroverd Bretagne
 - én koning v Eng

-> technisch nog vazal Fr koning, maar zo'n groot gebied...
 - hofcultuur: toernooien etc
 - William Marshall: eerst faam door toernooien, uiteindelijk maarschalk bij koning -> sociale mobiliteit
 - institutionaliseren vd Common Law
 - vb kerkelijke prelaten = slechts als vazallen gezien
 - Vb affaire Thomas Becket (2eh12e), benoemd door koning tot aartsbisschop v Canterbury, maar kiest bij investstrijd kant v paus -> ballingschap naar Fr. Mag uiteindelijk terug naar Eng, maar wordt vermoord (zie hb p 224)
 - Paus laat hem uiteindelijk heilig verklaren, Canterbury = bedevaartsoord
- ➔ eng voor Henri II!
- doet zelf bedevaart naar Canterbury
 - paar toegevingen, vb geen investituur meer op kerkelijke prelaten

Richard Leeuwenhart

- ridder-koning, wil dit imago echt hard
 - belastingen op adel
 - focus op zijn Fr gebieden + kruistochten (leningen nodig)
- 3^e kruistocht + Saladintaks (= kas terug vullen na kruistochten)

Jan I zonder Land

- na Slag bij Bouvines 1214: verliest Normandië en Anjou aan Fr
- 1215: Magna Carta: gedwongen ondertekend, nieuwe machtsbalans koning-adel.
- Terugdringen koninkl macht

Vanaf 13^e eeuw: inlijving Wales + pogingen in Schotland

12 Reconquista, kruistochten, kettervervolgingen

Gent als getuige

1200: Gentse burggraaf Zeger II (wonend in Geraard de Duivelsteen) schenkt erf nabij de Briel aan de Tempeliers

→ bouwen er een dubbelslot, Tempelhof (verdwenen id 18de eeuw maar nog straatnamen die ernaar verwijzen)

- bij opgravingen voor bouw Volkskliniek: ruiterstatuette gevonden met wapenschild Zeger II (was ook zelf Tempelier geworden)

- na afschaffing Tempeliersorde in 1314 zijn hun bezittingen in handen gekomen vd hospitaalridders v Sint-Jan

Op schilderij Lam Gods: paneel Christi milites lijkt verwijzing naar kruistochten te bevatten?

Persoon op ezel zou Godfried v Bouillon kunnen zijn?

12.1 Inleiding

Kruistochten: van romantische verbeelding naar kritische benadering?

Context: een maatschappij in verandering

- demografisch keerpunt: versnelling bevolkingsgroei
- landbouwveranderingen
- aantal + grootte steden stijgt -> ambacht + handel nemen toe alsook monetarisering
- opkomst ridders vanaf 10de eeuw (als belangrijker dan cavalerie)
- relig: hervormingsidealen (Cluny en co)
- rest: zie blad stucu (zeer brede schets)

12.2 De Reconquista vh Iberisch Schiereiland

8de eeuw: moslims onderwerpen Visigotisch koninkrijk in Spanje

Ummayyaden vluchten naar Spanje (door opvolgingstwisten etc): stichten kalifaat van Cordoba

10de eeuw: vestiging Kalifaat van Cordoba (Ummayyaden)

- vredig samenleven v versch religies (vooral moslims), kosmopolitische cultuur
- culturele voorsprong vd Arabieren (veel steden, handel)
- vertaalactiviteiten: uit Grieks+Arabisch naar Latijn -> kennis dringt via Sp weer Westen binnen (-> gevolgen voor scholastiek 12^e eeuw)
- verstedelijking (hfdstad Cordoba)
- intensieve handel+landbouw -> rijkdom

Vanaf 11^e eeuw: crisis (opvolging) en opheffing kalifaat

-> uiteenvallen in kleine islamvorstendommen = taifa's

- constante rivaliteit
- chr koningen: leveren legers als soort huurlingen voor hen (om intern onderuit te halen natuurlijk)
- radicalisering geloof
- groeiende kloof met noordelijke, chr koninkrijken (+ Mozaraben = gearabiseerde christenen, wijken stilaan uit naar noorden)
- koning v Castilië en Leon neemt Toledo in
- uitbouw Santiago-bedeваartroute olv Cluny -> meer chr aanwezigheid -> meer aandacht op Reconquista
- eind 11^e-12^e eeuw: noordelijk oprukken v berberse Almoravieden en Almohaden
 - Almoravieden = N-AFrk islamrijk, geen tolerantie vs chr, zeer fundamentalistisch -> opmars tot Barcelona, weer moslim + spanning chr-moslim stijgt
 - 12de eeuw: linken reconquista aan kruistochten: breuk macht Almoravieden, vervanging:

- Almohaden = veel ambities, kruistocht tegen hen: breuk Almohadenmacht olv paus Innocentius III
- (Pas 14de eeuw: volledige reconquista, laatste moslimdingen in Iberië weg)
- dus 1212: terugdringing islam tot in Koninkrijk v Granada olv paus Innocentius III (ook die van de kettervervolgingen tegen de katharen)
- strenger worden islam

Reconquista langs 3 verticale assen: taalkundige gevolgen (Portugees, Castiliaans, Catalaans)

12.3 Aanloop tot de kruistochten

De slecht gekende islamwereld: cultuur en tolerantie

- Arabieren: cultuur v positieve tolerantie (dhimma = contractuele gastvrijheid tov andere religies)
- Europa: wist men allemaal niks van, creatie vijandsbeeld -> incorrecte karikaturen
- Zééér beperkte kennis kwam van 11de eeuwse traditie v pelgrimages naar heilig land of economisch

11e eeuw: Instabiele politieke situatie in Oostelijk Middellandse Zeegebied

- Byz rijk, 11e eeuw
 - Verzwakking ondanks krachtige nieuwe Komnenendynastie vanaf 1081
 - Lokale potentaten en verbrokkeling keizerlijk centralisme
 - Syrië/Palestina, 2deH11e
 - Religieuze verstrenging onder expansieve Seldjoeken (=ad macht over Heilig Graf)
 - Eind 11de eeuw: interne verdeeldheid (verscheidene emirs heersen de facto over de versch steden)
 - Fatimiedenrijk Egypte (stichting kalifaat 969)
 - 11de eeuwse bloeiperiode
 - late 11^e eeuw: crisis door conflicten met Turkmenen, Berbers, Nubiërs,... in het leger
- ➔ late 11^e eeuw: overal onzekerheid en instabiliteit in het Heilige Land -> Europese expansiedrang speelt hierop in

Ontwikkeling concept kruistocht:

- Augustinus v Hippo: theologie vd rechtvaardige oorlog = steeds ter verdediging christelijkheid (ontw+inbedden christelijke ideeën id nieuwe staten) -> heilige oorlog (Gregorius VII) = dmv oorlog op pad naar hemel
- Penitentie/boetedoening dmv pelgrimstocht
- Spiritueel ridderschap: miles Christi (waren eerst gewoon monniken, verschoof onder Gregorisu VII naar ridders die strijden voor chr zaak)

11^e eeuwse context:

- vita apostolica, Greg hervorming (=grotere kennis bij gewoon volk over relig door preken etc), vredesbeweging
- lekenvroomheid (door ridders+ordes), pelgrimages en hemels Jeruzalem (eschatologie?)

1095: Paus Urbanus II: oproep tot kruistocht (concilie v Clermont)

“Oproep tot gewapende strijd om de christenbroeders in het oosten te helpen ipv onderling te vechten” -> massale reactie

➔ “het Heilig Graf moet bevrijd worden van de Seldjoeken” (realiteit: Seldjoeken bleven grotendeels vd chr pelgrimsites af)

➔ intense propaganda

Waarom?

1. Bys keizer vraagt hulp voor uitbreiding rijk, in ruil belofte O-kath weer onder paus te brengen

2. Moslimdreiging (minder)
 3. Kon christendom zo pacifiëren: rivaliserende ridders etc
 4. Heilig land overwinnen + Jeruzalem = groei pauselijk gezag (minder)
 5. Macht!! Zo bevestigd: kijk ik kan grote groep mensen op pad sturen
- na vraag om steun vanuit Byz rijk
 - volle aflaat voor religieus gemotiveerde miles Christi
 - politieke perspectieven (macht etc, mss vazalstaat?)

12.4 Kruistochten en kruisvaarderstaten

1^e kruistocht: 1095-1099

- sterke propaganda (oa preken v Peter de Heremiet -> volksleger, ongestructureerde bende)
- kern: Franse seigneurs en milites, daarnaast ook derde stand (ook vrouwen/kinderen)
 - Mislukkend volksleger olv Peter de Heremiet (zootje ongeregeld) -> id pan gehakt bij eerste confrontatie met Turkmenen
 - triomferend baronnenleger olv Godfried v Bouillon (en andere prominente territoriale vorstjes) -> neemt Jeruzalem in
 - steun aan baronnenleger vanuit Venetië, Genua, Sicilië, Pisa -> handelsbelangen naar voor willen schuiven, kregen dan ook handelsprivileges in het Heilige Land
- Opvallende afwezig: Duitsers en It -> toen conflicten Paus Gregorius VII – Hendrik IV
- Pogroms, massamoorden (volksleger)
- Diepe indruk op westen
- Reden v succes: Byz en Fatimiedenrijk waren net ff verzwakt/verdeeld + Seljdjoekenrijk net uiteen gevallen

Stichting vd kruisvaarderstaten

- Koninkrijk Jeruzalem (door baronnenleger), Graafschap Tripoli, Prinsdom Antiochië, Graafschap Edessa
- Precaire situatie:
 - Wrijvingen met Byzantijnen: in hun vaarwater
 - Rivaliserende facties (intern): adel (voelden zich constant in bezit bedreigd) >< koning v Jeruzalem
Ook tussen staten, soms zelfs tegen elkaar allianties met moslims gevormd! Polit pragmatiek > relig, duidelijk
 - Omliggende moslimstaten verenigd id loop vd 12de eeuw (volbracht onder Saladin)
 - Opkomst Mammelukken en inval Mongolen in 13de eeuw
- Nood aan steun uit Westen
 - Gewapende pelgrimstochten en kleinere kruistochten
 - “officiële” kruistochten
 - religieuze ridderorden
 - maritieme steun vd Italiaanse handelssteden

Latere kruistochten

2^e kruistocht midden 12^e eeuw

- reactie op dreigend verlies Edessa -> uiteindelijk ook echt verloren
- koningen: Lodewijk VII + Koenraad III
- gepredikt door Bernardus van Clairvaux
- mislukt door onderlinge rivaliteiten

3de kruistocht “koningenkruistocht”

- reactie op verovering Jeruzalem door Saladin (1187)
- koningen Frederik I Barbarossa (wou invloed vergroten maar verdronk) + Filips II Augustus + Richard Leeuwenhart

- wederinstelling koninkrijk Jeruzalem

4de kruistocht

- Byz weigeren kruisvaarders doortocht door hun Rijk -> Eur moeten via zee -> Venetië werpt belangen op want kruisvaarders waren aan hen gebonden voor een weg over zee: belofte v grote handelsvoordelen
- stichting Latijnse keizerrijk in Constantinopel (1204) door Boudewijn v VI
- Venetiaanse handelsbelangen

5de en 6de kruistocht, 1217-1221 & 1227-1228 (13^e eeuw)

- aanvankelijk gepredikt door paus Innocentius III, gericht tegen Egyptische Damietta
- keizer Frederik II als diplomaat: 10-jarig bestand en koningschap over Jeruzalem (paus nog minder blij)
- roet in eten door invasie vd Mongolen

7de en 8ste kruistocht, 2eH13e

- Lodewijk IX de Heilige sneuvelt, geen overwinningen -> teleurstelling voor Fr

Religieuze ridderorden

- 12^e eeuw: Tempeliers, Johanniters, Duitse Orde
- Ridders die monastiek leven leiden volgens regel Benedictus
- Bejubeld door Bernardus v Clairvaux (1eh12): institutionalisering vh spirituele ridderideaal miles Christi
 - Koningen wouden zich graag met deze zaak verbinden: makkelijk donaties
- Uibouw ve Europees commanderijennetwerk voor de verdediging vd kruisvaardersstaten (staand leger + kastelen)
- Politieke invloed + kritiek
- Andere functies: bankwezen (kruisvaarders gaven er hun bezittingen als soort verzekering, maar kwamen vaak niet meer terug = grote rijkdom vergard), handel, hospitaal
- ➔ grote rijkdom + invloed

Italiaanse handelssteden

- Venetië, Genua, Pisa
- Commercieel uitbuiten v situatie
- Pas vanaf late 12^e eeuw: stevige inplanting in speciale handelskwartiers, in steden als Antiochië, Tyrus, Akko,...

Zie geschreven samenvatting: de drie soorten kolonisatie

12.5 Ostsiedlung: kruistocht tegen de Wenden en Noordelijke kruistochten

soort permanente kruistochten: vestigen v chr boeren ten oosten vd Elbe, om te kerstenen

12.6 Kettters en joden: vijanden binnen de christenheid

Vanaf vroege 11^e eeuw: volk op voorgrond

- parochies, architectuur, pelgrimages, relikverering,...

Populaire/sociale ketterijen

- vanaf 11^e eeuw: extreme vita apostolica-beweging in N-Fr en Rijnland (pauperes Christi)
- Z-Fr: katharen
 - Dualisme: kwade god (creëerde aardse rijk, slecht, verwerpen) en goede god (creëerde hemelse rijk, goed, naar streven)
 - Credentes (gewone gelovigen, geholpen naar perfectie door de perfecti) en perfecti (hadden zot geloofsdoel bereikt)
 - Instellen inquisitie tegen hen. Echt onderzoek (ook dmv folteren), maar meeste straffen gewoon bedevaart
- vanaf late 12e eeuw: Waldenzen
 - Pierre Valdès, Lyon

- Volkstaal, rol v vrouwen

Ketterij = heel afh v context/discours, soms op het randje (vb Francisc
 “Persecuting society”

- v occasionele vervolgingen vanaf 11e eeuw naar Inquisite+kruistochten vanaf 1eH13e
- jodenvervolgingen

zie stucu

13 De Renaissance vd twaalfde eeuw

“Als dwergen op schouders van reuzen”

- gekende uitdrukking uit 12^e eeuwse Ren v Bernardus v Chartres
- 12 eeuwse mens ziet zichzelf heel nederig als dwergen op schouders v reuzen (= de grote klassieken, meeprofitieren v hun culturele bagage)
- maar gaat verder: “...vandaar dat we meer en verder kunnen zien dan zij” -> zelfbewustzijn!

Was nooit mogelijk geweest zonder de toenemende culturele contacten id wereld!

Gent als getuige

autograaf (soort kladwerk) van het Liber Floridus

- topstuk Gentse Universiteitsbibliotheek
- ° 1110-1121 door Lambert v Sint-Omaars, kannunik in N-Fr
- originele, geïllustreerde encyclopedie: verstrengeling theologie-natuurkunde-geschiedenis
- al tijdens ME vanuit Saint-Omer in Sint-Baafsabdij terecht gekomen, we weten niet waarom
- geniale synthese vd kennis verzameld voor de 12e eeuw én aankondiging 12eeuwse Ren -> Lambert = overgangsfiguur, want maakt synthese, voegt zelf niks toe
- prentje: de maanstanden volgens Lambert

13.1 Inleiding

Renaissance = hergeboren worden v culturen, idealen

Humanisme = filologische gesch, terugkeer naar Latijn. Maar breder: gaat samen met nieuwe vorm v antropocentrisme

Waren er meerdere Renaissances? Karolingische?

- Jacob Burckhardt 1860: eerste die It Ren late ME bespreekt
- Charles Haskins 1927: eerste die over 12eeuwRen spreekt en stellingen Burckhardt in vraag stelt, veel van zijn als nieuw genoemde elementen waren immers toen al aanwezig. Ren-fenomenen zijn cyclisch aanwezig id culturen

12de eeuwse Ren belangrijk want breed sociaal én geografisch draagvlak -> veel ruimere invloed

illustratie:

Hildegard van Bingen: soort profetes, visioenenboek geschreven, antropocentrisme

It Ren: Da Vinci Vitruviusman: man die alles kan. Typisch: menselijke fig in soort kosmosrelatie

13.2 Wereld- en mensbeeld tot de 12de eeuw

Erfenis uit Klassieke Oudheid:

- Plato (blijft prominent, al van vroege ME)
- Aristoteles: pas vanaf 12de eeuw weer id aandacht
- Ptolemaios: astronoom, geograaf
- Galenos: geneeskunde late Oudheid/vroege ME

Kosmologie = aarde is onbeweeglijk middelpunt vh heelal, daarrond hemelse sferen en als buitenste schil het empireum (“sublieme schil”, de hemel)-> gradaties in. Bovenmaanse perfect, ondermaanse niet. Aarde is bolvormig! Wel problematisch: andere kant vd wereld, wat is daar? Weten we niks over?

Macrokosmos & microkosmos

- macrokosmos = geheel waarop/in we leven, op allergrootste schaal
- microkosmos = de mens
- verhouding? Via humeurenleer

Kwaliteiten, elementen, humores		
Kwaliteiten	Macrokosmische elementen	Microkosmische humores
Warm	Aarde (k+d)	Zwarte gal (k+d)
Koud	Vuur (w+d)	Bloed (w+v)
Droog	Water (k+v)	Gele gal (w+d)
Vochtig	Lucht (w+v)	Slijm (k+v)

kwaliteiten = bepalen de elementen
macrokosmische elementen = resultaat v combinatie 2 kwaliteiten
microkosmische humores (vochten) = samengesteld uit mix v vochten, elk v die vochten is dan weer mix v kwaliteiten.
Zwarte gal = melancolia, bloed = sanguis, gele gal = colera, slijm = flegma

Ideaal: mens bestaande uit evenwicht v vochten; Te veel/te weinig -> ziek, slecht: terug in evenwicht brengen (aderlatingen etc)

Verhouding humores bepaalt karakter (vb zwartgallig)

Ook gebruikt om genderverschillen te verklaren: man is warm+droog, vrouw is vochtig+koud.

Bovenmaanse nog vijfde element: aether

Auctoritas: eigenschap die een tekst kon bezitten, werd dan een onaantastbare waarheid, niet over discussiëren, hoogstens beetje ruimte voor interpretatie (vb Bijbel, Kerkvaders, sommige oudheidfilo)

- weinig culturele vrijheid -> ontleningscultuur, bestaande auctoritas nooit betwijfelen
- in teksten zoveel mogelijk proberen ontlenen of bewijzen adhv auctoritasteksten
- link ME-hervormingswezen: was ook niet hervormen, maar terugkeren naar tradities

Hervorming en vernieuwing: zie verder

13.3 Vroege middeleeuwen

Hoe werd kennis vòòr 12^e eeuw doorgegeven? Wat was er van kennis?

Laat-antiek scholingsprogramma: de artes liberales

1. trivium = grammatica, dialectia (logica), retorica
2. quadrivium = geometrie, algebra, astronomie, muziek (gezien als soort exacte kennis)
3. christelijke ethica (toegevoegd, associatie met filosofie)

➔ was theoretisch ideaal, id praktijk enkel echt nadruk op grammatica, v rest schoot weinig over

Handboeken:

- Martianus Capella, Compendium (eind 4de eeuw) = encyclopedie
 - Isidorus v Sevilla, Etymologiae (begin 7e eeuw) hét referentiewerk vd 7 artes liberales. Is nu patroonheilige vh internet (please vraag da zodat ik een cool weetje kan vermelden)
- Voor 12e eeuw al dynamiek op Britse eilanden, denk Beda Venerabilis (tijdsrekening, kerkelijke gesch over Eng,...)

Karolingische Renaissance: meer humanisme

- bleef beperkt tot kleine groep, elitefenomeen, vooral onderwijs in kerken/kloosters -> naar situatie met ook kapittelscholen
- wel veel antieke teksten verzameld
- zie boven

13.4 Renaissance en humanisme in de 12de eeuw

Wat is er nu in de 12^e eeuw zo nieuw aan?

Letterkunde

- teruggrijpen naar bepaalde thema's + literatuurvormen + auteurs die lang niet meer id aandacht waren geweest

- vb Ovidius weer opgepikt: “pas op, heiden, maar qua taalbeheersing top”
- poëzie, fictie (nieuw genre), Ovidius, Cicero weer id aandacht + populariteit antieke mythologie (wordt weer cool als een geleerde daar veel over weet)
- 12^e-eeuwse intellectuelen = litterati: verzamelaars v antieke teksten+schrijvers v eigen teksten in klassieke traditie -> nieuwe zoektocht naar antieke teksten (ook impuls door Latijns keizerrijk)

Taalgebruik

- herschrijven v allerlei teksten
- opgekuist Latijn naar voorbeeld v Horatius

Kritische geest

- nieuwe attitude: in vraag stellen v bep dingen, niet zomaar meer alles aanvaarden.
 - vb in de pauselijke curie: ontstaan professionaliteit hierbij.
 - Vb 2: Guibert van Nogent schrijft traktaat met kritiek op reliekcultus
 - Vb 3 technieken om waarheidsgehalte te meten bij bepaalde fenomenen + afstand nemen v magische/zuiver symb verklaringen bij natuurfenomen
- in vraag stellen auctoritates: “de autoriteit”, associatie met bepaalde teksten (uit eerste eeuwen christendom vb Bijbel, kerkvaders) = als absolute waarheid beschouwd, als geleerde mocht je er enkel mee knutselen maar niet tegenin gaan!
- Kritische geest groeit -> voorzichtig wegdraaien v auctoritas
 - Vb Alanus v Rijsel: “Auctoritas heeft neus v was, je kan plooiën in welke richting je maar wil” -> hmmm

Humanisering in de religie

- Christusfig wordt populairder dan god
- Mariacultus
- Alles wordt menselijker: antropocentrisme, meer aandacht voor de humane gedaantes vh goddelijke
- Idee v genade wordt belangrijker: groei belangstelling NT (OT = wetten, geboden)
- Interesse in individualiteit, zelfreflectie

Nieuwe receptie v teksten uit de Oudheid

- door contacten met Arabische wereld vloeit “vergeten” geraakte kennis+teksten v OudheidGrieken terug naar Europa, in nieuwe vertalingen
- Abelard v Bath: algebra + Euclidische wisk vertaald en weer geïntroduceerd ih Westen. Door hem: Arabische cijfers!
- Gerardus v Cremona: Aristoteles vertaald + weer id aandacht + nieuwe, correctere lezingen v Ptolemaios en Galenos

Het wereldl en kerkel recht: juridisch aspect

- herontdekking oud Rom Recht (supersystematisch wetstelsel, wel iets anders dan al da gewoonterecht v toen)
- Frederik I Barbarossa: gebruikte Rom Recht weer (wereldl)
- Decretum Gratiani: systematisch kerkel recht

13.5 Geloof en rede

De artes hergewaardeerd

- het héle gamma, niet enkel meer grammatica
- groot belang retorica: opkomst intell disputen meer en meer
- hernieuwd belang logica: verschuiving van Plato naar Aristoteles
- hieruit groeit scholastiek-methode v wetsch analyse

Onderzoeken + opmerken contradicties bij de auctoritates

- niet meer proberen goed te praten zoals vroeger, er echt op durven wijzen

Van de verchristelijkte Plato naar Aristoteles

- Plato-ideeën ingepast in chr traditie (statisch, ideale wereld, statisch godsbeeld)
- Aristoteles: meer categorie-leer (invloed op Thomas v Aquino), nadruk op eigen intellect, logica
- Inpassen ervan id chr filosofie

11de eeuwse dogmatische disputen

- over de natuur vd eucharistie, wat er daar tijdens gebeurt:
 - Berengarius >< Lanfranc
 - Chr opvatting: transsubstantiatieer (Lanfranc) = Chr is écht aanwezig in wijn en brood, niet puur symbolisch
 - Berengarius ging hier tegenin -> beschuldigd als ketter, transsubst nog extra bevestigd als hét echte christelijke idee
- godsbewijs v Anselmus dmv logica
 - bestaan v God bewijzen met logicamiddelen (helemaal id geest v toen)
 - afgeleid uit de schepping

Probleem taal-reëliteit: nominalisme en realisme

- discussie vd universalia (= categorie waarin men afzonderlijke wezens/objecten in kan onderbrengen)
- discussie in hoeverre de taal de objectieve waarheid representeert
- nominalisme = dé kameelheid is maar iets vd taal, menselijk/mentaal construct, een echte kameel zie je in de realiteit -> universalia bestaan slechts id taal
- realisme = er bestaat een kameelheid -> universalia bestaan echt

Aristoteles: van logica naar natuurfilosofie en metafysica

- logica geïnt in natuurfilo en metafysica -> pogingen om chr theamatisch te systematiseren
- nieuwe belangstelling natuurfilo (de orde vd natuur) en metafys

13.6 Petrus Abelardus vs Bernardus v Clairvaux

conflict geloof-rede, typisch 12de-eeuws dispuut

Twee vernieuwers: van traditonele sapientia (blind vertrouwen id auctoritas, willen ze vanaf) naar scientia en mystiek

- scientia = Abelardus: wetsch: God kan je begrijpen via rationeel denken. Hoeksteen scholastiek rationalisme
- mystiek = Bernardus: oude wijsheidstraditie nieuwe dynamiek geven in richting vd mystiek (introdunctie mystiek): gelooft niet dat menselijk rationeel denken capabel is om God te begrijpen.
- elk op hun eigen manier vernieuwers

Abelardus:

- vernieuwender, ontluiken v rationaliteit
- bewogen leven: monnik, maar had al snel iets van bleh (ookal treedt hij niet uit), gaat naar Parijs en wordt er befaamd docent. Wordt populair bij studenten, en begint affaire met studente Heloïse -> schande! Trekt zich terug naar plaats rond Parijs, sticht er kleine studentencommune
- "Sic et Non": scholastische methode v wetsch analyse + gematigd realisme
 - boek met 158 vragen, telkens argumenten pro en contra (=scholastieke methode), heel kritisch, rationeel

Het conflict met Bernardus: versch visies op scholing

- Bernardus: nadruk op mystiek, vindt dat scholing in kloosters moet plaatsvinden
- Abelardus: vindt van niet, krijgt 2 ketterveroordelingen, veel publieke discussies
- B vond A echt stom en onchr

13.7 Ontstaan v universiteiten

De traditie: monastieke scholen en kathedraalscholen

Vernieuwingen in traditionele scholingsbastions

- vaak stedelijk fenomeen
- rationeler ipv puur theologie
- geleerden trekken rond (cf Abelardus): mobiliteit v kennis
- breder publiek aanzoeken, aanbod verbreden (vb medicijnen, rechten)

Ontstaan universitates

= schoolconcentraties (docenten+studenten) met groeiende autonomie (scholae, cf scholastiek!!), bijna soort gildenstructuren

- unif gaat hierop terug, universiteiten ontstaan hieruit
- derde lateraans concilie: bisschoppen moeten alleenrecht op onderwijs afstaan aan alle erkende scholae in hun bisdom
 - scholae+schoolconcentraties krijgen groeiende autonomie, oa eigen rechtssysteem (vb Heidelberg)
 - zo ontstonden Bologna, Oxford, Leuven, Salamanca,...vaak met bepaalde specialisatie (vb Bologna: recht)

Doel: Praktische + wetschvooruitgang finaliteit

Nieuwe handboekencultuur:

- prof gaf basistekst, studenten schreven erbij id marges (=glossaria) -> die basisteksten plus notities werden dan weer verspreid,...

Universiteiten zorgen ervoor dat ze steun v vorsten en pausen hebben, die van onderwijs speerpunt maken -> zien handigheid ervan in voor ambtenarenapparaat

Monniken gingen niet mee id vernieuwingen, dreigende isolatie -> oplossing: bedelorden gaan ook scholen stichten id steden (eerst: dominicanen)

13.8 Epiloog

12de eeuw = uitzetting v vele bakens voor de ontw vd westerse intel cult

Nog enkele namen:

- Thomas van Aquino: scholastiek en christelijke ethiek (dominicaan, befaamd theoloog)
 - William van Ockham:
 - rol universaliastrijd; universalia waren puur taalkundig (navolging Aristoteles, in tegen Abelardus)
 - Ockham's razor: there shouldn't be assumed to be more than strictly necessary
 - voorzichtige pogingen tot empirisch onderzoek in Engeland:
 - Robert Grosseteste (dikhoofd)
 - Roger Bacon
 - Ontwikkelen methode v hypothese, experimenten en mathematische beschrijvingen
- ➔ 12^e eeuw = sleutelmoment!

14 De verstedelijking van West-Europa

Gent als getuige

Vanaf 12de eeuw: patricische elites markeren hun aanwezigheid id stad dmv bouw v hoge stenen woningen (Nederpolder, Hoogpoort)

Links: Hof van Ryhove

- °12de eeuw
- 14de eeuw verbouwd door Simon de Rijke, 16de eeuw nog

verbouwingen

Grote open ruimte id stad, nog steeds

- is gevolg ve "woesting" ve aanpalend huis nav een moorddadige vete tussen de families Alijn en Rijms
 - Graaf kwam tussen, oplossing: Fam Rijms moet fam Alijn vergoeden -> hospitaal "Huis van Alijn"
 - Fam Rijms moet hun eigen huis volledig vernielen en er mag nooit meer iets op gebouwd worden (= "woesting" ve huis, wissen vd herinnering)

Vroege 14de eeuw: ambachten dwingen rol in stadsbestuur -> profileren zich

- 1377: bouw v.h. belfort (rechts), bekroond met vuurspuwende draak. In secret v. belfort werden voortaan de privileges + vrijheden v.d. stad bewaard
- ambachten bouwen tenslotte ook zelf stenen gebouwen, v.b. late 15de eeuw: Toreken v.d. Huidevetters (links)

14.1 Vooraf

“Stadluft macht frei”? -> Duits gezegde, door sommige politieke partijen (liberalen) gebruikt om middeleeuwse “stadsvrijheid”-waarden te promoten

- opmerking: die uitdrukking komt helemaal niet in ME-keuren voor
- maar klopte juridisch gezien wel

Verstedelijking?

- verstedelijking = “de stedelijke leefwijze heeft groeiende impact op de volledige samenleving”
- urbanisatie = de groei v.d. steden op zich
- stad = ruimtelijke concentratie die niet zelf in haar voedsel voorziet

Longue durée: ca 1100-...

- begon in 10de - 11de eeuw, groeide langzaam
- eerder en intenser in Z en W v. Eur (It, Vl)

Interdisciplinaire onderzoekstraditie

- sociologen, historici, litwetsch, architectuur,...

! platteland blijft wel heel de tijd nog essentieel !

14.2 Demografische context en morfologie

1000-1300: relatieve overbevolking

- gevolg: migratie etc (naar Oosten, kruistochten)

Duurzame globale verstedelijkingstendens

- ook na demografische terugval rond 1300 blijft stedendynamiek groeien! Niet meer om te keren

Achterland (platteland) ondergaat ook gevolgen v.d. verstedelijking

- emigratie platteland -> stad: was heel nodig, want mortaliteit bleef in stad hoger dan nataliteit = sterfteoverschot (urban graveyard effect)
- voedseloverschotten door verbeterde productietechnieken: was niet meer nodig dat bijna hele bevolking werkte om in eigen voedselprod te voorzien -> stad kan blijven bevoorrad worden
- marktgerichte productie: productie aanpassen aan wat men weet dat de stad nodig heeft (specialisatie, handelsgewassen voor textielindustrie etc)
- buitensteeds bezit v. stedelingen: geen afkeer v. platteland, voorzorg tegen crisissen
- betrokken in lange-afstandshandel: schapenhandel Engeland -> wol voor Vl,...

Factoren die belangrijk zijn in ontw. stad: bereikbaarheid en bestuurs/commerc. functie

- stad is commercieel én bestuurl. centrum
- met goede ligging: waterwegen, kust, aan goed wegennet, ... -> betere ontwikkeling (zie Parijs: goede ligging, maar ook groot politiek belang in koninkr. Fr)

Graad verstedelijking ca 1500:

- koplopers: N-It, Z-Ned, Golf v. Napels
- nog heel ruraal: binnenland Iberisch Schiereiland, Centr.-+N-Eur, Keltische periferie
- belangrijk: niet alleen grote steden belangrijk, ook de Kleinstädte grote invloed

Twee vormen van stadsontwikkeling:

1. Heropleving Romeinse steden (steden die al bestonden tijdens Rom. Rijk), vaak goed wegennet

2. Opkomst nieuwe stedelijke kernen op anderssoortige strategische liggingen (water etc, plaatsen die nu als strategisch werden gezien)

Pirenne-thesis inzake verstedelijking: nabijheid oude machtscentra

= stad in haar ontstaan moet gelinkt worden aan feodale machtscentra (ondanks beeld dat men heeft vd vrijgevochten, tegen feodaliteit reagerende stad) of abdijen (waren centra v exploitatie -> creatie v meer overschotten)

vb Gent: vestigt zich bij Gravensteen, niet zomaar uit niets

Feodale morfologie: vb stadsmuren, poorten etc -> steden = soort uitvergroete kastelen (feodale cirkelvormige versterkingen, die mottes, de vroegste "steden", worden enorm uitgebreid)

Onregelmatig, concentrisch uitbreidend

- stratenpatroon (onregelmatig): straatjes die leiden naar de markt
- vs Romeins dambordpatroon: meestal bij nieuw gebouwde steden door graven, uit nood aan bruggenhoofden (vb Nieuwpoort, Damme ° 12de eeuw graaf VI)
- kwamen beide voor

Beeldende kunst toont stad als afgesloten entiteit

- ➔ econ werkelijkheid is echter heel anders: grote banden tussen stad-plattel
- ➔ wel 1 vd redenen waardoor lange tijd apart bestudeerd + dat beeld in ons hoofd

14.3 Autonomie en stedelijke networking

Ontwikkeling van het stadsrecht

- van ongeschreven eedverbonden naar bewaarde stadsrechten
 - pax/vrede = mondelinge eed (wie mee zwoor = coniurationes). verwijst terug naar die ongeschreven afspraken v vroeger, eedverbond zweren v onderlinge bescherming -> collectieve eed, gezworen op heilige voorwerpen (verbreken = ook goddelijke straf. Typisch voor schriftarme samenlevingen). Evolueert op termijn naar geschreven stadsrecht (commune). Stadsgebied werd "vrijheid vd stad" genoemd.
 - amicitia = idem
 - commune = nieuwe term voor "vrede", schriftelijk: de gemeenschap v beëdigde burgers die ten volle stadsrecht genieten. Juridisch vrij.
 - onttrekking aan horigheid+heerlijke ban na verblijf van 1 jaar en 1dag mits schikken naar stadsregels
- context v feodaal geweld en vorstelijke ambities: uiteenlopende reacties v vorsten op de steden
 - negatief: autonomie, nooo (Oost-Frankië: vb Frederik I Barbarossa tov Milaan, Duitse keizers -> moest door de milit macht uiteindelijk de autonomie erkennen maar onder theoretisch leenheerschap)
 - positief: econ perspectieven, mogelijkheid om zich v kleinere heren te ontdoen (West-Frankië: vb Graaf v VI, Fr koning)
- uitbouw v stadsrechten en afkoop autonome jurisdictie
 - continue onderhandelingen met landheer: geven en nemen. Betalen in ruil voor autonomie etc
 - krijgen dan charters (bewaarde stadsrechten) = koffers met verzameling wetten, steeds aangevuld, absoluut geen systematiek
 - gewoonterechtelijke interpretaties (=recht dat al eeuwen meegaat), dmv precedenten!
- personaliteit vh recht > territorialiteit
 - vb Gentenaar doet iets mis in Ieper: toch berecht volgens Gentse principes
- kerkelijke argwaan: van miskennis naar missionering (bedelorden actief id stad)
 - Kerk had al van begin idee "stad = oord v verderf, wordt te veel met geld omgegaan etc" -> zien na een tijdje steden als missiegebied

Stedelijke networking

- particularistische stedelijke tendensen = steden staan heel sterk op eigen gemeenschap, onafhankelijkheid, op eigen belangen gericht. Toch soms behoefte aan networking/solidariteit wnr gemsch belangen, hetzij weinig duurzaam
- tijdelijke solidariteiten:
 - confrontatie met vorst, vb It stedenbonden (allen zelfde probleem zijnde Barbarossa -> we vechten samen! Met succes)
 - kleinere steden in minder verstedelijkte gebieden ingeschakeld in feodale politiek van afoming (tollen etc) -> ambetant. Dus verenigen zich om hiertegen hoofd te bieden + eigen econ slagkracht te verhogen: vb Duitse stedenbonden (Hanzesteden, wisten grote onafh te veroveren)
- netwerken vd handelsmetropolen: groten spelen baas over de kleine steden, hiërarchie
 - Nederlanden: bloei voorafgaand aan vorstelijke centraliserende ambities (grote vs kleine steden: grote bonden kleine aan zich)
 - N-It: ontwikkeling regionale staatjes vanuit de metropolen vb Firenze, Venetië

14.4 Orde en bestuur

Openbare orde

- stedelijke plutocratieën (vereniging der machten, machtige families) en vorstelijke gerechtsdienaren (vervolging + uitvoering)
 - families = grote, rijke koopliedenfamilies, gericht op grootgrondbezit, willen alle macht
 - vorst voegt bij plutocratie vorstelijke gerechtsdienaren om invloed te bewaren, vb baljuw, sherrif
 - soort openbare aanklagers (vervolging + uitvoering), moest erop toezien dat misdaad vervolgd wordt + straffen ook echt uitgevoerd (vaak financ bij betrokken = vloeit naar koning)
 - voortleven privaatrechtelijk veterecht (oude gewoontes, clans etc, gewoon meegenomen v platteland)
 - enkel niet naleven verzoening strafbaar
 - groei invloed baljuw: kon er op den duur voor zorgen dat er al vroeger werd ingegrepen etc (zie podesta)
 - clanvorming: seigneurieën id stad
 - vaak zwak stadsbestuur tov de grote families, want die families leverden zelf da bestuur
 - N-It: moeizame zoektocht naar juridische professionalisering
 - Zeeeeer sterkte clanvorming: patriciërswohnungen = kleine fortjes echt
 - Creatie functie podesta = beroepsrechter met juridische scholing, kwam v buiten de stad = objectiever!
 - Invloed Bologna: dé rechtenfaculteit (+ daar begon die zoektocht naar juridische professionelen)
 - Bonum commune: opkomst publiekrechtelijke strafvervolging + duurzame vrede
 - Opkomst ideaal vd Bonum commune = "het nut vh algemeen" -> maak al die familietwisten (het waren er te veel en echt constant) ondergeschikt aan stadsbelang
 - Steeds meer belang aan publiekrechtelijke zaken: alles voor een meer duurzame vrede pls
- ➔ gemeenschapsgevoel groeit
- ➔ oa opkomst openbare werken voor publiek belang

Openbaar bestuur

- publiek belang en openbare werken
 - gemischte inspanningen: beveiliging (wallen, stedelijke milities), imagebuilding (belforten etc: lekenarchitectuur die stad moet symboliseren tov andere steden), handelsinfrastructuur (waterwegen onderhouden etc), kerkbouw (ook deels imagebuilding),...
 - groepsgevoel aangezwengeld door met velen samen te moeten werken
 - tollens + belastingen -> openbare boekhouding
 - verbreding bestuursparticipatie: opkomst ambachten "no taxation without representation": ME-versie. Ambachten willen plaats in bestuur, ze zijn toch al zo belangrijk! Schepensbank, aanv elite, opgebroken.
 - sociale voorzieningen
 - **kerk: hospitalen** (vooral sterfgeleiding) en **armenzorg** (vb armentafels, "tafels vd Goede Ziel" -> eten voor armen)
 - **gilden en broederschappen**: georganiseerd rond beroepen, broederschappen maar soms ook hele buurten. **Weduwen + wezen** vd mannen uit hun rangen verzorgen, soms zelfs nieuwe man vinden/voogd worden
 - **stadsbestuur: geesteszieken** (doluizen/dulhuizen), **basisscholen** vanaf 12^e-13^e eeuw: nood aan lezen/schrijven door handel. Onafh v Kerk, die zelf al veel onderwijs organiseerde -> conflicten, ook **artsen** inhuren in tijden van epidemie
 - rechtspraak
 - vorstelijke gerechtsofficier (baljuw, sherrif, podesta): signaleren, controle vanwege koning, boetes innen -> verrijkmogelijkheden
 - stedelijke schepensbank: vaardigt vonnis uit, oordeelt
 - stedelijk notariaat: transacties valideren (verkoop, testament,...): Nederlanden = schepensbanken hebben die notarisfunctie Italië = zelfstandige, onafh notarissen
 - stedelijk particularisme: evolutie burgerschap v bevrijdend voorrecht -> exclusieve privileges
- ➔ steden zien zichzelf als zelfst. ding (ook bij networking tov andere steden). Burgerrecht wordt steeds exclusiever (regel v automatisch burger worden na 1j1d-verblijf vervalt)

14.5 Sociale verhoudingen

Installering van het patriciërsbewind

- van egalitair ideaal + horiz. solidariteit.....
-naar sociale verticale stratificatie en plutocratie vd vroegste kooplieden-elites
 - koopliedengilden: v gedragsregels (wederzijdse bescherming etc) naar pure uitsluitingsmechanismen (focus op wie er NIET bij mag ipv wie wel)
 - wisselwerking econ en polit. macht: door econ. macht = polit. machtspositie et vice versa
- controle economisch productieproces en monopolisering bestuursmacht
 - proberen productie te sturen vanuit hun machtspositie
 - weten goed wat markt nodig heeft
 - beslissen waar bep. beroepen mogen worden uitgeoefend: vb weverswijken organiseren, vollerswijken -> maken beroepsgroepen, vaak aparte wijken
- patriciërs ("stadselite", zo genoemd door historici) kopiëren adellijke levenswijzen in de stad: grondbezit (prijzen in stad stijgen), stenen gebouwen (zie Gent als getuige), zegel,...
 - Gentse erfachtige lieden = eigenaars v stadsgrond

- Venetiaans Gouden Boek: 13de eeuw, boek met lijst rijkste families die tot plutocratie behoren en van wie als enige er leden mochten zetelen id Grote Raad
- Grondslag nieuw onderscheid: economisch, elite had geld+ kon politiek monopoliseren, rest niet

Opkomst ambachtsgilden

- vanaf 13de eeuw: geografische concentraties + beroepsgroepen
 - de door elite gemaakte beroepsgroepen organiseren zichzelf nu intern
 - weverswijken etc
 - konden rijkdom uitbouwen, kocht ook grond etc
 - maakten regels voor kwaliteitsgarantie
 - interne solidariteiten
 - heel specifieke productie-ateliers
- ateliers met familiaal karakter: leerling < gezel < meester
 - aanvankelijk heel open, iedereen kan het doen, maar er is weer een groeiende tendens naar exclusiviteit
- tendens tot klassevorming en erfelijkheid v meesterschap (eigendom productiemiddelen)
- 14de eeuw: ambachtsgilden veroveren plaats in stadsbestuur en schepenbanken
 - VI: 1302, Guldensporenslag: ambachtslieden krijgen meerderheid vd schepenzetels toegewezen, monopolie vd patriciërs is gebroken
 - Duitse rijk: uitzondering want heel kleine stadjes
 - Hing allemaal af vd getals- en machtsverhoudingen binnen de stad zelf + mogelijkheden tot coalitievorming (vb Guldensporenslag: wevers + vollers samengewerkt etc) -> grote regionale verschillen
 - Polit macht speelt rol bij groeiende exclusiviteit
- crisis 14de eeuw: verkrampde reacties op het putting-out-systeem (Verlagsysteem)
 - eerst verkramppt reageren, proberen alleenrecht tot productie te eisen
 - daarna oa inzetten op luxueuze afwerking -> luxemarkt viel niet weg, platteland kon die afwerking niet
 - putting-out-systeem = koopman zoekt persoon die laagste loon vraagt, brengt zijn grondstoffen/halfabrikaten erheen om te laten afwerken -> meestal platteland (werk en werkkrachten uitbesteden aan platteland)
 - leidt tot desindustr vd voorsprongsgebieden (hogere lonen) en industr vd lage loon gebieden -> vb VI en Eng platteland profiteren, want productie was in VI centra zo duur geworden
- afsluiting ambachtswezen (door erfelijkheid meesterschap): gezellenverenigingen en dagloners
- verticaal corporatisme garant voor soc stabiliteit Ancien Régime
 - voorspiegeling klassensysteem al zichtbaar binnen de corporaties (gilden etc)

De stedelijke samenleving

- problemen:
 - hygiëne: kek op straat, open riolen, epidemieën
 - voedselvoorziening: superafh v platteland, kon bij misoogst prijzen zot opdrijven en steden uitbuiten (ook afh v platteland voor langeafstandshandel)
 - oogstafhankelijkheid
- rationalisering vh menselijk handelen: typisch stedelijke
 - oa formuleren ve arbeidsritme dmv kalenders en uurwerken, "wanneer werken we, wanneer niet?"

- want handel en ambacht hingen niet zoals landbouw af v natuur
- geloof in de maakbaarheid vd samenleving en orde
 - = veel meer beïnvloedbaar dan op platteland (natuur)
 - ambachten zagen vb in dat ze superafh waren vd variërende grondstofprijzen en dat kooplui hiervan profiteerden
 - idee dat samenleving gestuurd kan worden
- ➔ typisch stedelijke mentaliteit
- juridische stratificatie, heel versch juridische posities binnen stad:
 - poorters, hofhoudingen, geestelijken, joden (rol als geldwisselaars), randgroepen, mobiele massa v dagloners die trekken naar waar er maar werk is
- socio-eco stratificatie groeit
- patriarchale genderverhoudingen
 - gender: vrouwen nauwelijks zichtbaar id bronnen, maar niet noodzakelijk zo in de realiteit
 - vb weduwen: “zelfst eenheden”, nam regelmatig zelfs bedrijf v haar man over, probleemloos -> rol v vrouw was dus best groot, werkte mee in bedrijf, gewoon pas zichtbaar id bronnen als man sterft
 - typisch vrouwelijke beroepen: spinsters etc
 - vroedvrouw: beroep met aanzien, expertise gekend en geapprecieerd
 - wel: getrouwde vrouw of ongetrouwde vrouw = superafhankelijk v vader of echtgenoot (vandaar weduwen pas zelfst)
- integratie v randgroepen: vnl in steden in commerciële kerngebieden, heel commerc steden dus
 - meer tolerantie in grote steden met veel komen en gaan
 - ook v prostitutie: stadsgerunde bordelen, boetes die eigenlijk taxatie waren,...

zeker hoofdstuk nalezen in handboek, vermeld id les als “zeer sterk hoofdstuk”

15 De commerciële revolutie

Gent als getuige

13de eeuw: hart handel Gent = verlegd naar nieuwe haven langs de Leie (+ door graven Lievekanaal naar Zwin (Damme) -> verbonden met Noordzee)

➔ Graslei

- Korenstapelhuis (links)

- Romaans gebouw, late 13^e
- Verhuurd voor graanopslag want Gent

had stapelrecht op tarre en rogge = deel v elke scheepslading (uit Artesië) moest steeds eerst 2 weken gestapeld worden -> garantie continue voorraad (+econ mogelijkheden v taxatie)

- Gildehuis

- ° ca 1531
- vd Gentse Vrije Schippers: monopolie op het bevaren vd binnenwateren (rechts) -> controle, taxatie

15.1 Inleiding

Van West-Europese achterstand naar huidige globalisering

- rond 1000: voorsprong duidelijk bij Byz en moslims

Europese wortels vh handelskapitalisme: winststreven en herinvestering

- belang platteland: specialisatie, overschotten,...

Samengaan v versch factoren (overschotten, verrijking,...) leidt tot handel in consumptiegoederen en commerciële revolutie

Regionale zwaartepuntverschuivingen in het MZeegebied

- MZee bleef dé draaischijf qua handel
- Wel wa verschuivingen, vb naar N-It steden (Venetië), Z-It

Pirenne: ontwortelde gelukzoekers-hypothese (nu verlaten)

= groepjes "avonturiers" die toch maar handel dreven ondanks gevaren en zich groeperen -> veiligheid, solidariteit (ontworteld, uit feod samenleving). Groepjes die reizen naar centra om aan econ activ deel te nemen -> stimuleren overschotten ontstaan handelslui

- ➔ stijgende demografie -> uitbouw agr sector (overschotten) + ontw handel (gebaat bij politieke stabiliteit op lokaal niveau) -> handel in consumptiegoederen: stijgende vraag -> regionale zwaartepuntverschuivingen in Mzeegebied

15.2 Transportinnovaties

Verschuiving: Waterwegen (massatransport) belangrijker ipv wegennet (cf Romeins bestuur, beetje in verval ondertussen)

Infrastructuurwerken en tolheffingen

- interne waterwegen
- regionale toegangswegen
- Alpen-passen oversteekbaar maken
- Sluizen
- Allemaal duur: tolheffingen!

Vooruitgang scheepvaart

- technieken: kompas, cartografie (portolaankaarten), geografie -> dankzij Arabische contacten
- vaartuigen: meer laadvermogen, roer aan achterstevan,...

Explorerende mentaliteit vanaf 13de eeuw (door toegenomen geogr kennis)

- China-expedities (bv Venetiaanse handelsfamilie Polo, Marco Polo)
- West-Afr kusten (14de eeuw)

15.3 Commerciële organisatie

Risicobestrijding

-> gevaren: oa beroven, maar ook nadelige wetten, extreme tol,...

- koopliedengilden: reizen in groep + reglementen afdwingen
- hanzen = stedenverbonden
 - rechtsbescherming: in groep rechten afdwingen, negotiëren,...proberen volgens rechten uit eigen regio te mogen opereren in die vreemde regio (beroepen zich op personaliteitsbeginsel)
 - tolvrijstelling proberen verkrijgen
 - faalt soms: handelsconflicten
- concentraties v vreemde handelaars in de grote steden (gaan zich samen groeperen in aparte wijken/kwartieren -> tegen risico's)
- lokale overheden komen handelaars tegemoet, zagen belang in v gunstig handelsklimaat
 - marktvrede (gaat terug op godsvredeweging!): markten + handelaars beschermen, geweld aan banden leggen, mechanismen instellen om handel te doen toenemen
 - goede uitbouw notariaat (+scheidenbank in sommige regio's) voor verkoopaktes
- opkomst arbeidsverdeling: handelaar – vervoerder
 - worden aparte beroepen

- handelaar zelf heeft zo minder risico's en kan versch vervoerders inschakelen = risico's nog meer spreiden (piraterij, rovers)

Jaarmarkten

= afgesproken circuits, v stad naar stad, om er telkens handel te drijven. Jaarlijkse tijdelijke handelsconcentraties.

- gestimuleerd door regionale vorsten (vb Lendit bij St-Denis, ingevoerd door Fr koning) (creatie v marktredes en gunstig klimaat voor handel)
- Regionale circuits: Z-Eng, Vl kustvlakte, Champagnestreek,...
- Na 1300: achteruitgang jaarmarkten Champagne
 - Goedkope scheepsverbindingen (Champagne = niet via water bereikbaar)
 - Politieke instabiliteit (Honderdjarige Oorlog in Fr)
 - Laat-ME contractiefase: ffkes weer opbloei jaarmarkten
- stimulus voor kredietoperaties
 - negatieve betalingsbalans in N-Z-handel: N kan niet genoeg kostbaars geven aan It om oke/evenwichtig te blijven
 - Italiaanse geldhandelaren komen op
 - Combinaties v krediet en wissel tegen rente: "ik schiet u nu voor, gij betaalt mij op volgende jaarmarkt terug in lokale munt mét rente", handig (zie verder)
- groeiende nood aan permanente markten (vnl N-It) -> handelsmetropolen

Verfijning financiële structuren en betalingsverkeer

- verschriftelijking vd bedrijfsvoering door grotere complexiteit
 - permanente filialen/verteg oprichten
 - compagnieën (ook soort risicobestrijding: mensen delen in de winst) en aandelenuitgiften
 - transportverzekeringen: bij diefstal, roverij (handelsvloten beschermen door staatgaleien)
 - professionalisering nieuwsverspreiding: koerierdiensten en nieuwsverspreiding (was nodig door vergroting langeafstandshandel: op de hoogte willen blijven v wisselkoers, polit situatie etc) -> 17de eeuw kranten
 - ingehuurde handelsverteg = factors: informeren opdrachtgevers over wisselkoersen, prijzen, polit situaties, verificatie v ladingen
 - Venetië, 14de eeuw: ° dubbele boekhouding: aparte rekeningen bijhouden per partner en per transactie, inkomsten+uitgaven apart bijhouden en 2x noteren (1x bij middelen vd firma, 1x bij relatie met partner) -> overzichtelijker (zie blz 307)
 - Cheques en wisselbrieven
 - Vermijden om met baar geld te reizen
 - A geef B wisselbrief, gaat naar C (handelspartner v A) en betaalt B dus in de plaats v A
 - Grote nood aan vertrouwen!
 - Door politieke versnipperdheid = geen papieren geld mogelijk
 - scholing + opleiding in handelstechnieken (cf basisonderwijs id steden door stadsbestuur: Walsche scholen)
 - door verschriftelijking id bedrijfsvoering
 - wisselmarkten: nodig voor al die versch munten in Europa
 - vb Beurze in Brugge belangrijke wisselmarkt
- ➔ commerciële revolutie = grote weerstand vd Kerk: veroordeling doel v winst+woeker

15.4 Goederen en geld

Bloei (inter-)regionale handel

- commercialisering platteland: regionale specialisaties + faciliteren handel&transport + marktgerichter + monetaarisering drong door
- vb interregionale graanhandel Artesië – Gent (stapelrecht), rogge id Balkan (allebei bij tekorten, geen nood we kunnen importeren!)

Lange-afstandshandel

- maar klein deel vd totale handel (voornamelijk luxegoederen die groot kapitaal vereisen)
- innovaties: geld etc
- aansluiting op (inter)regionale handel: circuits die aansluiten op elkaar
- stimulering plattelandseconomie en –consumptie (monetaarisering)

Analyse langeafstandshandel volgens wereldsysteemanalyse: kernen en periferieën

- Immanuel Wallerstein:
 - Kernen = overwicht inzake kapitaalaccumulatie, technisch+organisatorisch vernuft, arbeid is er duur, beheersen de goederenstromen (voeren zelf vooral grondstoffen+basiseten in), voeren de hoogwaardige (luxe) diensten uit
 - Periferieën = ondergaan de penetratie v vreemde ondernemingen die hun grondstoffen exploiteren + cultuur v bep gewassen stimuleren ifv de behoeften/handelsmogelijkheden vd KERN
 - 10de-12de eeuw: N-It havens werken zich op vanuit perifere positie tov Byzantium. 1200: Byz zelf ondergeschikt geworden aan Venetië
- Europa is periferie, afhankelijke positie tov kern = Arabische wereld + Byz (Egypte, Syrië)
 - Minder eenduidige classificatie, want Westen dreef er op grote schaal handel in vooral hoogwaardige producten, zonder in staat te zijn de voorsprongsgebieden voorwaarden op te leggen (niet volledig kern-eigenschappen)
- Europa verovert steeds meer kernpositie
 - Vb It handelaars proberen hun afh v oosterse leveranciers te minderen door zelf producten te gaan vervaardigen die in Europa niet (meer) bestonden: vb zijderups invoeren, papier (was oosters product, bootsten ze nu na)

Europese nood aan edelmetaal

- negatieve handelsbalans tov Arabische Wereld
 - goud vloeit af naar Arab wereld
 - vroege ME: invoeren denarii hiertegen (kleine zilvermuntjes)
- pogingen tot zilverwinning
- zilvermunten (grossi): devaluaties door vermindering zilveragehalte -> munten minder waard
- vanaf 13de eeuw: stabiele goudmunten uit N-It steden (import stofgoud uit W-Afr)

Late ME

- integratie Europese markt = 1 Europese markt creëren, sterk stelsel, kon alles zelf realiseren (vb woltransport en textielnijverheid)
- blijvende voorttrekkersrol MZee met Nederlanden als draaischijf N-Z
- verdere ontplooiing vd ontdekkingsreizen

16 Crisis, contractie of depressie? De sociaal-economische gesch vd Late ME

Bellum, fames et pestis

Gent als getuige

Jacob Van Artevelde-standbeeld op Vrijdagmarkt (door Pierre de Vigne-Quyo)

- na uitbreken 100jarige Oorlog in 1337 tussen Fr-Eng: rijke handelaar Jacob v Artevelde weet neutraliteit v Gent te bekomen (tegen Frgezind graaf v Vl Lodewijk v Nevers in) -> stad kan haar wol voor lakenindustrie uit Eng blijven betrekken
- later wordt Gent echt pro-Engelse koning Edward III
- Van Artevelde wordt 1 vd 5 hoofdmannen in het nieuwe stadbestuur, bekomt vanuit die positie milit+econ unie Vl-Brabant
- 1345: stad kent conflicten met de vollers en de wevers. Vollersprotest om hogere lonen bloedig neergeslagen

- 17 juli: Van ARtevelde vermoord door Gentse wevers

19de eeuw: Hendrick Conscience: historische roman (romantiek, nationalisme) over deze "strijder vd Vlaamse ontvoogding"

1863: standbeeld ingehuldigd

16.1 Inleiding

Tot 2^e helft 13de eeuw: structurele groei (A-FASE)

Kenmerken:

1. bevolking ↗
2. landbouwareaal ↗
3. grondprijzen ↗
4. graanprijzen ↗ -> 3 & 4 door meer volk = schaarser
5. lonen ↘

"welvaart"

➔ leidt in late ME tot ontwrichtingen

- beeld v "waaninnige (neg) 14de eeuw" – Barbara Tuchmann
- "Herfsttij der middeleeuwen" – Huizinga
- tegenbeeld: commerciële revolutie niet stilgevallen (nuanceren neg beeld, maar in elk geval: er was een neergang en het was verwarrend)

Historiografisch debat: hoe karakteriseren we periode 2^eh13e-midden15e eeuw nu?

- crisis, contractie, depressie?
- Conjunctuur of structuur?
 - Conjunctuur = korte, opeenvolgende depressies door tijdelijke fenomenen
 - Structurele contractie = door diepgaandere, duurzame processen
- Malthus (meer conjunct) of Marx (meer struct)? (!! Neo's v beide)

16.2 De neo-malthusiaanse analyse: demografie onder spanning

Thomas Malthus

- "Essay on the principle op population" 1798
- bevolkingsgroei = sneller dan groei voedselproductie. Hoe verhelpen? Automatische mechanismen:
 - preventive checks: daling fertiliteit (door uitstel huwelijk in crisistijden want eerst econ afh worden etc)
 - positive checks: stijging mortaliteit (door slechte voeding, oorlog, ziekte)

David Ricardo (akkoord, tijdgenoot)

- wet v de dalende meeropbrengsten: Toevoeging v steeds meer arbeid aan een gelijkblijvende hoeveelheid grond zal spoedig leiden tot dalende arbeidsproductiviteit.
- Grondrentetheorie (hangt hiermee samen): uitbreiding v landbouwprod door ontginnen nieuwe stukken land helpt evenmin, want beste grond is eerst al benut
- technologie kan natuur nooit volledig bijbenen

Neo-malthusiaanse verklaring:

- relatieve overbevolking rond 1300 leidt tot contractiefase vd late ME (want de checks treden in werking)

Tot midden 15de eeuw: Europese bevolkingsachteruitgang: bevolking ↘

Vanaf midden 15de eeuw: herstel met regionale variaties

- voorheen vooral exogene positive checks die bevolking achteruit doen gaan: weer (-> extreem slechte oogst), pest,...economie heeft er niks mee te maken, ligt buiten menselijke grip
- faseverschillen vanwege regionaal verschillende huwelijksvruchtbaarheid (=en dus verschillende snelheden in afname preventive checks)
 - Engelse arbeidsters = werken superhard = fertiliteit ↘
 - Toscaanse weduwen = culturele gewoonte van amper hertrouwen

16.3 Conjuncturele demografische crises

Fames, belles, pestis

Crises -> geen structureel ontwikkelde processen! Dat is 16.4

Hongersnoden

Relatief zeldzaam

- 1315-1317: extreem slecht weer -> opeenvolgende misoogsten + massale veesterfte versterkt door menselijke kortzichtigheid: veel, snel opeten, op den duur ook zaaigoed..
- graanprijzen ↗ (woekermechanismen,...)
- vooral problemen id steden (afh!)
 - waren wel op zoek gegaan naar oplossingen, vb graanstapel, maar pas na crises = te laat
 - boeren ook problemen, de kleine: moeite om pacht te betalen -> versch boerderijen moeten verkopen
 - heren: verdienen minder door de kleine hoeveelheden, kunnen loonarbeiders niet meer uitbetalen
- dubbelzinnig vorstelijk ingrijpen: prijsbeheersing+woekerstrijd (strijd tegen malafide handelspraktijken zoals expres vertraagd graan op markt brengen, speculanten, hamsteraars,...) soms, soms als oorlogswapen gebruiken juist (en men schafte geen oorlogsbelastingen af...)
- Geen grote demografische gevolgen op lange termijn
 - 7% gestorven id getroffen gebieden, maar nadien heel vlot herstel (zwakste deel was weggevallen = sterksten bleven over)
 - nadien lessen uit getrokken (stapelrecht vb, gereguleerde invoer)
 - opm: door slecht eten vatbaarder voor ziektes

Pest: de Zwarte Dood

- bacteriestam die in vlo zit: vlo zit op ratten, mar bij momenten v massale rattensterfte ook op mensen
- vanaf 1347: Kaukasus – Krim –handel- It –handel- N-Eur
 - 1348-9: bijna heel Europa besmet
- 1347-1351: ca 1/3 vd 75milj inwoners in Europa gestorven
- versch soorten:

1. Builenpest: opgezwollen lymeklieren (builen), 60% mortaliteit
 2. Longpest: doorgeven via speeksel, 100% mortaliteit
 3. Septische pest: soort builenpest maar je sterft al voordat de builen kunnen ontstaan, idem
- pandemisch in Eur (=duikt om de zoveel jaar terug op) tot begin 18de eeuw: echo-epidemieën met telkens hoge mortaliteit, geen resistentie (want te kort opeen)
na 1402: frequentie neemt af
 - bevolkingsdichtheid had geen invloed op ziekteverspreiding: zowel steden als dorpen even hard
 - wél invloed v ecologische factoren (toeval) + hygienemaatregelen
 - ecologie: bep regio's met geen natuurlijke biotoop voor ratten, vb Bohemen
 - hygiëne: toevallige of bewuste maatregelen. Nuremberg = toevallig al goed rioolsysteem (+ plaveien v straten, ophalen v vuilnis).
 - Venetië: bewuste maatregel: quarantainestelsel voor binnenkomers, moeten eerst 40 dagen op eilanden buiten stad overleven -> incubatietijd overleefd? Oke, ge moogt binnen (°15de eeuw)

Niet enige grote dodelijke ziekte late ME: tyfus, difterie, dysenterie, malaria, influenza

Oorlog

- vooral edellieden als rechtstreekse slachtoffers, geen grote demografische invloed
- onrechtstreekse gevolgen groot: plundering, vernietigen landbouwareaal
ziekteverspreiding door grote mobiliteit v grote troepen+bevoorradingsevolg
- korte periodes (veldslagen op afspraak etc), wel invloed op fertiliteit: stijging na afloop (+ rondtrekkende soldaten die wel eens een kind maken + bevolking blijft tijdens oorlog lustig(er?) voortplanten)

16.4 De structurele contractie vd plattelandseconomie

Sterke bevolkingsdaling na 1350 -> daling land-labourratio

➔ B-FASE (A-fase: struct groei tot 1350)

Structurele gevolgen/kenmerken:

1. extensivering landbouw (minder intensief bewerken)
2. krimpen landbouwareaal: lost villages, Wüstungen (= minder kwaliteitsvolle gronden die weer volledig overwoekeren)
3. grondprijzen ↘
4. bevolking ↘ -> arbeidsaanbod ↘ -> loonprijzen ↗ (want schaars)
5. graanprijzen ↘ (minder volk = minder schaars)
6. veranderd consumptiepatroon: meer vlees eten door lagere voedselprijzen

(binnen deze context: techn aanpassingen)

Gevolgen voor de versch sociale groepen?

Grootgrondbezitters in de problemen

- verkoop v gronden -> moeten stijgende lonen uitbetalen
- adel zoekt andere manier om geld te verdienen: financ heil in vorstelijke apparaten, gaan werken voor staatsbestuur (+ rest hieronder)
- Eng: pogingen tot wettelijk opleggen arbeidsplicht + lage loonovereenkomsten -> lukt niet goed. Moet uiteindelijk ook opgeven v directe uitbating en overgang v termijnpacht (pacht die hen uitbetaald wordt om bep termijn op land te mogen werken) -> erfpacht (pacht op één bep moment afgesproken, wordt erfelijk ma daalt dus in waarde) = einde horigheid in Eng (was al verdwenen op continent)
- Agrarische productie afstemmen op markt
 - Meer vraag naar veeteeltproducten, luxevoeding, handelsgewassen
 - Vb schapenteelt in Engeland: enclosure-beweging v gemsch gronden ten voordele van de schapenteelt

- Vb Castilië: transhumance beleid door oa Mesta: kuddes verplaatsen in zomer en winter. De vroegere woeste gemsch gronden werden opgeëist en strakker georg -> inrichten belangenverenigen vb Mesta (zie stucu)
- technische aanpassingen: lichtere ploeg, korte zeis

Landlozen + keuterboeren: verbetering

- betere verloning seizoensarbeid
- opkomst landelijke nijverheid: textiel (goedkope wollen stoffen en vlasnijverheid: "chique" blijven in stad geprod), turfsteken, zoutwinning, dijkbouw, mijnwerk (putting-out systeem vaak)

Middenklasse v grondbezitters: moeilijkheden

- geen financ reserves (zelfvoorzienend) -> dreiging grond te moeten verkopen

Grote boeren: houden stand

- minder consumerende aard (luxelevensstijl) dan adel
- kunnen terugvallen op hun grote huishoudens om arbeidstekort te vullen ipv dure loonarbeid

➔ Landbouwsector: uiteindelijk wel positieve gevolgen: groeimogelijkheden, massaconsumptie, commerciële ontsluiting (opening naar markt toe, marktgericht)

16.5 De neo-marxistische analyse: de rol v socio-economische tegenstellingen

Neo-Marxisme

- aanvaarding belang demografie, kan je niet naast kijken, maar er zijn nog andere factoren
- technologische vooruitgang afgeremd door surplusextractie (overschot dwangmatig afgepakt door elite om te verteren in luxe) en LaatME-productieverhoudingen (puttingoutsysteem) -> niet juiste mentaliteit voor technol vooruitgang
! verschil Ricardo: zegt dat technol vooruitgang natuur gewoon nooit kan bijbenen !

Sociale openheid en afsluiting

Sterftecrisis = opkomst dood in kunst, danse macabre, dood kan iedereen komen halen

Paradox v sterftecrisis late ME: combi v soc openheid én afsluiting

- adel en stad meer aflijnen
illustratie Eng: juist vergroting adel
nieuwe adel gaat zich juist meer aflijnen
afscherming en onderscheid oude-nieuwe adel
 - steden: aanvankelijk kei open om aan horigheid te ontsnappen, maar late ME: groeiende diversificatie waarbij stadaristocr zich steeds meer gaat onderscheiden vd rest (ook migratie en loonarbeiders etc)
 - Structurele arbeidsschaarste gepaard met afschermen hoogste segment arbeidsmarkt: ambachten. Gaan steeds exclusiever worden
- vorming v "statusgroepen" – Max Weber
 - statusgroep = groepen die sociaal en juridisch duidelijk v elkaar gescheiden zijn en dat verder versterken door eigen levensstijl + gedragscodes
 - oorsprong classificatiedwang late ME: 12^e eeuw: toen allerlei nieuwe stedelijke groepen ontstonden en een plaats moesten krijgen id maatsch orde, die nog steeds moest organisch functioneren en hiërarchisch zijn (volgens ME-gedachten)
 - complexer wordende werkelijkheid = behoefte aan plaatsaanwijzing
 - illustratie ME-hokjesgeest: Geoffrey Chaucer, Canterbury Tales: ironiserende parade vd versch sociale typen (heel herkenbaar voor toen)

- mentale tegenstelling stad-platteland
 - steden zien zichzelf als superieur
 - was niet de realiteit: er was grote wisselwerking

Laat-middeleeuwse opstanden

- landelijk en stedelijk
- spanningen wegens arbeidskrapte: heren willen lonen laag houden, maar door arbeidskrapte kunnen arbeiders meer eisen stellen (horigheid afschaffen in Eng, loonkwesties)
- fiscale eisen v staatsvormingsproces (oorlog is duur!)
- religieuze hervormingsdrang en anti-klerikalisme (soms dus ook tegen clerus met hun wangedrag)

Voorbeelden Laat-ME opstanden:

Franse Jacquerie, 1358

- Jacques = alg gebruikte term voor boeren
- Tegen financiële druk door oorlog + slechte loonvoorwaarden + 100jarige Oorlog die voor honger zorgde
- Weinig succes

Engelse Peasant's Revolt, 1381

- tegen "Poll Taks" = hoofdelijke belasting + horigheid + stomme arbeidswetten van na de pest (met werkverplichting etc) + gebrek aan inspraak (ook antiklerik inslag: ontmanteling kerkel rijkdommen -> invloed John Wyclif)
- harde repressie

Catalaanse Remensas, 2eh14e – 15e

- Remensas = boeren die zich hadden vrijgekocht v heerlijke lasten
- Pist dat die heren dan na hun vrijkopen goedkope migranten als arbeidskrachten inhuren -> tegen arbeidsmigratie
- Kregen ook ondanks vrijkoping weer lasten opgelegd
- Strijd tegen landadel, soms steun v vorsten
- Meeste eisen ingewilligd na lange strijd

Firenze opstand vd ciompi, 1378

- ciompi = vollers (waren ongeorg)
- willen meer inspraak
- geleid tot instellen v 3 gilden voor hen (doch weinig macht), krijgen plaatsje in openbare bestuursorganen -> inkapseling snel geneutraliseerd

Vlaamse kustopstand, 1323-1328

- stad én plattel, als enige! Bovenste opstanden: sterk verschil stad-plattel
- Brugse Vrije en Brugge komen op tegen willekeur + corruptie vd adel bij belastingheffing
- Eerst succes, maar Gent sluit zich aan bij adel
- Grote strijd: slag bij Kassel -> gefaalde opstand

Geen klassenstrijd id marxistische betekenis vh woord:

- er is sociale heterogeniteit: geen pure klassen
- verticale solidariteit ipv horizontale: vb in eenzelfde sector blijven soc-eco ongelijken, maar toch samenhang, strenden samen (eerder in hun sector dus ipv klasse)
- géén klassebewustzijn of ideologie (wel: boeren meer bewustzijn/beter georg)

17 Kerk en religie in de late middeleeuwen

Gent als getuige

definitie begijnen = semi-relig vrouwen, niet zoals koosterling echte eed etc, maar kiezen wel om samen te leven, geconcentreerd in begijnhoven. Verbonden aan priester. Link met nieuwe kloosterordes

De drie begijnhoven van Gent (opgetrokken midden 13^e eeuw)

- begijnhof = rond kerk+middenplein staan conventshuizen + indivd woningen gegroepeerd
- Elisabethbegijnhof (vandaag nog paar 17^e-eeuwse huisjes van over)

- Gaat terug op schikking v Vlaamse gravin Johanna van Constantinopel in 1242
- Vandaag nog vlakbij: slotklooster vd Gentse Coletienen

- klein begijnhof Ter Hooie (Lange Violettenstraat)

- tot 1300 buiten stadsmuren
- 17^e eeuwse structuur goed bewaard gebleven
- rand v begijnhof: stukje stadsmuur (onder) uit 1300

- begijnhof Sint-Aubertus (Poortakker, Oude Houtlei)

- ° 1278
- vervangen door neogotisch klooster -> nu hotel

17.1 Inleiding

Paus en wereld (blijvend conflict): van supranationaal gezag naar nationale kerken

- nationale kerken: Kerk wordt binnen de staten zelf georganiseerd, ipv zo overkoepelend (vorsten wouden het zo)

Echo's v gekende conflicten: kerk-wereld, paus-keizer, schisma's

- voorgesch schisma's: 11^e eeuw "Oosters Schisma": uiteengaan v oosterse en orthodoxe Kerk en Westerse Kerk

Vervreemding tussen top en basis

- voorheen: nieuwe formules en hervormingen sterk vanbovenuit gestuurd (ordes etc erkennen of niet verketteren,...)
- nu: basis vindt eigen formules uit, van onderuit door verlies vertrouwen id top

17.2 Tanende pauselijke aspiraties

Het drama van Celestinus V (1294) en Bonifatius VIII (1294-1303)

- rond 1300: moeilijk vinden ve paus
- compromis: Celestinus V (1294)
 - zwak figuur, niet zo veel zin in pauszijn
 - treedt aan: is kluizenaar
 - beslist dat het toch niks voor hem is en treedt af (naast Benedictus XVI enige afgetreden paus evah)
- daarna: Bonifatius VIII (1294-1303)
 - wil sterke fig zijn, spiegelt zich aan Gregorius VII (Unam Sanctam = navolging v Dictatus Papae)
 - vaardigt bul "Unam Sanctam" uit: macht v paus id verf zetten, paus > alles
Gaat in tegen politiek Fr FilipsIV de Schone:
Had belastingen opgelegd ad clerus,
berechtte clerus in wereldlijke rechtbanken
(gebeurde voorheen niet door privilege)

- reactie Filips de Sch: beschuldigt paus v ketterij
- Bonifatius sterft in onmin

Clemens V

- beseft dat hij naar pijpen v vorsten moet dansen: wil absoluut vermijden dat Bonifatius echt tot ketter wordt verklaard
- wordt gevestigd in Avignon ipv Rome
 - goed in Fr invloedssfeer
 - Petrarca noemt het de "Babylonische ballingschap"
- toegevingen ad Fr koning: opheffing tempeliersorde
 - waren superrijk geworden (door in bewaring nemen v bezit v kruisvaarders als ze vertrokken: kwamen vaak niet meer terug)
 - 1300: kruistochten doven uit -> worden bankiers + lenen ook uit
 - belangr relatie met Fr: Filips IV de Schone had veel leningen (schulden) bij hen
 - afgeschaft dmv processen (beschuldigd v sodomie&ketterij), goederen verbeurd verklaard
- conflict met Lodewijk v Beieren: laat zich kronen in Rome, maar door wereldse gouverneur -> leek -> breuk!
 - Clemens boos, plaatst Rome onder interdict
 - Paus en keizer verketteren elkaar
 - Lodewijk kiest tegenpaus
 - Dooft wa uit, Lodewijk gaat gwn terug naar Dui

17.3 Ideeënstrijd id 14de eeuw: kerk en wereld

-> onderbouwen hun ideeën

Pauselijke ideologie

- hiërocratische argumenten
- aristotelische onderbouw (scholastiekinvloed neemt af)

Wereldlijke vorsten verzamelen ideologen om dit tegen te spreken (tendens om meer te focussen op eigen staat, bemoei u nie paus)

Nieuwe standpunten:

Jean Quidort, ideoloog Filips IV de Schone (FR)

- Parijs' theoloog
- Variaties (toevoegingen) op tweezwaardenleer:
 - Geestelijkheid mag geen dominium hebben (dominium = macht waarmee eigendomsrechten worden verdedigd + macht uitgeoefend)
 - Konden in beste geval bezittingen beheren, maar wereldl bestuur was niet voor uit
 - Paus is in beste geval soort ambtenaar v Kerkel bestuur, reële macht = wereldl!
 - Geen pauselijke inmenging in wereldl macht! Kerkelijke staten niet onder rechtstreeks gezag paus, hij is er beheerder van voor de rechtspersoon "Kerk v Rome" maar that's it

Marsilius van Padua, ideoloog Lodewijk v Beieren (DUI keizer)

- arts en politiek denker
- volkssoevereiniteit (volk mag ook beslissingen nemen ivm bestuur, wie hen bestuurt) -> universitas civium, gensch vd burgers, moet hoeksteen vd samenleving zijn
- er is ook universitas fidelium: gensch vd gelovigen -> ook bij gelovigen moet er invloed en autoriteit gelegd worden, hebben ook soev
- scheiding wetgevende en uitvoerende/rechtsprekende macht

- kerkelijke hiërarchie in vraag gesteld: er was geen onderscheid in tijd v Jezus, christenen hadden enkel priesters nodig, gezag kon niet verworpen worden door je rang id kerkelijke hiërarchie
- kerk heeft best geen wereld bezit, moet beschermen tegen wereld, ondeugdelijke invloed (franciscanen vinden dit ook)

John Wycliff, ideoloog v Engelse hof

- Oxford theoloog
- Onzichtbare Ware Kerk: wat je ziet op aarde is niet de ware kerk, zijn wa oneerbare figuren
 - Streven naar waarden v onzichtbare kerk, de kerk niet v clericus maar van de gelovigen (door God uitverkoren)
 - Oplossing: laat koning het kerkelijk dominium beheren, dan kan Kerk zich focussen op streven naar waarden onzichtbare Kerk
- overbodigheid v al die niet-evangelisch levende geestelijken
- letterlijke (niet allegorisch), persoonlijke bijbellesing id volkstal -> was dus geen clericus voor nodig! Voorheen: bemiddeling clericus hierbij, men dacht dat gewone gelovigen het te letterlijk gingen lezen en niet gingen snappen.
 - Grotere activiteit bij de gelovigen leggen
- grote aanhang bij het volk. Aanhang: de lollarden (geuzennaam voor deze volksbeweging)
 - na zijn dood: Lollarden radicaliseren -> verliezen steun elite
 - link lollarden met Peasant's revolt (antiklerikale inslag ervan)

Jan Hus (Bohemen)

- Praag theoloog
- Neemt ideeën v Wycliff over (als reactie op de Duitse Kerk invloed)
- Koppelt Wycliffideeën aan Tsjechisch-Boheems nationalisme (identiteitsvorming tegen verbrokkelend Duits Rijk)
- 1415: v ketterij beschuldigd en verbrand tijdens Concilie v Konstanz

17.4 "Babylonische ballingschap" en Westers Schisma

1309-1377: de pausen te Avignon

- bureaucratische versteviging pausdom: functionaliteit curie vergroten (Avignonperiode wordt altijd afgeschilderd als zwakke periode, dit spreekt dat dus tegen, alsook:)
- nieuwe inkomsten:
 - voelen dat wereld steun afneemt: zoeken om op eigen benen te kunnen staan
 - belasting geestelijkheid (ookal had Bonifatius daarom nog boel gehad met Filips...)
 - betaalde uitreiking v lagere kerkelijke ambten en beneficia (provisies en expectanties)
 - als je een ambt + beneficium (goed erbij komt om van te leven, grond meestal) moet je betalen (doet denken aan simonie waar Gregorius VII nog zo tegen was....)
 - provisies = betalingen om ambt meteen te krijgen
 - expectanties = soort wachtlijst waar je op komt nadat je hebt gegeven, het wordt je dus op papier al verzekerd
 - pauselijke benoeming hogere geestelijken -> discussies

1378-1417: Westers Schisma

- 1376: paus keert terug naar Rome: wordt daar niet echt aanvaard
 - opvolger: Italiaan die in Rome bleef
 - ontevredenen kozen tegenpaus voor in Avignon

- door onenigheden tussen de versch machten: 2 pausen!
- Ene wereldl macht steunt Rome (Dui+Eng), andere dan weer Avignon (Fr),...bevreemdende situatie, welke nu volgen?
- Rol nationale belangen
- Conciliaristische bewegingen (conciliarisme)
 - “Algemene concilies” bijeen roepen bij problemen met pausdom, als hogere macht nog dan pausen -> nationale belangen overstijgen (initiatief: hoge geestelijken)
 - naar de ideeën v Pierre d’Ailly en Jean Gerson (laatste schreef ook traktaten over “hoe goed sterven”)
 - na 1418 wil Paus er rap terug vanaf, “probleem is toch opgelost?”
- 1414-1418: Concilie van Konstanz
 - oplossing WSch
 - verkiezing Martinus V, anderen afgezet
 - tekenend: ook veel wereldl heersers aanwezig
 - afspraak om nog meer en vaker concilies te houden
- 1431: Concilie v Basel -> mislukking
 - paus wou geen bemoeienis meer, organiseert tegenconcilie in Ferrara
 - conciliaristische beweging begint uit te doven
- 1460: officieel einde conciliarisme: paus bepaalt dat geen enkel concilie zijn beslissingen kan herroepen -> weer veel pausmacht

Oorzaken ondergang conciliarisme?

 1. er werd geen overkoepelend orgaan opgericht dat de geest vd concilies+beslissingen levendig zou kunnen houden
 2. concilies veel te eenzijdig op discussie over pausmacht gericht, niet gebruikt voor algemenere hervormingen

17.5 Religie en devotie: van mystiek naar verkloosterlijking en volksreligiositeit

heel verwarrende periode, late ME

voorheen: Innocentius supermachtig, roept 4^e Lateraans Concilie bijeen, belangrijkste concilie ooit (beslissing om massa meer te mobiliseren: preken in volkstaal,...)

Sinds 4de Lateraans Concilie: missionering vd massa wordt kerkelijke prioriteit

Ontwikkelt zich in 2 richtingen:

- verinnerlijkt en geïndivid geloof, zeer persoonlijke invulling (vb vrouwelijke religieuze milieus met belang voor mystiek die erover schrijven, vb Hadewich)
- toename uiterlijk religieus vertoon: massa wil spektakel
 - publieke processies
 - beelden etc
 - makkelijk en duidelijk

Continuïteit sinds 12de eeuwse hervormingen (blijvend hervormingsidee, verdwijnt niet meer), basis voor latere Reformatie

Vanaf 13de eeuw: lekenbewegingen, aandacht voor relig zonder clerici te worden

- opkomst derde orden v franciscanen en dominicanen (1^e = mannen, 2^e = vrouwen)
 - soort gemisch, samenleven in geest v Franciscus/andere vriend
 - kon je je gewoon tot rekenen, ineens beslissen “ik ben da”
- begijnen (vooral id Nederlanden + Rijnland)
 - aanvankelijk veel kerkelijke scepsis tegenover
 - maar als je goed ommuurt + regel accepteert + priester aan u verbindt = oke
- “van onderuit”

Van oncontroleerbare mystiek (13^e-14^e eeuw) naar verkleoosterlijking en nadruk op ascese (soberheid, armoede etc)

- probleem mystiek: mysticus/a: soort persoonlijke ontmoeting met God, zo dicht mogelijk bij komen (lukt nooit volledig want God is perfect en niemand is perfect) -> probleem: geen tussenpersoon meer voor nodig!
- "overbodig" worden priesters: Kerk vond dat te onafh, niet meer oke

Observantisme: congregaties binnen bestaande orden

= in bestaande orden die streven nr hervormingen binnen orde zelf, back to the roots, we zijn wa afgeleden, laten we dat herstellen in een observantistische, herbronnende beweging

leidt soms tot aftakkingen binnen orde = congregaties (vb Trappisten = congregatie binnen cisterciënzers)

Nieuwe orden in verstedelijkte gebieden, vb Birgittinnen (strengere regels)

Voorbeeld v verkleoosterlijking: Moderne Devotie (Nederl)

- "devoot zijn id eigen tijd hier&nu als voorbereiding op hiernamaals"
- Geert Grote: kannunik. Wou terug naar de basis. Vestigt zich ih IJsselgebied, verzamelt groep mensen rond zich in soort lekenbeweging = "Broeders en zusters vh Gemene Leven"
- Collectief leven, commune rond spiritualiteit + religieuze teksten in de volkstaal (grote impuls aan Middel-Nederlands, teksten erin vertalen)
- Ook wat tegenstand: oa interne congregatie die kloosterlijker wil worden = congregatie v Windesheim (leven als relig kannuniken vanuit Zwolle, echte kloosters)

Alfabetisering door religieuze bewustwording

- lees- en kopieercultuur vd MD (Middelned) (stedelijk: alf = interessant voor handel etc)
- lollarden en de alfabetisering v Engeland: gaven Eng versie Bijbel uit en verspreiden die (door Wycliffidee dat ze aanhingen v persoonlijke lezing Bijbel in volkstaal)

Gewone gelovigen (niet in orde etc)

- fascinatie voor wreedheid (het morbide, dood) in de religieuze beeldvorming
 - wonden v Christus: fascinatie voor spektakel v gekruisigde Christus (bloed etc) -> hangt samen met vrees voor dood (doorgesijpeld uit mystieke passieverering)
 - dood en hiernamaals: context v pest en andere plagen
 - veel dood id beeldvorming (miniaturen,...). angst voor hiernamaals, angst voor dood
- vooral bereikt via predikatie
 - aanwakkering vh extraverte geloof (uiterl vertoon): bedevaarten, processies, heiligencultus, elke ambacht een eigen kapelletje id kerk,...
 - versch soc doelgroepen onderscheiden om aan te preken
- ook individ, oppervlakkige geloofspraktijken
 - gebedenboeken voor adel en burgerij populair (oppervlakkig, want waren eerder prestigegeoderen, rijk versierd, "koffietafelboeken")
 - belang biechtsacrament (aanmoedigen vaak genoeg te gaan bidden)